STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 04289

DER LETS

Isaac Leib Peretz

•

THE MAX PALEVSKY
YIDDISH LITERATURE COLLECTION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol
of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from
a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights
in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain
or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.
If you hold an active copyright to this work – or if you know who does –
please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

י. ל. פּרץ.

דער לץ

HEBREW PUBLISHING COMPANY,
83-87 CANAL ST., NEW YORK.
1909.

דער לץ.

1.

איך האָב די עהרע מיך פאָרצושטעללען!

אני הקטן, בין דער לץ פון דער רעדאַקציא!

אַז עס וועללען מאוס ווערען די האָכסט אינטערעסאַנטע ראָמאַנען, ערצאָה־לונגען אונ לעבענס־בילדער, וואָס זעננען געדרוקט אין בוך; אַז עס וועללען אייך איבערדריססיג ווערען די קלוגע אַרטיקעל איבער לופט, קינדער־דיעט וכדומה — גוטע זאַכען; אַז איהר וועט אייך איבערעססען מיט עצות: ווי אַזוי אַ גוטער בעל־מלאכה צו ווערען; אַז אייער שוואַך קאָפּעל וועט זיך פערדרעהען, בערוישט פון די זינגענדיגע, קלינגענדיגע גראַאמען, —

דעמאָלט, דאַרף איך בדחן, אייך משמח זיין; טאָמיר ווילט איהר ערגיץ איינשלאָפען, דאַרף איך אייך קיצלען!

אונ איך לץ בין דער פעפער אונ דאָס זאַלץ ביים „שלחן ערוך", וואָס דער רעדאַקטאָר האָט פאַר אייך געדעקט: איהר האָט אַללערליי מאכלים טובים, איהר האָט מעססער אונ גאָפּעל, (אַ רובל מיט פונפציג קאָפּ.), קאָנט איהר עססען אונ טרינקען, אונ מיך בענוצען אַלס חריין, צום שאַרפען דען אַפּעטיט.

איך דאַרף אייך משמח זיין.

פאַר וואָס? כי לכך נוצרתי, דאָס הייסט, ווייל צו דעם האָט מיך דער רע־דאַקטאָר אויסגעוויילט; ער האָט מיר צוגעזאָגט דערפאַר אַ חלק פון זיין פער־דיענסט, וואָס איז אַזוי פיעל ווערט ווי זיין חלק עולם הבא!

מיינט נור נישט, חלילה, אַז איך בין אַ ספּעציאַליסט פון לאַכען. גאָר פער־קערט — וויינען קאָן איך בעססער! אָפשר ווילט איהר, נעהם איך מיך אונטער אַ פּאָדריאַד! אונ זאָללען מיר אפילו טרעהרען פערפעהלען, שאַדט נישט, בעט איך מיין ווייב, בעגיעסט זי אייך מיט אַ מבול; שיק איך נאָך מיינס איין קינד, נאָך וועלכעם איהר ווילט פון מיינע „צוועלף עשׂרת השבטים", אונ בין דערמיט יוצא לכל הדעות! נור, אַז דער רעדאַקטאָר וויל, איך זאָל לאַכען, וועל איך טוזען אונ קאָנגען לאַכען.

אַ יוד איז אַ ספּעציאַליסט צו אַללעמען. היינט איז ער פֿאַבריקאַנט, מאָר־גען — שוסטער, איבער־מאָרגען ווערט ער אַ מלמד, אין אַ פּאָר וואָכען אַרום טראָגט ער אַ צילינדער און שפּילט אין יודישען טעאַטער, דערנאָך גיט ער אַרוים אַ ציימונג!

אַ יוד, איידער ער שטאַרבט, טוישט ער הונדערט מאָל זיין פּרנסה, און זעל־טען ער זאָלל זי האָבען!

פֿאַר דאָס אָבער, טוישענדיג די פּרנסה שוין טויזענדטער יאָהרען, האָט ער זיך אויסגעלערנט טויגען צו אַללעם, דאָס הייסט, צו גאָר נישט, און נעהמט זיך צו אַללעם אין דער וועלט.

און איך בין אויך אַ יוד! היינט בין איך אַ לץ, מאָרגען וועלל איך אָפּשר זיין קאָלאָניסט אין אֶרץ ישׂראל, אַ שוחט ובודק אין אַמעריקאַ, אַ צושניידער אין מאָס־קוואַ, אַ זעצער אין פּעטערסבורג, און אָפּשר גאָר אַ גביר פֿון מאה אֶלף רו״כ, נאָך אַ באַנקראָט פֿון שי״ן אֶלף ר״ד!

אַ קשיא אויף אַ מעשה!

נור, ווי געזאָגט, דערווייל בין איך אַ לץ, אַ בדחן.

איך זעה נישט קיין גרויסע זאַכען דערפֿון, נור — וואָס קאָנן איך דאָ צוליי־גען? אַלץ בעססער ווי לעדיג געגאַנגען, לאָז מיין ווייב חאַטש מיינען, אַז איך טו עפּיס!

— אדוני הרעדאַקטאָר,—האָב איך געזאָגט צו מיין בעל־הבית,—דו הייסט צי־געל מאַכען, גיב שטרוי!

דער אָדון הרעדאַקטאָר האָט מיר געוויזען מיטן גרויסען פֿינגער אונטערן טיש.

אַ לץ טאָר קיין נאַרר נישט זיין; איך האָב מיך באַלד געשטויסען, וואָס ער מיינט: אונטערן טיש שטעהט אַ קויש, און אינ׳ם קויש ליעגט שטרוי פֿון מיינעט וועגען.

איך רוק אַפֿער דען קויש און נעהם מיך צו מיין מלאכה. רבונו של עולם! וואָס פֿאַר אַיין אוצרות דאָ ליגען! סאַמע היימישע מחברים! יונג־און אַלט־וואַרג, דאַמען אפילו; ווי איך בין אַ יוד, דאַמען ליגען אין קויש!

איך דערקענן זיי באַלד, דאָס ספּיציג־קינדיש כתב׳יל!

איך דאַרף זיין אַ לץ, און האָב דאָך באותו הרגע רחמנות, אַ ביטטער רחמנות אויף מיין רעדאַקטאָר! דער אומגליקליכער מענש האָט געמוזט דאָס אַלץ איבער־לעזען!

האָהר און נאָגעל שטעללען זיך קאַפּויר!

שטעלט איך פאַר, אַז איהר זענט אַ חודש דורך־אַנאַנד אין דולל־הויז און איהר האָרט נור משוגעים רעדען. נאָך וועניג, איהר מוזט די משוגעים אָנטפערן! איך קוק אויף דאַטען; נאָך איידער עס איז אַרויס דער פּראָספּעקט איז שוין דאָ מאַטעריאַל פון אַ מאססע קליינע שטאָדטליך, פון אַ מענגע ישיבה בחורים, פון חתנים און פון כלות אויך!

און דאָס איז נישט נור אַ סכנה פאַר'ן מוח, עס איז אויך אַ סכנה פאַר די אויגען!

אונזערע מחברים האָבען אַ פאַרליעבע צו טונקעל־קאָליערט פּאַפּיער, קליינע בייגעלעך, דראָבנע אותיות ווי שפּילקע־קעפּליך און צו וואַססערדיגער טינט.

עס איז מ ' אַ רחמנות אויפ'ן רעדאַקטאָר, אויפ'ן זעצער, און דער עיקר אויף מיר, וואָרען איך בין די לינקע זייט פונ'ם רעדאַקטאָר!

„אדוני הרעדאַקטאָר — שרייבט איינער — למען השם, אַזוי ווי דער שיר וועט געדרוקט ווערען, זאָלט איהר איין ספר איינשיקען מיין כלה, מרת חנה גרימפּיל־גריץ פון מולבאַזיץ. נור מיט'ן גאָלדינעם שניט, וועלל איך דערמיט יוצא זיין פאַר אַ כלה־מתנה — אַ סדור!"

דער צווייטער בעט: מען זאָלל זיין נאָמען נישט אונטערשרייבען, נור „פּיוויש". ווייל דער פאָטער זיינער איז פון די, וואָס „טרעטען הינטערוואָליכּם". ער האָט פיינט די השכלה, און וועט איהם די ביינער ברעכען; על כל פנים — נישט מיטנעהמען אויפ'ן יריד, וואָס וועט זיין גיך און באַלד אין לענטשנא! און פאַר וואָס „פּיוויש"? ווייל דער פאָטער איז שוין געוואָהר געוואָרען, אַז ער איז עס געווען דער „לעקיש" אינ'ם „פאָלקבלאַט". און אָפשר, האַלט ער זיך איין עצה, איז בעססער גימפּיל? ענדליך — ווי איהר ווילט!

איינער פון אונזערע בעריהמטע פּושער, קאָנן זיך נישט אַנדערש צוזאַממען קוממען מיט'ן רעדאַקטאָר, נור ווי חתן־כלה — אין מיטען וועג! אין מיטען וועג האָט ער אַ בעקאַנטען, דעם בעקאַנטען וועט ער איינשיקען זיין אַרטיקעל, און דער רעדאַקטאָר זאָלל איינשיקען מעות; און רעדט זיך אוים „ברחל בתך הקטנה": אַז דער שליש וועט נעהמען דאָס אַרטיקעל און שיקען דעם רעדאַקטאָר, ווי אויך — נעהמען דאָס געלד און שיקען איהם, דעם בעקאַנטען פּושער!

דערביי ליגט אַ פּרייז־קוראַנט:

1) צוויי מצבות פון זיינע צוויי געשטאָרבענע ווייבער — 6 קאָפּ. פאַר אַ שורה.

2) אַ מצבה פאַר אַ גבירישע קינד, זיינם אַ תלמיד — 10 קאָפּ. פאַר אַ שורה. ענדליך:

3) אַזוי שירים: „דער ליטווישער קוגעל", „דער פעפער אין פּאָפּליניק" און אַ פּאָעמע: „דאָס האָניג טייגעל", נישט אַנדערש ווי צו 7 קאָפּ.!

איינער שיקט איין 4 וויצען; דריי גע'גנב'עטע פונ'ם „הויז־פריינד", אַ פערטע

איין אייגענם. דאָס פּיערטע קלינגט: „קויף ביי קיין ציגאַנער קיין פערד; ער האָט עס אַזוי פערדאָרבען, אַז דער בעל הבית, ביי וועלכען ער האָט גע'גנב'ט, וועט עס נישט דערקעננען!" אונ הייסט זיך געבען 500 עקזעמפּלאַרען פון די 4 וויצען. קיין געלד וויל ער נישט, נור עקזעמפּלאַרען פאַר בעקאַנטע, ווי „הרב הגאון חותני מאיר מאָנטיג, והרב הגאון..." ער רעכענט אויס אַ משפּחה פון, רבנים, גאונים, אַ חוץ משכילים אונ מחברים!

אַ געוויססער בעריהמטער צימבלער שיקט איין אַ ווערק! אַ שיר פון 600 סטראָפען, אויף געגעבענע גראַממען וועגען שמטה אין די קאָלאָניעס אין אֶרץ ישראל, אונ וויל נישט מעהר ווי 2 קאָפּ. פער שורה אונ דרייסיג עקזעמפּלאַרען געבונדען אין ענגלישע ליינוואַנד!

צונד געהט אַ טראַגעדיע:

דער ערשטער אַקט:

עס קאָכט זיך אַ מיידעל די האָהר אונ זינגט אונ זאָגט, אַז די השכלה שיינט ווי די זונן, שמעקט ווי אַ רויז, אונ איז בע'טעם'ט ווי האָניג!

אין צווייטען אַקט, קומט פאַר איהר טויבער פאָטער אונ שוואָרט אין 80 סטראָפען, אַז ער מוז נאָך די וואָך חתונה מאַכען די בת יחידה, ווייל ער זעהט שוין, זי איז „אָנגעריהרט"!

ער רופט אַריין דען לאָמען משרת, אונ שיקט איהן, ער זאָלל לויפען אויף איין פוס, אונ ברענגען דעם פאָנפאָטען שניידער, דען שוסטער מיט דער געלער זאַך, די בלינדע נייטאָרען, אונ נאָך אַזוינע קאַליקעס, מען זאָלל אין איין וואָך אויפנייהען דער טאָכטערס חתונה-מלבושים, — אַ חתן וועט ער איהר שוין אַלליין זעהען; מען קריגט די סחורה!

אין דריטטען אַקט: — וואַלגערט זיך דער משרת פאַר וויטיג אויף דער ערד: ער האָט ליעב דען מלאך, באַשען, אונ ציטטערט אֵימת מות פאַר'ן בעל-הבית, איהר פאָטער! ער אָפענט אויף דאָס מויל אונ ווייזט דעם פובליקום, אַז ער האָט קיין איינציגען צאָהן אין מויל, פון די פּאָטש, וואָס ער האָט שוין פון בעל-הבית בעקוממען, פאַר נישט פאָלגען; צונד — ווייסט ער נישט, וואָס צו טהון: זאָלל ער פאָלגען אונ רופען די בעלי מלאכות, מאַכט ער אומגליקליך דען מלאך, באַשען, די בת יחידה; זאָלל ער נישט רופען — גאָטט ווייסט, וואָס עס וועט זיין!

דערוויל קומט אַריין די בעל-הבית'טע.

זי לויפט צו צום משרת, ווישט איהם אויס פאַר רחמנות, מיט'ן ברודיגען פאַרטוך, די טרעהרען פון די אויגען; אונ, אַז זי האָרט אין וואָס עס געהט, ברעכט זי זיך די האָנד אונ ווײנט מיט. העלפען קאָנן זי נישט; אַ מאַנן אַ

א מאַנן, און זייט דער מגלה׳ס צייטען, האָט אַ מאַנן צו שאַפֿען!

אין פֿיערטען אַקט: זיצט ביים טיש אַ שטוממער רב, וואָס זאָגט נור איין וואָרט „לחיים״!

אַ חזן, וואָס שרייבט מיט דער לינקער האַנד די תּנאים.

אַ פֿערטרעטראַכֿטער שמש, וואָס דערלאַנגט צו קבלת קנין, אויף׳ן אָרט פֿון איין אַ פֿיטשיילע, דען ווייבס האַהרבאַנד.

אַ קרוממער סאַרווער, וואָס פֿאַלט 4 מאָל איבער זיינע אייגענע 2 פֿאָלעס פֿון דער איינציגער שבת׳דיגער קאַפּאָטע, און צוברעכֿט דערביי אַכֿט גלאָזער.

אַ דין מיט קאָלטינאַוואַטע פּאות, וואָס חאַפּט זי באַלד אין מויל אַריין און קלערט, צו איז מען מיט דעם שוין יוצא, אָדער מען דאַרף צום מזל־טוב אויפ׳ס ניי אַ פּאָר כּלים צוברעכֿען.

עטליכֿע יודען, וואָס חאַפּען פֿון די טעללער!

עטליכֿע ווייבער, וואָס ווישען אויס מיט די פֿינגער די שאָלעכֿלעך פֿון איינגעמאַכֿטס, און זעננען מקנא די כּלה.

דער חתן — אַ רויטער, מיט אַ גראָבען וואָרצעל אויף דער לאַנגער נאָז, מיט אַ פֿעפֿער אונטערן אויג — און וויל דוקא אַ קוש טהון דער כּלה.

און די כּלה אַלליין, שווייגט, נור דאָס פּנים רעדט.

דער פֿינפֿטער און דער לעצטער אַקט, קומט פֿאָר שוין אין גאַסס.

מוזיק, אַ יודענע מיט אַ קוילישט, אַ חופּה!

נור, ווען דער חתן, וויל נאָך זאָגען דעם שמש „הרי את״, טרינקט אויס די כּלה אַ פֿלאַשעלע סם, קריעגט שרעקליכֿע לייב־שמערצען; שרייט מיט אַ שרעקליך קול: רוצחים! גנבים! מאָרדער! און פֿאַלט אַנידער טוידט!!!

דער מחבר זאָגט אינ׳ם בריעף, אַז ער האָט נאָך געוואָלט מאַכֿען אַ זעקסטען אַקט, און בעשרייבען די לויה, נור מען האָט איהם געזאָגט, אַז עס איז אַ מאָדע נור 5 אַקטען!

נענוג! עס גלוסט זיך אייך צו לאַכֿען? מיך נישט!

מיך שרעקען די — קאַליקים!

— הערר רעדאַקטאָר! פֿון קויש וועט גאָר נישט זיין.

דער רעדאַקטאָר ציהט מיט די פּלייצעס, ווי איינער רעדט: שלאָג דיר קאָפּף אין וואַנד!

וואָס זאָלל איך טהון, אַז צו׳ן שלימזל בין איך געבוירען געוואָרען אַ יוד!

גאָטט, גאָטט! פאַר וואָס בין איך אַ יודישער פעליעטאָניסט!

פאַר אַ קריסטליכער פעליעטאָנען-שרייבער שטעהט אָפּפען אונ פריי די וועלט! די פאַקטען, וואָס דאָס לעבען גיט זענען: לייכטע, שווערע אונ מיטטעלע; די שווערע ווערען בעאַרבייטעט דורך די געלעהרטע, שיוערע רייטער, דערפון ווערען ווערק, לייטענדע אַרטיקעל, צבהאַנדלונגען, מאָנאָגראַפיען אונ דער גלייכען; די גאָר לייכטערע ווערען געדרוקט מיט גאַנץ קליינע אותיות אַלס טאָגליך נייעס. זיי ווערען סעגרעגיערט, יעדעס מין געהט בעזונדער: אַרוים געגאַנגען אַזוינע אונ אַזוינע חבורים, געשטאָרבען אַזוינע אונ אַזוינע לייט, דערנאָך געהען: קאָנצערטען, באָללער, דועללען, אונ נאָך אַזוינע קלייניקייטען. די מיטטעל שווערע געהאָרען צום פעליעטאָניסט. נישט ערד ציטערניש, נור אַ טאָנציל פאַר אָרימעלייט; נישט אַ מלחמה, נור אַזוי איינער דעם צווייטען געבראָכען די ביינער; נישט ווילהעלם, נישט פראַנץ יאָזעף, נור אַלכסנדר פון באַטענבערג, נישט נייע, וויכטיגע, ערפינדונגען, נור איין עלעקטריש שפילצייג; אונ דערגלייכען זאַכען, וואָס זענען נישט גרויס, נישט קליין, נישט אַהיען נישט אַהער. דאָס אַלץ שלעפּט דער פעליעטאָניסט צוזאַממען, קנעט זיי צונויף, מאַכט פון זיי אַ קאַשע, גיעסט צו אַ ביסעל וואַרעם וואַססער, עס זאָלל נישט זיין צו געדעכט, עס זאָלל נישט שטאָפּען; גיט צו אַ ביסל זאַלץ, אַ ביסל פעפער, אַ קליינען סקאַנדאַל צום טעם, עס זאָלל נישט זיין צו לאַנגווייליג; עס זאָלל אַ ציפּף געבען אין שפּיץ צונג אונ שוין! צוגעשטעלט, אָבגעקאָכט, אויפגעגעבען אַלץ פאָרשמאַק, אָדער לעגאָמינע, אונ פאַרטיג, אַבי גרינג צום פערדייען!

אונזער לעבען האָט נישט אַזוינע פאַקטען: מיר האָבען אָדער גאָר קליינס, נישט צום דערזעהן מיט די אויגען, אָבער גאָר גרויסע צרות, וואָס דער שכל קאָנן נישט משיג זיין.

פון פיאָלון, וואָרמקרויט אונ טייוועלסקויט — קאָנן מען קיין לעגאָמינע אונ קיין פאָרשמאַק נישט מאַכען!

מיר האָבען אויך אַ מאָל געטאַנצט אויף דער וועלטס חתונה, אויך געהאָרט דען וועלט בעריהמטען בדחן, אונ נישט איין מאָל איין אייגענען וויטץ פאַבריצירט... נישט היינטיגע צייטען! היינט איז אַזוי גליטשיג, אַזוי טרויריג, אַז עס הרג'ט אַוועק דען הומאָר, אפילו דען גאַלגען-הומאָר.

פאַקטען וואַלגערן זיך אין די גאַססען... נור וואָס דו הייבסט אויף, איז פערזאַלצען פון טרערען, בעגאָססען מיט אומזיסטען שוויים...

מאַטריאַל איז אפילו דאָ, די האָנד צו צופיהרען: רבנים, שוחטים, דיינים, ליציטאַציעס אויף „אַתה הראית" מיט פּעטש, היינט — מסירות, שרפות וכרומה... עס דאַכט זיך גאָר איינס אין דער וועלט אויף אַ פעליעטאָן...

נור דאָס מוז מען שוין איבערלאָזען פאַר חדר-יונגלעך אין די טאָג-בלאַטטער!

עס איז שוין זייער פרנסה, זייער חזקה!

א פּעליעטאָניסט איז אַ קונצענמאַכער, ער ווארפט אונ חאַפּט 20 רעשליך אויף אמאָל, עס רעגענט ביי איהם מיט רעשליך... ביי אונז זעננען אָבער אדער שטויב, אָדער גאַנצע צעהנער־פּודיגע קוילען, נישט אויפצוהייבען, נישט אוועק צו ריהרען, נישט צו ברענגען פון אָרט.

אונ דאָך איז אַ יוד בטבע וויציג. ער איז וויציג, זיין שפּראַכע איז וויציג! אין פּוילין ווייניגער; אין דער ליטא, שאַארט מען עס מיט לאָפּאַטעס, מען שיט פון אַרביל, מען שפּייעט עס אויס אין די גאַססען. אונ אַ יוד דאַרף זיין וויציג, זיין גאַנץ לעבען איז אַ קאַלאַמבור, זיין היסטאָריע — אַ רעטעניש, זיינע תנועות, זיינע מנהגים...

שאַ! דער רעדאַקטאָר האָט מיט מיר אויסגענוממען אַ תנאי, איך זאָלל נישט אָנריהרען קיין מנהגים! איך וועלל שוין נישט מעהר! איך וועלל שוין אפילו נישט לאַכען פון איין אייזען — אַ שמירה פאַר דער תקופה, אַ מעססער אין וויעגעל ביי'ן אַ יולדת פאַר שדים, פון צוריק ווארפען אויסגעריססען גראָז אויפ'ן הייליגען אָרט, ווער שמועסט פון באָרד אונ פאות. אז מען זאָגט ניין איז ניין. איך בין אריין גע־פאַללען צו איין פרוממען רעדאַקטאָר איז פערפאַללען, נור רבונו של עולם, פון וואס דען זאָלל איך לאַכען?

פון די עשרה הרוגי מלכות? פון דער סוגיא הכל שוחטין? פון דעם געעהר־טען, בעריהמטען, גוטען פּובליקום? פון דעם פרוממען רעדאַקטאָר, אָדער אפּשר פונם

לץ פון דער רעדאַקציע?

דער לץ.

2.

אָנהייב ווינטער האָב איך מיך פֿאַר אַ לץ געשטעלט, עס איז שוין, ברוך השם, סוף זוממער, אונ איך האָב נאָך נישט אויף עפּיס רעכטס אַוואַנסירט. איבער דער צייט איז אויף טוויזענדער איין איבערקערעניש געקוממען... דאָס ראָדעל פֿון מזל האָט זיך אַזוי שטאַרק געדרייט, אַז איידער איינער האָט זיך אומגעקוקט, האָט ער שוין עטליכע קאָזיאָלקעס אין דער לופֿט געמאַכט. איבער דער צייט זעננען מאַססען גבירים בדיל־הדל אונ נע־ונד געוואָרען, פֿאַר דאָס ווייטער זעננען אַ מאַססע „יודען" ביי דער גרעניץ נתעשר געוואָרען פֿון די עמיגראַנטען... אַ סך „געענדיגטע" זעננען געוואָרען „ערלה אויף 3 יאָהר". פֿאַר דאָס זעננען אַ מאַססע אפּיקורסים אַזוי פֿרום געוואָרען, אַז עס ווילט זיך זיי טאַפּען ביי'ם דפק.

ארויף, אַראָב — דאָס ראָדעל דרייט זיך, נור איך איינער שטעה נאָך אויף איין אָרט. וואו עס האָט זיך מיר נישט עפּיס געוויזען, וואו איך בין נישט געגאַנגען עפּיס זוכען, האָב איך אַלץ געפֿונען אַ פֿול הויז (אָדער פֿאָדער־הויז) מיט מענשען פֿון געוויססע מקומות, אָדער נשׂרפֿים פֿון נאָהנט אונ פֿון ווייט... זיי זעננען, זאָגט מען, ביליבער, אונ זיי אַליין געהן צוריק מיט גאָר־נישט. איך בין צוריק שרייבער!

אונ דאָ, ווערדט דאָס לעבען אין וואַרשוי טאַג־טאָגליך אונערטראָגליכער... דורך די שרעקליכע היצען פֿאַרען־אוים פֿון מח אַללע בעססערע געדאַנקען, אונ — דער עיקר — האָט מען פֿערוועהרט ביי די יאַטקעס דאָס „ביינער־פֿלייש" מיט די „שטיקלעך", ווייל זיי ווערען געשווינד פֿערדאָרבען, אונ די אָרימע לייט זעננען אַזוי בעגייסטערט פֿונ'ם מאָגען, אַז די נאָז האָט ביי זיי גאָר קיין דעה נישט. עס בלייבט דעם אָרימאַנן צו שלינגען לופֿט, נור קיין לופֿט איז אויך נישט דאָ. אין די גאַססען איז פֿולל שטויב פֿון ליים, קאַללעך אונ ציגעל —: די אַלטע הייזער פוצען זיך שוין אוים צום ווינטער־קאַרנאַוואַל, קלעבען זיך אוים די צו ראַצטע הויט, רעזיערען אונ בלאַנשיערען זיך, אונ אין די גאָרטנער איז דאָ מעהר מענשען ווי בלאָטטער... דערצו נאָך איז דער טראָטואַר זעהר מסוגל צו'ם שטיוועל־רייסען. נור די אַללע מלאכי־חבלה האָבען נור געקריגען דען רשות, וועלכען דער שׂטן האָט אויף איוב'ן בעקוממען

טהו מיט'ן וואָס די ווילסט, „רק אָת נפשו שמור", בשעת ווען די ניי־געבאַקענע פּאַטריאָטען האָבען ממשלה אויף דער נשמה אייך.

„רבונו של עולם!" אויף מיינע פּלייצעס שטעהט איינער מיט לאַנגע וואָנסעס, אויף זיינע פּלייצעס שטעהט נאָך איינער – די אַבּצאַססען מאַכען מיר לאָכער אין די פּלייצעס, איז נאָך וועניג, דאַרף איך נאָך ליידען פון פּאַטריאָטען! ראַפּטוס וואַקסט מיר אַ סטודענט פון אונטער דער ערד אַרויס און רייסט מיר פון מויל אַרויס ברונ'ס אַ פּאַפּיראָס, פּלוצלינג האַקט מיר איינער מיט איין „אוציאָני זנאַק" אין די פּלייצעס אַריין: מנחה דאַווענען! אָט לאָמט מיר ווייטער איינער אַ געגען: יונגער מאַן, וויז די ציצית!

ניין! איך מוז אַנטלויפען פאַר פּאַטריאָטען, שטויב, טראָטואַרען און פון דער שטאָדט אָהן „ביינער־פלייש"! איך מוז אַרויס אויף דער פרישער לופט!

. . . .

אין שטאָדט האָבען מיך די טראַמוויי'ס און די דראָשקעס אַזוי טויב געמאַכט, אַז אַצונד ערשט פיהל איך, ווי די אויערען געהען מיר אָב. איך הייב אָן לאַנגזאַם צו הערען יעדען שאָרך, יעדע לייכטע בעוועגונג. אויך בין איך מיך מחיה דער מיט, וואָס איך קאָנן אַ ביסעל פערמאַכען די אויגען, און דאָך נישט אָבגעריססען צו־ווערען פון די וועלט. און די וועלט איז דאָ אַזוי פּראָסט, אַזוי איינפאַך: אויבען בלאָה, אונטען גרין, און אַזוי וועניג מענשען!...

מיט דער צייט אָבער האָב איך אָנגעהויבען צו פיעל צו הערען. איך האָב אָנגעהויבען צופיעל צו פערשטעהן די אַללערליי לשונות פון עופות, פייגעל, אפילו פון געוויקסען.

איינמאָל ביינאַכט האָב איך ראַפּטים געהערט ווי אַ היהן זאָגט איהר'ס אַ קליין האָנדעל:

— פיהר דיך בדרך הישר, זיי נישט ווילד, וועסט דו זוכה זיין לשני שלחנות... אויף דער וועלט וועט מען דיך שפּייזען מיט אַללעס גוטען, און צו יענער וועלט וועט מען דיך אַוועק שיקען מיט אַ ברכה.

איך בין אַנטלאָפען.—

עס פליהען צוויי שוואַלבען. איינע מאַכט צו דער אַנדערער:

— ווען מענשען זאָללען וויססען, אַז מיר עססען ווייץ, און וואָרימלעך נור בשעת־הדחק, וואָלטען זיי אונז אַללע אויסגעשאָססען... די מענשען ווערען אַללע יאָהר הונגעריגער און קליגער... מען דאַרף זיך היטען פאַר זיי... דאָס וואָס מיר האָבען אַ מאָהל וואַססער געבּרענגט צו לעשען די שרפה פון בית־המקדש, איז היינט קיין מעלה נישט... אַחינע אַלטע וועקסעל צאָהלט מען נישט!

פאַר אַ מענש אַנטלויפט מען, וואָס טהוט מען אָבער מיט שוואַלבען, וואָס

פליהען מיר אין גרויסע ראָדער איבער'ן קאָפּף? איך וואַרף מיך אנידער אויף דער ערד.

הער איך ווי דאָרנער רעדען.

— ווי פאַדלע — הער איך אונטער מיר א דאָרען — ווי פאַדלע די מענשען זעננען. אז זיי קאָננען אונז נישט פרעססען, לאָזען זיי אונז נישט לעבען א מינוט, איז מען אונז עוקר מן השרש! נאָך וועניג, זאָגען זיי נאָך, אז מיר זעננען מאוס... ווייץ אונ קאָרן זעננען שאָן, מיר — נישט-עסטעטיש, נמאס ומאוס... זייער געשמאַק, זייער געפיהל, זייער גאַנצער שכל ליגט אין מאָגען! וואָס עס לאָזט זיך פרעססען איז אנגענעהם, אונ וואָס אנגענעהם איז — איז שאָן, פיין, אונ עסטעטיש.

אונ דאָרנער רעדען שטאָלצענדיג. איך שפּרינג אויף; דאַנק גאָטט, אז די שוואַל-בען זעננען שוין אַוועק-געפלויגען, אונ דערזעה ערשט, אז נישט ווייט פון מיר ליגען צוויי „ליעטניקעס" אָהן סורדוטען.

זיי רעדען פון שלעכטע צייטען:

— שלעכטע צייטען, מאַכט איינער, מיר פעלשער מאָגען פערמאַכען די קראָמען... געוואָרען א פוללע לופט מיט מיקראָבען... עס דרעהט איינעם אין אויער — מיקראָבען! עס קראַצט ביי דער פאַדעשווע — מיקראָבען!... די „הינטישע מיקראָבען" האָבען אויפגעפרעססען די פּיאַווקעס, באַנקעס, אונ אונז פעלשער אין גאַנצען... די וועלט אפילו דרעהט זיך ווי א ראָדעל, נור איידער עס וועט צוריק-קוממען אונזער צייט, וועללען מיר שוין אויף דער וועלט נישט זיין!".

א פעלשער אויף א זאָממער וואָהנונג איז דער בעסטער סימן פון שלעכטע צייטען; נור די זיכערהייט, אז עס מוז צוריק קוממען צו'ם בלוט צאַפּען, לאָשט אין מיר אוים יעדען פונק פון רחמנות; איך געה אַוועק קאַלט ווי אייז. —

— ... אויסער עס זאָלל זיך מאַכען איין אונטערגאַנג!

יאָגט מיך נאָך דען פעלשערס קול. —

. . . .

אַח, די ערנסטע „פּ ר נ ס ה" אויף דער וועלט איז א לץ.

גוט, וועניגסטענס אויף א זוממער וואָהנונג, איין נור מיין חבר, יעקעל דעם משורר: בלאָע הימעל, גרינע ערד, פייגעל... פון ווייטען קלינגט מען, ער הייבט אָן זינגען:

> אונ מען הערט ווי די גרויסע גלאָקען קלינגען,
> אונ מען הערט ווי מען מעלקט די קיה!

גליקליכע משוררים; עס האָט עמיץ צווישען די קשאַקעס גענאָססען, הערען

זיי קלינגען אין וואלד, אונ דערמאַנען זיך, אז מען מעלקט די קיה! איך אָרימער לץ, אז איך קוק אויף דער גרינער ערד, געהט זיך מיר די גרינע גאלל אָן פֿאַר די גרינע ווערם וואס קריכען אויף איהר; אז איך קוק אַרויף אויפ'ן בלאָעם הימעל, האב איך פֿאַר די „לוסטיגע הימלישע אויגען" קיין אַנדערע שאלה נישט נור: רבותים, ווי געהט עס ביי אייך מיט'ן בלוט-צאַפּען? ווערט עס זיין איין אונטערגאַנג?—

אויסער דעם גומען מיט דער נאָז, (וועלכע שווייגען מכמה טעמים), ברענגען מיר די רעשט חושים נור גיפֿט; די אויגען — פֿעלשערים מיט גרינע וואָרם, די אוירען — פרעטענסיעס פֿון שוואלבען, דער חוש המשוש — דאָרנער-לשון. איך האָב אפילו ביי נאַכט פֿון זיי קיין רוה.

קוים האב איך צוגעמאַכט די אויגען, חלומ'ט זיך מיר דער פֿעלשער.

— יאָ, יאָ — זאָגט ער — אונזער געשאָפֿט הייבט זיך! גאָטט זיי דאַנק, עס מאַכט זיך איין אונטערגאַנג... פֿון אַזיען געהט די כאָליערא... אונ דאָ הערשט כאָליערא-נאָסטרא, אונזער אייגענע קוג קרענק!

אונ אויף אַללעם איז איין אונטערגאַנג.

די וועלט פֿיהרט זיך שוין אַזוי! ברענערט ערגיץ אָב אַ טעאַטער, צינדען זיך אָן טעאַטערע אין אַללע שטאָדט; פֿאַלט-איין ערגיץ איין אייזערנע בריק, פּלאַצען זיי אין אַרבע פנות העולם; פֿאַלט ווילהעלם אויף דער שיף, צוברעכט באַלד סטאַנליי אַ פֿוס, הייבט אָן די פּאָליטיק שטאַרק צו לאָמען, אונ דער מסחר אין וואַרשוי האָרט גאָר אויף צו-געהן.

ווערט די נאָוואָיע וורעמיע פֿרום, ווערען פֿרום אויך חצקיל אונ בערקע, אונ שמערקע, אונ אפילו דאָקטורים אונ סטודענטען. עס זעננען פֿולל די לופֿטען מיט מיקראָבען, געגען וועלכע עס העלפֿט נישט, נישט קיין שכל, נישט קיין געפֿיהל אונ נישט קיין געשמאַק...

— ווייל — זאָגען די דאָרנער אונ די שוואַלבען — ווייל דאָס אַללעם שטאַמט פֿון מאָגען אַרויס...

צייטען טושען זיך.

אַ מאָל פֿלעגט מען זאָגען, אַז די וועלט שטעקט ביי'ם יוד אין טאָרבע, היינט — שטעקט זי אין גאַנצען אין מאָגען.

דזאָהן-בולל האָט רחמנות געהאַט אויף יודען, נור קוים האָט מען איהם געזאָגט, אַז עס געהן שיפֿען מיט פאות קיין ענגלאַנד, האָט ער געקריגען אַ מאָגען-קראַמפּף פֿאַר שרעק; עס איז דאָרט אויך ענג ביי'ם טיש, וואָס טויגען איהם נאָך אָפּפֿענע מיילער?

דער אַמעריקאַנער מאָגען האָט פֿערדייעט אַללע נייגעבאַקענע אידען אונ קאָנן קיין איינציגען חינעזישען צאָפּ נישט פֿערדייען!

עס איז טאַקי פרייהייט, נור נישט פאַר מענשען וואָס עססען כמעט נישט מעהר ווי רייז!...

אַזוי זעננען פערמאַכט די פריסישע גרעניצען פאַר די פוילישע אַרבייטער, וואָס זעננען יוצא מיט קרויט אונ בענוצען ווענינ ביער.

אונ די מענשען־ליעבע רעגיערט, אונ מען האָט זיך ליעב דאָס לעבען, אונ שלום זוכט מען ווי גאָלד... נור מען האָט זיך ליעב פון וויטען... פונדעווען — מיט׳ן גראָסטען פערגניגען, נור אויף דייטשער אַרט — יעדערער זאָלל צאָהלען פאַר זיך...

אויפנעהמען גאָסט — מיט דער גראָסטער פרייד, נור קומט צו מיר גאָבען עס־סען! אפשר וועסט דו נאָך עפּיס צוריקגעבען פאַר מיינע הונד וועגען.

אונ פון דעסטוועגען שטעהט די וועלט נישט אויף איין אָרט. די אַלטישקע רוקט זיך; זי רוקט זיך לאַנגזאַם, פויל, מאַכט אַ מאָל אַ ריק־שריט אויך, נור אין כלל גערעדט, איז זי שוין וויט געקוממען.

וואָס אָדם הראשון איז געוועזען, ווייסט מען נישט.

איינער זאָגט, אַז ער איז געוועזען די ערשטע אַפּע, וואָס איז אַראָב גע־שפּרונגען פון בוים, געשטעלט זיך אויף דער ערד אונ שטאַרקער ווי אַללע חיות ובהמות געאָפּפענט דאָס מויל צו׳ם עססען.

אין דער גמרא, להבדיל, איז אַ מחלוקת:

טהייל זאָגען, אַז אָדם הראשון איז געוועזען אַ כופר בעיקר, גאָר איין אַפּיקורס, אָהן חלק לעולם הבא, אונ טהייל זאָגען להיפך, אַז ער איז געוועזען גאָר אויף אַ גרויסע מדרגה. —

אויב ער איז געוועזען איין אַפּיקורס, איז ער זיכער געוועזען אַ פּרעססער.

נור אויב ער איז געוועזען אין אַ הויכער מדרגה, ווייסט מען שוין נישט, וואָס זיין עבדות איז געוועזען. ווייל עס זעננען פערהאַנדען פערשיעדענע דרכים, אונ אַללע פיהרען צום היממעל! אונ פערשיעדענע עבודות׳ען — טהייל דיענען מתוך שמחה, אַנדערע מתוך עצבות; טהייל שעלטען, טהייל בענשען, טהייל פאַסטען אונ טהייל — עססען ממש ווי געפרעססען...

איך האָב בטבע פיינט ספקות; עס איז אַ מאַגנעט, אַ כשוף! עס הייבט זיך מיט אַ קליינען פראַגע־צייכען, אונ עס ווערט דערפון מיט דער צייט אַ חיה רעה מיט איין אָפּפענעם פיסק, וואָס שלינגט איין די וועלט.

איך פיהל, אַז קוים הייב איך אָן מסופק צו ווערען, רוקט זיך מיר די ערד אַפּער פון אונטער די פיס; אַז איך וועלל באַלד מסופק זיין, צי בין איך אַ מאָל אויף איהר געשטאַנען, צי בין איך אַלליין אַ מאָל דאָ געוועזען. אונ — וואַרטען ביז עמיץ וועט מיר געבען אַ זעץ אין די פלייצעס אַריין, איך זאָלל געוואָהר ווערען,

אז איך לעב נישט אין חלום — ווילל איך נישט!

דעריבער היט איך מיך פאר ספקות, עסס נישט פון שאלות אונ לעג אדם הראשון אוועק אין א זייט.

נור פון אונזער אלטער־אלטער־זיידען, וואס אונזער אלטער־אלטער־זיידע איז זיין אייניקעל געוועזען, האבען מיר בעססערע ידיעות. א חוץ דער פאטאגראפיע, וואס ער האט איבערגעלאזט אין אמעריקא אונ אין אויסטראליען, אונ אפילו א חוץ דעם, וואס ער האט דעם דין פון „חוזר ונעור" אונ וועט נאך ארוים שווימען אפילו אינ'ם איין־אונ־צוואנציגסטען יאהר־הונדערט, אפילו ווענן די מענשען וועללען שוין האבען מעהר מוח אונ הארץ אלס מאגען... האבען מיר געשיכטע אונ סאציאלאגיע.

אונ אז מיר וועללען מיט אונזער כח הדמיון נאך א מאל דורכמאכען דען וועג פון איהם (דאס הייסט: פון דעם אלטער־אלטער־זיידען, וואס אונזער אלטער־אלטער זיידע איז זיין אייניקעל געוועזען) ביז אונזער מאגען־דור, וועללען מיר זעהען בחוש אז די אלטיטשקע האט זיך גערוקט... אונ רוקט זיך נאך.

א מאל האט מען פון מענש קיין אנדער נוצען נישט געקאנט ציהען, נור אב צו בראטען אונ אויפצופרעססען — האט מען אזוי געטהון. אונ עד היום ווייסט מען, אז וויים פלייש איז געשמאקקער פאר נעגער פלייש, פרויען פלייש — אלס מאננער פלייש, אונ בכלל, אז ווער עס האט נור מענשען־פלייש פערזוכט, דעם שמעקט שוין אפילו קיין קאוויאר, קיין אויסטערן, אזא מאכל מאכלים איז עס!

ווי לאנג האט נאך געלעבט דער נאקיטער מענש, זייט מען האט איהן געחאפט? אזוי לאנג ווי דער חאפער, זיין נאקיטער ברודער. האט איהן געקאנט אויפפרעססען ראשו ורבו — ווייל אונזער נאקיטער זיידע האט געהאט אין זיך חיות פון א שלייען, וואס ווארפט זיך צו שניטטענערהייט אין א פאן. — עס האט פארט נור געקאנט דויערען א רגע כמימרא, ווייל אונזער נאקיטער אלטער־זיידע האט נישט געהאט קיין געלע, פוילע קראנקע צאהן ווי מיר... אלטע, וואס וואלטען שוין קיין צייט נישט געהאט, זעננען אויף דער וועלט נישט געוועזען, מען האט זיי געקוילעט צו דער צייט!

לאנגער א ביסל האט דער געפאנגענער געלעבט, ווענן דער מענש האט זיך אזוי פיין אויסגעבילדעט, אז ער האט פערשטאנגען צו האלטען, מאכען אונ נוצען פייער...

איידער מען האט אנגעלעגט א פייער, איידער עס האט זיך צוברענדט, האט דער געפאנגענער געקאנט אבלעבען א פאר שעה; ווייל עס זעננען נאך דעמאלט קיין צינד־העלצער נישט געוועזען, אונ מען האט געמוזט רייבען אין האלץ אן צווייטען.

אויך האָט עס זיך געקענט טרעפען נאָך א רעגען, ווען דאָס ברענהאָלץ איז נאַסס געוועזן!...

ווען אונזער געפאַנגענער זאָלל געוועזען קעננען שרייבען, וואָלט ער צייט גע־האָט א צוואה צו מאַכען, און עמיצען שענקען די צושפּאָלטענעביינער, נאָכ׳ן ארוים־נעהמען דען מארך.

די אַלטיטשקע האָט זיך ווייטער א רוק געטהאַן, און אדם הראשון׳ס אייניק־ליך האָבען אָנגעהויבען צו פערשטעהן די דינים. וואָס היינט ווייס יעדע קעכין, היינו: אז אויב מען לעגט נישט אריין נעהמט מען נישט ארויס, אז א געשטאָפּטע לעבער איז בעססער ווי איין אומגעשטאָפּטע, אונ — אז אין דער פינסטער ווערט פעטטער די גאַנז.

קוים איז דער מענש צום שכל געקוממען, האָט שוין דער געפאַנגענער געהאַט גאַנצע וואָכען געשענקט לעבען! און וואָס פאר א לעבען! אמת מען האָט איהן גע־האַלטען ערגיץ אין א לאָך, אין דער פינסטער, אָבער עססען האָט מען איהן גע־געבען דאָס שענסטע, דאָס בעסטע! און געלעבט האָט ער א מאָל לאַנג, גאַנץ לאַנג... עס האָט זיך געטראָפען א האלב יאָהר, א יאָהר! וואָלט דער געפאַנגענער געהאַט די מיטעל, וואָס מיר נוצען אויף אָבצעהרען, וואָלט ער אפשר נאָך לענגער געלעבט; עס האָט אָבער דעמאָלט נאָך קיין עססיג אפילו ניט עקזיסטירט, אונ אפילו די דאַמען זעננען דיק און שטאַרק געוועזען. —

דערווייל רוקט זיך אלס ווייטער די וועלט!

מען דערזעהט, אז דעם מענש׳ס הענד און פיס, אָדער — זיין ארבייט, זעננען מעהר ווערט אלס זיין פלייש.

אונ דער מענש איז שוין אזוי ווייט געבילדעט, אז ער קענן זיך איינהאַלטען, נ י ש ט פאָלגען דעם יצר הרע, נ י ש ט נאָכגעבען דעם „קאָלדאָו“ — נור פערזארגען זיך אויף שפּעטער!

דעמאָלט ווערט שוין פון דעם „געבראָטענען“ איין עבד כנעני, וואָס קענן לאַנג, גאַנץ לאַנג לעבען, אויב ער ברענגט נור נישט זיין בעל־הבית אין כעס אריין, אָדער — אויב דער בעל־הבית ווערט נישט זעהר שטאַרק הונגעריג....

א גאַנצען זוממער, ווענן דער טייך וואַרפט ארוים פיש, ווענן אויף די ביימער

איז דאָ אויבס אונ אויף די פעלזען — ווייבע, ווייסע חלזונות (שלימאקעס) איז ער א ודאי זיכער מיט׳ן לעבען.

די געפאַהר איז נור גרוים געוועזען ווינטער צייט...

נאָך א געפאַהר איז געוועזען — פון מזבח! די וועלט רוקט זיך לאַנגזאַם, נור דער מזבח מיט׳ן כהן נאָך לאַנגזאַמער... די רעליגיאָן ווילל נישט וויססען פון קיין נייעס.

די מצרים, למשל: פלעגען מוזען קוילען די קרבנות מיט שטיינערנע מעססער, חאטש עס זעננען שוין חלפים לאַנג אויף דער וועלט געוועזען; די גייסטליכקייט טראָגט שטאַנדיג מלבושים פון עטליכע הונדערט יאָהר צוריק... און דראיבער האָט נאָך לאַנג געדויערט איידער מען האָט פערטוישט מענשען־קרבנות אויף קאַלבער. דען ערשטען טויש האָט געזאָלט מאַכען אַברהם־אָבינו... נור נישט אין דעם בין איך אויסען: זכות אָבות איז שוין היינט אין שוסטער־גאַסס, אַלטע וועקסעל צאָהלט מען נישט!

נור די אַלטיטשקע האָט זיך וויימער גערוקט... די גאָטטער (דאָס הייסט: זייערע פלעני־פאָנטען אויף דער ערד) האָט אָנגעהויבען שמעקען קאַלבערינס, און דער עבד כנעני איז נאָך זיכערער געוואָרען מיט'ן לעבען!... חאָטש נישט אַזוי קורץ ווי איך דערצאָהל, איז עס געשעהען, חאָטש ווענן מיר וועקען היינט אויף די אויפגעפרעססענע מענשען פון יענע דורות, וואָלט פאַר אונזערט וועגען קיין שטויב אויף דער ערד געבליבען, חאָטש דער פראָגרעס האָט זיך נישט געמאַכט מיט אַ מאָל — פריהער האָט מען עס געאָסערט מענשען־פלייש פאַר נקבות 1), דערנאָך פאַר מאַנס־פערשוינען און דערנאָך ערשט דעם מזבח אָדער דעם גייסטליכען — נור שטעהען שטעהט נישט די וועלט, און זי האָט זיך וויימער גערוקט!

דער מענש איז וואָס אַ מאָל שפאַרזאַמער געוואָרען, קאַרגער. ער האָט דען עבד כנעני געהיטען נישט ווענינער ווי אונזערע פויערן דען אינוועטאַר. די לייב־אייגענע (עבדים כנענים) האָבען דאַדורך אָפשר בעססער אויסגעזעהען ווי זייערע לעדיג־געהער, די בעלי־בתים.

געבילדעטער זעננען זיי אַ ודאי געוועזען; זיי האָבען געאַרבייט און געוואָרען מיט דער צייט בעלי־מלאכות און אפילו קינסטלער!

שלעכט איז נור געוועזען אין אַ הונגר־צייט, ווענן עכ האָט פערפעהלט עססען,

---

1) ווען איינער פון די גרויסע חסידים, וואָס עסט נישט צוזאַממען מיט'ן ווייב ביים טיש, זאָל וויסען, אַז דער מנהג קומט אַרוים פון יענער צייט, ווען דאָס ווייב האָט נישט געטאָרט עססען דאָס זעלבע וואָס דער מאַנן, ווייל נור ער האָט געמאָגט עססען מענשען פלייש און זי נישט, וואָלט ער זיכער פערלוירען דען אַפעטיט — וועניגסטענס צו נאַרישען מנהג. אַניט וואָלט ער חאָטש גערראַפט זיין קאָנסעקווענט און נישט עססען מיט'ן ווייב אין איין צייט אויך. ווייל עד היום ביי די ווילדע אין אַמעריקאַ און אויסטראַליען טאָהר דאָס ווייב זיך נישט צוריהרען צו'ם עססען, ביז דער מאַנן האָט אָבגעגעססען און איז אין גאַנצען זאַטט. מעהרסטענטהיילס, נאַטירליך, האָט דאָרט דאָס ווייב דען אייגענען סוף, וואָס אונזער אָרימע יודענע האָט, ווען זי שיקט דעם מאַנן עססען אין סוכה אריין... פון דאַנגען אויך געהמט זיך דער מנהג, וואָס דאָס די בעל הבית'טע טהיילט ביי'ם טיש און זעלטען זי זאָלל זיך נישט פערטהיילען.

אָדער ווען די עבדים כנענים האָבען זיך אַזוי געמעהרט, אַז מען האָט פון זיי אַזוי פיעל אַרבייט, וויפיעל זיי האָבען געקאָנט געבען, נישט געקאָנט נעהמען... און בכרט, אַז מען האָט מורא געהאַט פון זייער צד פאַר אַ מרידה...

אַזא צופאַלל איז געוועזען אפילו אין גריכענלאַנד! נור עס איז שוין געוועזען אַ געבילדעט דור, מענשען־פלייש האָט מען שוין נישט געגעססען, און פרעה׳ס עצה — וואַרפען אין וואַססער אַריין, האָט נישט געפּאַסט צו דער גריכישער בילדונג. האָט מען זיך איין אַנדערע עצה געגעבען: מען האָט אַריינגעטריבען די איבעריגע עבדים, די נישט נאָהטיגע בעלי־מלאכות, קינסטלער, זאָנגער, פילאָזאָפען אין וואַלד אַריין, און די יונגע מיוחסים האָבען זיך אויף זיי געלערנט שיעסען. כל־זמן די קנעכט זעננען ענטלאָפען אויף דער ערד, האָט מען געזאָגט אַ יהי רצון: אלוהיי, אַ ווילד־חזיר! איז אָבער איינער אַרויפגעשפרונגען אויף אַ בוים, האָט מען איהן אַלס פויגעל געשאָססען...

עס האָט אַזוי לאַנג געדויערט ביז מען האָט רעגולירט די צאָהל מענשען מיט׳ן עשׂרות פון עססענוואַרג; געמאַכט יעדען צוריק נוצליך און — שלום ושלוה! קיין נוצליכען מענש האָט מען נישט געריהרט! נישט געשאָססען, אפילו נישט געטריבען! —

און די וועלט האָט זיך וויטער גערוקט!

מען האָט איינגעזעהען, אַז דער „עבד כנעני", וואָס קאָנן גאָר נישט „זוכה" זיין, קאָנן גאָר נישט זיין אייגענס האָבען, ווייל „מה שקנה עבד קנה רבו" — אַלס וואָס דער קנעכט ערווערבט געהאָר צו׳ם בעל־הבית — און דעריבער, אַז ער אַרבייט אפילו אַרבייט ער אָהן חשק, אַבי איבערצוקומען, אַבי יוצא צו זיין; דאַגעגען אַ מענש, וואָס אַרבייט פאַר זיך, אַרבייט מיט מעהר כח, מיט מעהר חשק און איז דעריבער נאָך נוצליכער — האָט מען די נוצליכע מענשען בעפרייט... און אַזוי איז געקוממען ביז צום היינטיגען טאָג.

עד היום איז דער „נוצליכער" מענש, דער, וואָס מען דאַרף איהן נאָהטיג — זאַטט; און מען היט איהן ווי איין אויג אין קאָפּף... עד היום שטאָפּט מען היהנער און גאָנז! און אפילו די שוואַלב, ווייל מען מיינט, אַז זי עסט אויף נור וואָרם און ריהרט נישט קיין תבואה, איז אויך זיכער מיט׳ן לעבען, חאָטש זי גלייבט אָפשר אין גאָר נישט...

מען דאַרף נוצליך זיין, אָט דאָס איז דער כלל. און דעריבער הייב איך לץ אָן צו קלערען, צו וואָס נוץ איך אייך? איך האָב אייך וויטער נישט געקאָנט מאַכען לאַכענדיג!

איך פיהל מיך דעריבער שרעקליך דענערווירט און מיר דאַכט זיך, אַז די גאַנצע

„נאַטור״ איז נערוואָז. עס איז עס שפּאָט ביי נאַכט אונ זי קאָנן נישט איינשלאָפֿען. דאָ רופּט זיך אָן אַ הונד, דאָ אַ קאַטץ, דאָ גיט אַ בלאָז, עמיץ — אַ זיפֿץ... עס ציטטערט אויף מיר די הויט!

אום מיך צו בערוהיגען אונ די נאַטור : ־ : צושלאָפֿען פּריב איך מיינע כּחות אין געזאַנג.

איך שפּרינג אויף פֿון געלעגער, הייב אויף די רעכטע האַנד צום הימעל, לעג די לינקע אויפ׳ן האַרץ, אונ בעמיה זיך אַרויסצוגעבען אַ פּאָר טאָנער. דער־ביי אָפּפֿען איך די אויגען אונ פֿיהל בחוש, אַז מיין זיסס קול געהט מסוף העולם ועד סופו. איך ווייס נישט פֿון וואַננען עס האָט זיך מיר גענוממען, נור די גראַמען פֿאַללען מיר אויס׳ן קאָפּ אַרו׳ס אַזוי לייכט, אַזוי גרינג, אַז מיר הייבט אָן דאַכטען, אַז עס שטעקט עפּיס טאַקי אין מיר אַ מין משורר! אונ עס איז אַ פֿערגניגען מיט די גראַמען... גאָר נישט, מען דאַרף נישט דענקען, מען מאָג קיין פּולווער נישט גע־פֿיננען, אַבי עס קלינגט...

וואָס פֿעהלט, למשל, מיין קאָמפּאָזיציע, וואָס איך האָב דעמאָלט געמאַכט? זאָגט אלליין:

הימעל, נישט דונער!
שטערען, נישט שיין!
לבנה, נישט שיממער!
שטיללער זאָלל זיין!

הוידע נישט, צוויג!
וואָלקען, נור שטעה!
ווינטיל, דו שוויג!
ערדיל, נישט דרעה!

ים׳על, זיי שטום!
רעגען, נישט קאַפּ!
בערעל, נישט ברום!
פֿערדעל, נישט חראַפּ!

פֿראָשעל, נישט „קוואַ״!
לאַשאַק, נישט „הע״!
פֿייגעלע, שאַ!
אָקסעל, קיין „מע״!

לייבעלע, קיטש!
קאָצעל, קיין לעק!
דו קוה, קיין מריטש!
קאַלבעל, קיין בלעק!

ווייבעל, קיין פשיק!
מאָדעל, נישט קראַץ!
בטלן, קיין קניק!
שאַטס אללע, שאַטס!

שטיללער, נאַטור
שטיללער „דו שלעכטס״
שטיללער, איך לץ
וויל געבען אַ קרעכץ!

אונ עס איז מיר אויפ'ן הארץ אונ שטעללע גרינגער געוואָרען, די נאַטור איז איינגעשלאָפֿען, איך אויך.

אונ עס האָט זיך מיר געחלומ'ט, אַז איך האָב דאָס געדיכֿט פֿון ערגיץ אַרויס גע'גנב'עט. נור, אַז איך קאָנן מיך נישט דערמאַננען, ווער עס האָט עס געשריבען, אונ וואו עס איז געדרוקט געוואָרען, וועט דער לעזער-טראַכט איך — אַ ודאי נישט וויססען, אונ דאָס איז דער עיקר!

דאָס אַלץ איז אָבער פֿאָרט נישט צום לאַכֿען!

איך טרייסט מיך נור מיט דעם, וואָס איך האָב צו טהון מיט יודען רחמנים בני רחמנים; מיט יודען, וואָס זעננען יוצא מיט איין עֵרוב, מיט בטול חמץ, מיט א יהי רצון פֿאַר קרבנות.

יודען! אָבליינענדיג דען פֿעליעטאָן, זאָגט אַ יהי רצון — גלייך איהר וואָלט געלאַכֿט אונ זייט מוחל דעם

לץ פֿון דער רעדאַקציע.

אויך אַ פֶעלְיֶעטָאן.

מען האָט געפֿראָגט אַ דאָן-זשואַן, פֿאַר וואָס ער האָט נישט בעססער חתונה, האָט ער לפי תמו געאַנטפֿערט, אַז ער האָט מורא! וואָרען וועמען זאָלל ער נעהמען? אַ בתולה? ווער ווייסט, וואָס עס וועט פֿון איהר אַרויס? עס קאָנן זיין אַ „מצא", עס קאָנן זיין אַ „מוצא", אונ איינצושטעללען זיך האָט ער מורא; אויפֿקלויבען, וואָס יענער וואַרפֿט אַוועק — נעהמען אַ גרושה, וויללער נישט. איין אַלמנה, וואָס האָט שוין איינעם געפֿיהרט צי געטריבען אין זיין רוה אַריין, איז אַ געפֿאָהרליכֿע זאַך. אַמבעסטען איז דעריבֿ'ער איין אֵשת איש — „אַז זי טויג פֿאַר יענעם, טויג זי פֿאַר מיר אויך!"...

עס הייסט אפילו „עזות-קייט", „נבול-פה", עס איז דאָך די אייגענע לאָגיק, אַן וועלכֿער עס האַלטען זיך אַללע אונזערע סוחרים...

הונדערט יאָהרען געהען פֿאַרביי, טויזענדטער יונגע לייט געהען אַראָב פֿון קאָסט, אונ קיינער זוכֿט זיך נישט קיין נייע פרנסה. וואָס אַ נייער סוחר, איז אַ נייער קאָנקורענט צו דער אַלטער סחורה... זוכֿען אַ ניי אַרטיקל איז איין איינשטעללעניש, מען קאָנן אַריינפאַקקען די פֿאַר גילדען אונ דערנאָך — לעג די צאָהן

אין בייטעל אַריין! אָבקויפֿען ביי יענעם אַ גרייט געשעפֿט, איז קיין סברא נישט; עס זאָלל גוט זיין, וואָלט עס יענער קיינעם נישט פֿערגינגען, בפרט איבערנעהמען ביי׳ן אַ באַנקראָט! אַזאַ געשעפֿט איז שוין אַ קטלנית, אַ געפֿעהרליכֿע זאַך... אַמבעסטען איז דאָס, וואָס אַללע האָבען; אַז עס לוינט פֿאַר יענעם, וועט לוינען פֿאַר מיר אויך...

און דעריבער, ווער עס געהט אַראָב פֿון קאָסט, מאַכֿט זיך אַ שאַנק „נאַ וויפיווקו“ אָדער „נאַ ווינאָס“, אָפֿענט אַ געוועלב׳ל מיט די אייגענע מינים, וואָס אַנדערע האָבען, אָדער קויפֿט זיך אַ שטאָקעלע און הייבט זיך אָן אַרומדרעהען גלייך מיט אַללע אין גאַסס...

נור פֿאַר דאָס — האָט זיך שוין איינער אַיינגעשטעלט דאָס לעבען און געברענגט אַ ניי מין, מוז עס שוין מאָרגען זיין אין אַללע גאַססען; „אַז עס לוינט פֿאַר יענעם, לוינט פֿאַר מיר אויך“... מאָג עס זיין שיך, סמאָלע, פּרוכֿנא... אַלץ איינס...

דאָס אייגענע געשיהט אין אונזער געשעפֿט — אין דער ליטעראַטור, מיין איך — אויך, איך אָרימער לץ האָב געוואָלט זיין אין מיין ווינקעלע אַ יחיד. אַללע מיינע חברים האַנדלען מיט האָניג און בוימעל... אויב מען איז נור נישט קיין איסטנים, מען האָט נישט קיין פֿאָראורטהיילע, איז גאָר נישט שלעכֿט! איך האָב אָבער געוואָלט זיין אַ יחיד און אָנגעהויבען האַנדלען מיט גאַלל, ווערמוט און סם פֿאַר מייז... באָדיי אַ שטיין — האָב איך געטראַכֿט — אַבי אַלליין. איך האָב געוואוסט, אַז אמת איז די עֶרגסטע סחורה, נור איך האָב גערעכֿענט, אַז אפילו די עֶרגסטע סחורה, אַז זי איז נור אין איין האַנד, קאָנן זי אויך געבען אָבצולעקקען אַ ביין...

נור קוים האָב איך מיין קלייטעל געאָפֿענט — עס איז דאָ אַ קאָנקורענט — ר׳ ראובן אָשר בריינין!

אַז עס לוינט — האָט ער געטראַכֿט — פֿאַר מיר אין וואַרשוי, וואו מען קאָנן מיך יעדען טאָג טרעפֿפֿען מיט אַ שטיין אין קאָפּף, לוינט פֿאַר איהם אין וויען אַ ודאי!

און באַלד שטעלט ער זיך פֿאַר דער טהיר אין זיין „ממזרח וממערב“, און הייבט אָן צו וואָגען אמת אויפ׳ן קווינט און אויפ׳ן לויט!...

„ווער עס מיינט — רופֿט ער עס אוים בקול רם — אַז אין די לעצטע צייטען איז אונזער ליטעראַטור ענטוויקעלטער, ברייטער און רייכֿער געוואָרען — דער נאַרט זיך אָדער יענעם; אַ ניט, פֿערלאַנגט ער אַזוי וועניג פֿון דער ליטעראַטור בכלל און פֿון אונזערער בפרט, אַז ער געפֿינט דאָס, וואָס ער דאַרף, ביי אונז אויך“...

ער זאָגט, אַז אונזער ליטעראַטור איז איין אוצר, אין וועלכֿען עס ליגען

בעהאַלטען סאַמע שברי כּלים: „שאַרבאַנים און שמאַטעס, און דאָס אַלץ איז נאָך, פאַר שאָנקייט וועגען, בעדעקט מיט טויזענד־יאָהריגען שטויב און בעהאַנגען מיט אַללערליי שפּינוועבס"...

אונזערע געלעהרטע — זאָגט ער ווייטער — זעננען נישט קיין שווערע, מאַסי־ווע סחורה; זיי זעננען נור לייכטע קאָרקים, „וואָס שווימען אַרום פון אויבען אויף די שוים־בלאָזליך" פון וואַססעריגען לעבען; „טיעפער נעהמען, אָראָבלאָזען זיך, דערגרונטעווען עפּים" — פאַלט זיי גאָר נישט איין... די קליינע מוח'עליך זעננען יוצא מיט אָבערפלאָכליכע קלייניגקייטען, מיט נאַרישקייטען"...

„זיי האָבען קיין אידעען נישט, נור עפּים אַ שאָטטען פון [פרעמדע] אידעען"... וואָס קאָננען זיי געבען דעם לעזער, אַז „זיי אַלליין קלויבען נור שירים" פון אונטער פרעמ־דע טישען. און די קליין־מוחיגע, קורצזיכטיגע שרייבערליך רעדען זיך נאָך איין, אַז זיי טהוען עפּים, און בּאָרען זיך מיט „טפשות פה ונבול עט"...

ווי אַזוי מען זעצט איבער „טפשות פה און נבול עט", אָסור, אויב איך ווייס... אַ „מאום־מויל" און אַ „פוילע פעדער", איז נאָך ווייניג... „טפשות פה" און „נבול עט" איז אַ פעליעטאָן אַלאַ לעווינסקי... נור ווער עס האָט איהן נישט געלעזען, דער וועט שוין נישט פיהלען דען טעם, נישט וויססען דען ריח...

נור ווי עס איז, איך האָב געקריעגען אַ קאָנקורענט...

עס ליעגט פאַר מיר אויפ'ן טיש אַ גאַנצער באַרג מיט ספרים... נור וואָס זאָלל איך רעדען איבער זיי, אַז בריינין האָט מיר די וואָרטער אויסן מויל אַרויס־געריססען. אַז איך שטעה מיט אַ טרוקענע צונג און קאָן זי נישט איבער דרעהען! אמת איז, אַז ער האָט געמיינט די העברעאישע ליטעראַטור, און פאַר מיר ליעגט נאָך אַ באַרג יודיש, „ריין יודיש"... נור — מה נשתנה? וואָס איך וועלל שרייבען, וועט מען אַלץ זאָגען, אַז איך האָב ביי בריינינען גע'גנב'ט און מען וועט נאָך צווישען אונז אָנמאַכען אַ שלעכט לעבען...

איך וועל שוין בעססער היינט איבער ליטעראַטור נישט רעדען... איך וויל פּרוּווען רעדען פון בילדער.

איך האָב געזעהען אַ בילד; ערגיץ אויף איין אויסשטעללונג און אָפשר גאָר אין חלום.

עס איז טהייל מאָל גאַנץ שווער צו געפינגען די גרעניץ צווישען חלומות און לעבען... גאַנץ אָפט חלומ'ט זיך, אַז די קוה איז געפלויגען איבערן דאַך, האָטש די שטעהט פעסט צוגעבונדען אין אָבאָרע; און טהייל מאָל געשיהט אַזוינס, וואָס עס האָט זיך אפילו קיין פּליואָף נישט גע'חלומ'ט... טהייל מאָל שטעקט אינ'ם

חלום אַזוי פֿיעל לעבען, אַזוי פֿיעל אמת, אַזוי פֿיעל ברענענדיגע צרות אונ אַזא לעבענ־דיג נחת, אַז דאָס לעבען איז דערנאָך אָהן לעבען, אָהן אַ קאָליער, אָהן פֿאַרב... אונ אַזוי טרויריג־גראָה, גלייך עס וואָלט אייביג געווען צווישען טאָג אונ נאַכט!... קורץ — די חלומות מיטן לעבען זיינען גאַנץ אָפֿט אַזוי צוזאַממענגעוויקעלט, אַזוי פֿערקניפּט, אַז עס איז קיין וואונדער נישט, אויב קייזער ווילהעלם וויל פּרוּווען שפּיעלען ביי דעם קניפּ די ראָלע פֿון אלכסנדר מוקדון!... אונ דעריבער האָט ער טאַקי פֿאַר אַ נייע פֿאַרטיע רעקרוטען געהאַלטען אַ רעדע אונ געזאָגט, אַז ער האָפֿט, אַז זיי זיינען פֿרום, גלויבען אין גאָט אונ וועללען ציהען די שווערט נישט געגען די פֿראַנצויזען אַלליין, נור אפילו געגען אייגענע שוועסטער אונ ברידער, אויב עס וועט זיך זיי עפּיס חלומ'ען...

נור דער קייזער ווילהעלם האָט חאָטש אָפֿפֿענע אויגען; ער זעהט וואָס עס טהוט זיך, ער גיט אַכטונג! גאָר אַנדערש איז געווען אויפ'ן בילד, וואָס איך האָב געזעהען...

אין הויף ברענט... דאָס פֿייער ליעגט שוין אין די פֿענסטער פֿון אַ גרויסער, ברייטער, ליכטיגער שטוב... די פֿלאַממען שלאָנגלען זיך אין מיטען געדיכטען רויך... אָט, אָט וועללען פּלאַצען די שויבען אונ דער פֿייערדיגער ים וועט זיך אַריינגיסען אין שטוב אַריין...

אויף אַ שעזשלאָנג זיצט האַלב אָנגעלעהנט אַ בלאָנד קינד פֿון אַ יאָהר צוויי, נעבען שעזשלאָנג אויף דער פּאָדלאָגע ליעגט דאָס שפּיעלצייג, וואָס עס האָט ערשט אַרויסגעלאָזט פֿון האָנדטעל... אַ פּאָרצעלייערנע פּופּפּע איז, אַראָבפֿאַללענדיג, צו־שפּאָלטען געוואָרען, אונ פֿון איהר געאָפֿענטען לייב קריכען אַרויס די וואָלאָקענע געדאָרם... דער גוממענער פּאַיאַץ צאַפּעלט — נור איהם האָט דאָס פֿאַללען נישט געשאַדט...

דאָס קינד קוקט גלייך אין פֿייער אַריין. דער אָבגלאַנץ רייטעלט איהם דאָס בלאַסליכע פּנים... עטליכע ליכטיגערע שטראַהלען בלאָנקען זיך צווישען זיינע זיידענ־גאָלדענע האָהר... אין די קיילעכיג געאָפֿענטע אויגען ליעגט מעהר פֿערוואונדערונג אַלס שרעק... אונ עס אָטהעמט שטילל מיט'ן אָפֿפֿענעם מיילעכיל... עס זיינען דאָ אָלטערע מענשען אין שטוב, נור זיי בעמערקען נישט דאָס פֿייער.

אין אַנדערען עקק צימּמער געהט אַ פֿראָפֿעראַנס ביי'ם גרינעם טישעל; אויפֿן טיש ליעגען שפּיעל מאַרקען, נור זיי גלאַנצען ווי גאָלד; מען שרייבט האַסטיג מיט קרייד אויפ'ן טוך, די נאַססע באַרשט זאָלל האָבען וואָס אָבצווישען... מען ליציטיערט פֿערברענט, חאָטש די האָפֿנונג שטעקט אינ'ם בלינדען טאַלאָן. אונ די שפּיעלער זיטצען איינגעבויגען, גלייך אַ הימּמעל וואָלט זיי געלעגען אויף די פּלייצעס... פֿון נאָהלען קאָפּף רינט איינעם אַ טראָפּפען שוויס איבער דער נאָז; דער צווייטער קוקט

מיט אַ פּעכטען שטאָהלערנען בליק, גלייך ער וואָלט אַ קאָנטראַקט געהאַט מיט'ן מזל; דער דריטער האָט פערביססען די ליפּפּען און וואַרט אויף יענעמ'ס אַ פעהלער; דער פיערטער שיקט אַרום די לויפענדיגע אויגען ווי שפּאָנען צווישען די פרעמדע קאָרטען...

זיי שפּיעלען אָפּשר עהרליך, נור זיי מיינען, אַז דער קלענסטער טעות אַ ניינטעל אויפ'ן אָרט פון אַ קעניג, קען אומקערען די וועלט...

אַז עס איז אַ שרפה אין הויף — דאָס פאַלט זיי גאָר נישט איין!

זיי זענען צו פערנומען, זיי זאָללען אַכטונג געבען, וואָס אונטער זיי טהוט זיך!

אַכטונג געבען איז אַ בעזונדערע מתנה פון גאָטט... דאָס לעבען איז אַ חדר, אַ שווער חדר, נור נישט אַללע האָבען אַ גלייך מזל, נישט אַללע ווילען, מערקען און קעננען גלייך...

נישט נור אין חדר טרעפּפען זיך תלמידים, וואָס גיבען נישט אַכטונג; דאָס לעבען איז אַ גראָססער חדר און האָט אויך אַזוינע שיהלער! אַללע לערנען אין חדר, נור נישט אַללע גיבען אַכטונג, און נישט אַללע לערנען גלייך!

עס זעננען פערהאַננען גליקליכע תלמידים. זיי גיבען נישט אַכטונג, גאָר נישט, און דער רבי טאָר אויף זיי קיין האַנד נישט לייגען, נישט איבערשרעקען, קיין בעזע מינע מאַכען. זיי לערנען נור שפּיעלענדיג... זיי האָבען אפילו פאַרן פאַר־האָרען קיין מורא נישט... זיי וועללען סיי ווי סיי קריגען אַ קניפּ אין באַקקעל און אַ שטיקעל טאָרט מיט אַ מאַקאַראָנע אין מויל אַריין... זיי שווימען דורך דער לערן־צייט אָהן אַ ווינטעל געגענאיבער, אָהן אַ פאַליע איבער'ן קאָפּף, אָהן אַ שלוק געזאַלצען וואַססער... זיי שווימען טאַנצענדיג, לוסטיג ווי ליידיגע פאַחירען איבער דער זילבערנער שוים, אונטערן בלאָהעם הימעל; אָהן אַ בליץ אין די אויגען אַריין, אָהן אַ דונער, וואָס פערטייבט די אויערען, און מיט אַ פרעהליך ליעדעל אין מויל... זיי האָבען שטאַנדיג פרייע קאָפּף, די מוחות זעננען אויסגעבעטעט מיט שניי־ווייסען פייגעל־פוך... און די נשמה ליעגט שטילל און רוהיג ווי אַ ווייס־זילבערן וואָרמעל אין אַ פוילע נוסס... פון קליינעם לאָכעל אין דער ליידיגער נוסס קוקט עס אַמאָל אַרויס אויף דער פרייער וועלט, נור באַלד בעהאַלט עס צוריק דאָס קאָפּפעל אין איינעם... אַש!

עס זעננען אויך פערהאַנדען תלמידים, וואָס קאָננען נישט לערנען.

טהייל ווערען געבוירען אָהן פיס, אָהן האַנד, מיט אַ שוואַכע ברוסט, אָדער אַנדערע פעהלער אין גוף; אַנדערע ווערען געבוירען מיט עפּיס אַ פעהלער אין די געהירן. עס ווערט געבוירען אַ מענש מיט אַ געזונדטען קאָרפּער, מיט איין

אײזערנער לעבער, ווייסע צאָהן און 5 אָפּפּענע חושים... נור פון די אויגען קוקט קיין נשמה נישט אַרויס, נור דער בויך; דורך די אויערען האָרט נור דער מאָגען, דורך דער נאָז פיהלט נור די קישקע! די האָנד טאַפּען, צו לאָזט זיך נישט עפּיס עססען, די צונג אין מויל איז זיך מתיעץ מיט'ן גוימען: צו וועט עפּיס אַריין בשלום?

מעהר איז נישט זיין דאגה... מעהר דאַרף ער נישט און ווילל ניט אַכטונג געבען!

אַנדערע זעננען ווייטער צושטרייט, אָהן ערנסטער כונה, אָהן זיצ־פלייש... מעהר ווי אַ רגע קאָנען זיי קיין זאַך נישט שענקען! דאַרווין (ווער דאַרווין איז, האָט שוין אפילו דער ראַדזינער רבי געוואוסט,) פערצאָהלט פון אַ קונצען מאַכער, וואָס איז אַרום געפאָהרען מיט געלערנטע אַפּפען. וואָס פאַר אַ קונצען די אַפּפען האָבען בעוויזען, צו האָבען זיי געגעססען מיט מעססער און גאָפּעל אָדער קריטיקען געשריבען צו 5 רובעל פער שטיק ביים מחבר און נאָך 5 ביים רעדאַקטאָר—דאָס פערציילט ער נישט. ער פערציילט נור, אַז דער קונצען־מאַכער פלעגט די אַפּפען צו קויפען אין זאָאָלאָגישען גאָרטען אויף אַ צוויי־פאַכיגען פרייז. 50 רובעל פער שטיק האָט ער געצאָהלט אום אויסגעקליבען, און 100 רובל פער שטיק, אויב מען האָט איהם ערלויבט די אַפּפען אַהיים צו נעהמען און אויסצופּרוּווען, אויב זיי זעננען פעהיג צו די קונצען. אויף דער פּריוו האָט ער זיי געהאַלטען אין גאַנצען עטליכע טאָג.

אַז מען האָט'ן געפראָגט, ווי עס איז מאָגליך אין אַזא קורצע צייט צו וויססען, אויב פון לאַנג־עקקיגען תלמיד וועט אַרויס אַ לייט, אָדער ניין? האָט ער געאָנטפערט, אַז עס איז גענוג! אויסלערנען, זאָגט ער, קאָנן זיך יעדער אַפּע, די פראַגע איז נור: אויב ער וועט קאָננען אַכטונג געבען! און אויף דעם האָט ער געהאַט אַ פּראָסטען סימן: איז דער אַפּע, בשעת'ן לערנען געשטאַנען רוהיג און אויסגעהאָרט, וואָס מען האָט צון איהם גערעדט, און צוגעזעהן, וואָס מען האָט איהם געוויזען, איז ער ווערטה געוועזען אַ הונדערטער! האָט זיך איהם אָבער אין מיטען געוואָלט חאַפּען אַ פליג אויף דער וואַנד, אָדער נאָכיאָגען אַ געוואָרפענע באַלל, איז אַ סימן, אַז דאָס איז אַיין אַפּע — אַ לא יצלח, אַז עס וועט שוין פון איהם קיין רעכטער אַקטער נישט זיין...

אין אונזער חדר זעננען אויך דאָ אַסך אַפּפען, וואָס וועללען זיך שוין קיינמאָל גאָר נישט אויסלערנען... זיי האָרען נישט, זיי זעהען נישט — אָדער בעססער געזאָגט — זיי האָרען און זעהען צו פיעל, זיי בעשעפטיגען זיך גלייך מיט'ן גראָסטען און מיט'ן קלענסטען, יעדען שענקען זיי אַ רגע און נישט מעהר... וואָס זאָגט אויף זיי דער רבי? ער זאָגט, אַז פון די אַפּפען וועט קיינמאָל קיין לייט נישט זיין... עס דאַכט זיך זיי, אַז דער קלענסטער צופאַלל, וואָס עס איז, אַ פליג איז אַוועק געפלויגען פון אָרט, אַ באַלל איז דורך געלאָפען, באַטטענבערג האָט חתונה געהאַט,

די ענגלישע קאָניגין האָט איינעם דערלאַנגט די לינקע האַנד, קאַפּריווי איז אַראָב און ביסמאַרק איז אַרויף — און נאָך אַזוינע קליינינקייטען קאָננען איבערקעהרען די וועלט מיט'ן קאָפּף אַרויף, מיט די פיס אַראָב; ווייל ביז אַהער איז זי זיכער געשטאַנגען פערקעהרט... זיי קאָננען נישט אַכטונג געבען און דערזעהען, אַז די פלעווע, וואָס פליהען אַרום דער מאַשין, האָבען גאָר קיין פּעולה נישט אויף די ראָדער מיט די צאָהן, וואָס מליצין אונזער קולטור... זיי ווייסען אפשר גאָר נישט, אַז עס איז פערהאַנדען ראָדער מיט צאָהן, זיי זעהען נור אַ הילצערן קאַסטען... דאָס רייבען, ריטשען, טראַסקען, די אַללע משונה'נע קולות, וואָס קוממען פון דער מאַשין אַרויס, פערשרייבען זיי אפשר גאָר אויף אשמדאי'ס חשבון; אַ קשיא אויף אַ מעשה!...

נעכטען, למשל, האָב איך געטראָפען מיינם אַ בעקאַנטען אין גאַסס.

— דו ביסט נאָך דאָ? פראָג איך איהן פערוואונדערט. איך ווייס, אַז די אייראָפּעאישע בילדונג איז איהם נמאס ומאוס געוואָרען, איהר ציוויליזאַציע האָט'ן דענגערוויערט ווי אַ שיכור'ער קאָנצערט אויף אַ צעסטראָיעטען פאָרטעפּיאַן.. עס האָט זיך אינ'ם אויפגעוועקט אַ ליעבע צום „מאָרגעלאַנד" מיט האַרעמען, עאונובען (סריסים) און באַמבוס־קלאָפּף אויף נאַקיטע פיענטים... ער האָט זיך גע'גט מיט'ן וויב, פערקויפט דעם כלי בית און געשאַפט זיך אַ פּאַססאָרט מיט אַ בריעף צום ועד־הפועל. איך האָב געמיינט, אַז ער ליעגט שוין לאַנג אויסגעשפּרייט אויף דער מאַמע רחל'ס קבר. פלוצלינג ער איז דאָ!...

טפו! טפו! טפו! האָב איך דריי מאָל אויסגעשפּיגען. נור ער נעהמט מיך אוועק אין אַ זייט און רוימט מיר איין אַ סוד:

— ווייסט? די פראַנצויזען געהען קיין מאַדאגאַסקאַר...

— נו? פראָג איך פערוואונדערט.

— וואַרט איך!

דען אייגענען טאָג האָב איך געטראָפען אַ בעקאַנטען יונגען מאַנן, וואָס האָט זיך געוואָלט מקריב זיין פאַר דער פאָלקס־בילדונג. ער האָט ביי מיר גענוממען עטליכע זשאַרגאָנישע ביכליך צו פערקויפען. „נו, ווי האַלט עס?" פראָג איך איהן. „מען מוסס וואַרטען — אָנטפערט ער מיר — מען מוסס זעהן, צו מען וועט ליעבקנעכטען אָבגעבען פאַר סוד"!

אַ פליג איז דורכגעפלויגען, אַ באַלל שפּרינגט...

דער אייגענער קונצענמאַכער פון וועלכען מיר האָבען גערעדט, האָט נאָך געזאָגט, אַז די אַפּפען, וואָס גיבען אַלליין נישט אַכטונג, העלפט זיי נישט קיין שלאָגען, קיין שרייען, קיין בייזערן זיך; פערקעהרט — זיי ווערען נאָך מ"ניש און

בל־בו'ניש, אַז עס איז די גאַלל צו פּערליערען...

נור אַפּפּען זעננען נישט די איינציגע ברואים אויף דער וועלט; עס איז דאָ אַ שפּאָר ביסל קאָלבער אויך... טהייל זעננען אפילו מחברים. קענט איהר נישט — „קאָלבערנע יוצרות"? די קאָלבער זעננען גוטע בעשאָפּענישען....

עס איז אַ פּערגעניגען מיט זיי צו רעדען! אַז דער הימעל שפּאַלט זיך, האָט נאָך קיין איין עקרה נישט קיין געשריי געטהון: קאַלב! אונ דאָך ווערען קאָלבער געבוירען, אַבי געזונד! זיי קוממען אויף דער וועלט אָהן שיר־המעלות'ן, אָהן אַ דאָקטאָר, אָהן אַ הייבען אונ דאָך איז זעלטען, אַ קאַלב זאָלל פּערבאַקקען ווערען, אָדער נישט אַרויסקוממען צו דער צייט... אַ לייטיש קאַלב בעגעהט זיך אָהן ו׳קקעל־שנירען, אָהן וויגעליך, אָהן ריַיט־שטייה־אונ זיץ־באָנקלעך, אונ, איידער מען קוקט זיך אום, עס שפּרינגט שוין אויף אַללע פיער אונ שרייט: „מע!". פּאַר קאָלבער זעננען נישט פּערהאַנען קיין תלמוד־תורה'ס, קיין חדרים, קיין שוהלען; אומגעלערנט, אומגעצויגען שפּרינגט דערפון אַרויס איין אָקס... האָכסטענס אַ קוה! עס האָט באַלד אָפּפּען אַללע חושים, האַרטע קאָפּיטעס, לאַנגע אויערן אונ שפּיציגע האָרנדליך אונ עס הייבט באַלד אָן צו זאָגען די קאָלבערנע יוצרות!

אַזא קאַלב איז קיינמאָל נישט מסופּק! קוים איז עס אַרויס אויף דער ליכטיגער שוין, ווייסט עס שוין, אַז מילך איז נישט קיין קאַלליך. וואַססער קיין עססיג אונ אַז הערנער קוממען צו ניץ, נישט דוקא ווען מען האָט רעכט...

דאָס איינציגע, וואָס אַ קאַלב דאַרף, עס זאָלל ווערען אַ לייט, איז — די מוטטער זאָלל עס אָבלעקען! אין דער ליטא איז אַ מנהג, אויסצושמיערען יעדעס ניי־געבוירען קאָלביל מיט האָניג, די מוטטער זאָלל עס וועללען גוט אָבלעקקען. אין דער ליטא, אַ פּנים, זעננען דאָ אַ סך עמאַנציפּירטע קיה, וואָס גלויבען נישט, אַז די נקבה איז בעשאַפּען געוואָרען נור קינדער צו לעקען, אונ בענוצען אפשר די צונגען אויף בעהאַלטענע אסיפות... ביי אונז ווייסט מען פון קיין האָניג נישט אונ דאָך זעננען אַללע קאָלבער אַזוי ריין אָבגעלעקט, אַז עס חאַפּט אָן ביי'ם האַרץ...

קוים איז דאָס קאַלב אָבגעלעקט, פּערמאָגט עס שוין אַללע פראַוועס פון איין אָקס, אונ קענן אַללע שבע־חכמות, וואָס איין אָקס דאַרף קעננען... הלכות שחיטה לערנט עס נישט... „די לצרה בשעתה!", אַז דער חלף וועט אַ בליץ טהון, וועט שוין ליכטיג ווערען אין די אויגען; די רעשט זאַכען האָט עס שוין בירושה! קיין שום מלאך, אפילו נישט דער פון טשאָלענט, וועט נישט אַריינקריכען צון אַ קוה אין בויך אַריין, צו שנעללען אַ קאָלבעל אונטער דער נאָז, עס זאָלל פּערגעססען די קאָלבערנע יוצרות אונ מוזען ערשט געהן אין חדר אַריין צו'ן אָקס זיך לערנען אלף־בית;

און דעריבער זעננען די קעלבער אַזוי גוט!

אַ קאַלב ווערט נישט פערזייגט (אויב עס איז אַ חסרון)! מען ענטוויינט עס באַלד! עס ליידט קיין צרות נישט פון אומריינע פלאַשליך און עס פערדאַרבט זיך קיינמאָל נישט דען מאַגען...

דעריבער טרעפען מיר נישט ביי קיין קעלבער קיין מרה־שחורה, קיין אפיקורסות, קיין וועלט־שמערץ און עס ווערט קיינמאָל נישט וויססען, אפילו וואס דעקאַדענטיזם איז... אַ געזונד קאַלב ווייסט נור קעלבערנע יוצרות...

אַ געזונד קאַלב, אויב עס איז פּאַעטיש, איז עס פּאַעטיש פראָסט און איינפאַך! מיט איין „מע" פיהרט עס דורך אַ וועלט! דער אייגענער „מע" איז אַ מאָל טיעף ווי אַ ים, אַמאָל הויך ווי דער הימעל, אַמאָל לויטער ווי אַ טראָפּפען טוי אויף אַ בלאַטטעל פון אַ רויז, און אַ מאָל אַזוי וויבהערציג און געטריי, אַז מען מוז עס מוחל זיין די קאַפּיטים...

קיין קאַלב ווערט זיך נישט אויפשטעללען שטאָלץ אויף צוויי פיס, ווערט נישט פריוועז זוכען קיין נייע ווענען, קיין נייע ווערטער; קיין איינציג קאַלב זעצט זיך נישט אַנידער איבערקלעהרען, אפשר נישט „מע"?!

קעלבערנע יוצרות געהען פון הארץ אַרוים, פון דער שלינע אַראָב! גאָר אָהן פילוסופיא! די שפינן וועבט, די ביען גיט האָניג, און דאָס קאַלב מאַכט: מע!

און עס מאַכט נישט קיין סיסטעם, עס זוכט קיין האַרמאָניע, קיין צוואַמ־מענהאַנג... קיין טענדענץ... „מע!" איז — „מע".

עס שטעקט אין איהם נישט קיין בעהאַלטענע כונות, קיין שפיציגער פייל, קיין פערסמטער וויטץ, און בפרט נאָך קיין געפּאָהרליכע אידעע... אַ קאַלב איז בטבע גוט, עס וואָלט שטאַנדיג געלעקט און געלויבט, מע! און מע!... ברענגט מען עס ווייטער פון געדולד אַרוים — האָט ער פאָדקאָווים!...

גלויבט מיר, ווען אַלכסנדר קיעלאַנד זאָלל געבוירען ווערען אין איין אָבאָרע— וואָלט מען איהן אויך בעססער פערשטאַנגען!

נור ביי די אַללע מעלות טובות קאָנן קיין קאַלב נישט אַכטונג געבען... עס ווייסט אַ מאָל נישט וויפיעל דער זייגער איז, ווי דער קאַלענדאַר האַלט... אויב עס מאַכט זיך אַ שרפה, געהט איהן אפילו נישט אָן, ווער עס לייגט אונטער, ווער עס ווערט נעהמען אַססעקוראַציע, נור — ווען די אָבאָרע ברענט, מאַכט עס: מעממע! שפּריננט עס אין פייער אריין און קומט אום על קדוש השם!

עס זעננען נאָך פאַרהאַננען תלמידים קעטץ!

אללע ל"ג בעומר טאַפּיעט מען איין אלטע — און טאג טאַגליך ווערען געבוירען יונגע קעטץ און דאָס מין וואַקסט אויך ווי אויף הייבען.

מיט קיין קאַטץ וועט איהר קיינמאָל נישט דורכקומען, איהר וועט זי קיינמאָל גאָר נישט אויסלערנען...

די אַלטע איינגעשרומפּענע, שטאַנדיג בעשאַפֿטיגטע צייט זיצט ביי'ם ראָדעל אונ שפּינט איהר אייביג לאַנגען, פֿערשיעדען־פֿאַרביגען פֿאָדען...

אונ דאָס פֿרייליכע פֿעליעטאָנישע קאָציל מיינט, אז דאָס שפּינט מען איהר א שפּיעלעכיל, עס שפּרינגט צו פֿעליעטאָניש לוסטיג, אונ וויל אַרויסהאַפּען די קנויל פֿון דער שוים, שפּיעלען זיך מיט איהר אין באַלל, פֿערוואַרפֿען אין ש... קאַסטען, פֿערשלעפּען אין א מייזענ־לאָך!

אוי קאַץ, קאַץ! דאָס שפּינט מען דיר תּכריכים!

הורמוז אונ אַהרימן.

לויט דעם פּערסישען גלויבען, עקזיסטירען צוויי גאָטטער: איינער הורמוז (להבדיל אונזער יצר טוב) אַ גוטער גאָטט, האָטש צו'ן אַ וואונד צו צולעגען. ער בעשאַפֿט נור — ליכט, בארעמהערציגקייט, פֿערשטאַנד אונ נאָך אַנדערע גוטע זאַכען צום מענשליכען געברויך.

דער צווייטער — אַחרימון, (אונזער יצר הרע, נישט אויסגערעדט זאָלל עס זיין!) אַ שלעכטער גאָטט, וואָס האָט ליעב פֿינסטערניש, ווי אַ מוילוואָרף אָדער אַ פֿלעדער־מויז, איין אַכזר ווי אַ טאָרקוועמאַדאַ אונ אַ גוטער פֿריינד פֿון נערנים, וואָס טאַנצען אויף הינטער־פֿיסליך. מיט איין וואָרט — פֿאַר אזא גאָטט, זאָלל גאָטט שומר ומציל זיין!

איהר פֿערשטעהט אַלליין, אז ווענן נישט אַחרימון, וואָלט די וועלט געוועזען א גן־עדן: מענשען וואָלטען געלעבט, ווי ברידער פֿון איין צווילינג, אונ אפילו מאַנן אונ ווייב וואָלטען זיך קיינמאָל קיין שלעכטס נישט געוואונשען; מענשען וואָלטען אַרומגעלאָפֿען אין די גאַססען אונ געזוכט, נישט קיין געשעפֿטען, נישט קיין שווינדעל צו מאַכען, נור טאַקי מצות אונ מעשים טובים: מען וואָלט גערופֿען: „ווער איז נאַקיט, וועל'מיר איהן קליידען; ווער איז הונגעריג, וועל'מיר איהן שפּייזען; ווער האָט דורשט — וואַססער, וויין, קאָניאַק... וואָס איינער וויל! גאַנצע פֿאַססער כּרמל!

אויפֿ'ן היידעלבערגער ביער־פֿאַסס, וואָלט געשטאַנענען אויפֿגעשריבען „כל דכפין

יתי ויכול" פונקט, להבדיל, ווי אין אונזער הגדה.

און די ווייבער וואָלטען ניט געטראָגען אויף די קאָפּף קיין פּליגעל פון עקס־טראַ דאַרויף געשאַססענע פייגעל! עס וואָלט נור געווען אַ פראַגע, צו מען מאָג שמיסען — — אין באַד!

און פערקעהרט, — וואָלט געווען נור איין אחרימון, וואָלט די וועלט געווען אַ גיהנם, וואָס וואָלט אַרומגעשווימען ווי אַ שיף אויף אַ ים פון מענשען־בלוט און וואָלט פערשפּרייט אַ ריח פון געברענט, געבראָטען און געריי־כערט מענשענפלייש אין אַללע זיעבען הימלען...

און, אויב די וועלט איז נישט קיין גן עדן און נישט קיין גיהנם, אויב פון צייט צו צייט לעשען זיך אויס די אויטאָדעפעען, עס פע־שטומט דער קלאַנג פון קייטען און די אָרמאַטען ברילען נישט אָהן אויפהער; אויב נישט אַללע וועג־ווייזער אויף די טראַקטען זעננען תליות, און עס מאַכט זיך אַ מאָל איין אסיפה אין האַאג, וואו מען רעדט וועגען שלום; אויב עס עקזיסטירט אין איין צייט תפיסות און שפּיטאָלער, חברות פון צער בעלי חיים און אַנטיסעמיטען, וועלט־קאָנגרעססען און שאָוויניזם, אויב די בורען שיקקען איבער די ענגעלענדער אַ גראַטולאַציאָן צום נייעם יאָהר מיט אַ פּודינג (אַ מין ענגלישער קוגעל) אין אַ קאַרטעטש, — איז עס דעריבער, וויל הורמוז און אחרימון עקזיסטירען ביידע אין צייט, און איינער קליצעט דעם צווייטען דאָס וואַססער און שפּייט איהם אין דער קאַשע אַריין.

דאָס אַלץ ווייס איך, נישט אַזוי פון אַלטע פערסישע ביכער אין פערשידענע איבערזעצונגען, ווי פון מיינס אַ בעקאַנטענס מויל, פון איין אַלטען פּערסער, וואָס וואָהנט ווי־זאָ־ווי אין איין הויז מיט מיר; מיט וועלכען איך האָב זיך צופעליג בעקענט און מיר האַלטען זיך פון דעמאָלט אָן צוזאַממען, ווי צוויי לאַנג־נאָזיגע, וואָס קאָנ־נען גלייך נישט ליידען, ווי הינד בילען... און מיר פלוידערן גאַנץ אָפט...

ווען איך טרעף מיך מיט'ן פּערס, בעגריסען מיר זיך גאַנץ הערצליך.

— וואָס מאַכט אייער אַלטער? פרעגט ער מיט אַ שמייכעל, און איך אַנט־פער מיט אַראָבגעלאָזטע אויגען:

— דערוויילע, שטילל! און הורמוז וואָס מאַכט?

— ער וועט אויספיהרען! — איז זיכער דער פּערס, — ער מוז אויספיהרען! און דער אַלטער אָפּטימיסט שנייצט זיך הויך און מיט אַ זיכערקייט די נאָז, און ווישט זיך איבער דאָס גאַנצע פּנים מיט אַ רויט פולאַרען טוך, וואָס וואָלט געגוג גע־ווען הורמוזען פאַר אַ פאָהן.

איינמאָל דאָך איז ער נישט זיכער געווען.

— ווער ווייס, — זאָגט ער, — ווער ווייס! אחרימון איז חיטרע, זעהר חיטרע! פּפיפיג, ווי עס קאָנן נור זיין!... כל זמן אחרימון האָט געפיהרט איין

אָפּגעפּנעם קריעג מיט הורמוזען, בין איך זיכער געוועזען, אַז עס מוז קוממען אַמאָל הורמוזעס איבעגר־לאַנגער טאָג, נאָך וועלכען עס וועט קיין נאַכט שוין מעהר נישט זיין! איך האָב אָבער בעמערקט — — —

— וואָס האָסט דו בעמערקט?

מיר זעצען זיך אויף אַ באַנק, (עס איז זוממער און אין אַ גאַרטען געוועזען) און דער אַלטער פּערס זיפצט.

— איך האָב בעמערקט, — זאָגט ער —, אַז אַחרימון האָט זיין טאַקטיק פערטווישט און איז ווירקליך שוין געפעהרליך געוואָרען... ער שווינדעלט! ער פער־שטעלט זיך! ער מאַכט זיך פאַר הורמוזען אונטערטהאָניג, האָניג גיעסט זיך איהם פון מויל, און נאַרט איהן אָב פון קאָפּף ביז פיס... הורמוז, דער גוטער, לאָזט זיך גענאַרען...

— איז עס מאָגליך?

— האָר, — מאַכט דער פּערס, — איך וויל דיר אַ פּאָר ביישפּיעלען געבען פון זיין טאַקטיק:

אַט, למשל, פערצייטענס, אַז הורמוז האָט געוואָלט דער וועלט אַ גרויס פערגניגען מאַכען, איין איבעראַשונג, און בעשאַפפען אַ זעלטען שאָנע פרוי, פלעגט קוממען אַחרימון און, להכעיס, אָנריהרען זי מיט דער אומריינער האַנד ביי'ם שטערן, ביי'ן אַ באַקק, און געגוג; — דער שאָנהייט וואַקסט שוין דערפון אַרויס אַ האָרן, אַ קראָץ... נור וואָס העלפט עס איהם? הורמוז דערזעהט עס באַלד, שיקט אַ שטראַהל פון זיין גענאַד, דער האָרן פאַלט אַראָב, דער קראָץ פערהיילט זיך, און די שאָנהייט ווערט נאָך שאָנער, נאָך ערהאַבענער... היינט טהוט ער אַנדערש; ער טהוט, גלייך ער איז צופריעדען און גליקליך מיט אַללעם, וואָס הורמוז טהוט!

ער חאַפּט אויף זיך אַ פראַק און אַ צילענדער, בעוויזט זיך פאַר דער פרוי און זאָגט מיט אַ זיסען שמייכעל: מאַדאַם (אָדער פרייליין) איך גראַטולירע אייך מיט מיין העררן הורמוזעס גענאַד! איהר זייט עס ווערט... די גאַנצע שטערב־ליכע וועלט דאַרף קניען פאַר אייער אונשטערבליכער שאָנקייט!

און שוין! פון דער שאָנהייט ווערט אַ קאָקעטטע, אַ קאַלטע הערצפרעס־סערין...

הורמוז, למשל, חאַפּט זיך אַמאָל אויף און דערזעהט, ווי איין אָרימאַנן אַרבייט שווער און האָט קיין פּרנסה נישט. אַ גוט האַרץ האָט ער, געלד אין אוצר פעהלט נישט, חאַפּט ער עטליכע קאָפּיקעס אין אַ זאָקקיל און וואַרפט אַראָב דעם אָרימאַן...

פריהער פלעגט אַחרימון שיקקען גזלנים אָדער גנבים, אָדער אַ שׂרפה,

אַוועק צו נעהמען דעם גוטען גאָטס מתנה בײ'ם אָרימאַנן. עס האָט אָבער נישט געווירקט; הורמוז הייבט אָן געבען און געבען, און וויל ער, שטעלט ער גאָר דאָס מזל בײ'ם אָרימאַנס טהיר, און דער ווערט רייך און גליקליך! היינט טהוט אחרימון אַנדערש.

הורמוז האָט געגעבען איין אָרימאַן עטליכע קאָפּיקעס, זעהר גוט! ער קריעגט זיך נישט מיט'ן אָלטערן ברודער! פערקעהרט. ער לערנט זיך נאָך אָב פון איהם, ער וויל אויך אַ גוטער ווערען! און ער וואַרפט צו דעם אָרימאַן נאָך אַ פּעקיל — און סאַמע גאָלדענע ראָנדליך!

פון אָרימאַן ווערט אַ גביר, דער זאַקק מיט גאָלד וואַקסט, און, וואָס מעהר ער וואַקסט, מעהר מאַגנעט ווערט ער, מעהר ציהט ער צו זיך צו! און דער געמאַכטער גביר צווישען סאַמע אָרימע לייט, קאָנן נישט זיין גליקליך! ער קאָנן אפילו נישט רוהיג שלאָפען... די אָרימע לייט אַרום שלאָפען אַודאי נישט!...

הורמוז וויל עמיצען געבען אַ גוטע זאַך, למשל — גבורה, אַ האַרץ פון אַ לייב! — אַזוינער קומט צו נוץ יעדעם פאָלק, יעדער צייט! —

פערצייטענס פלעגט אַחרימון וועללען אַזוינעם אומבּרענגען, קוילען; ער פלעגט איהם אָנשיקקען גאַנצע מחנות מיט רוחות און שדים, זיי זאָללען איהן חאַפּען און עס זאָלל פון איהם קיין זכר נישט בלייבען, נור הורמוז פלעגט נישט לאָזען; געגען די מחנות פון שדים און רוחות שיקט ער מחנות מלאָכים; זיי פעריאָגען די שדים מיט די רוחות צוריק אין גיהנם אַריין און דער העלד בלייבט העלד. היינט פיהרט זיך אַחרימון אַנדערש —

הורמוז גיט גבורה, אַחרימון דערלעגט נאָך אַ ביסל און פון אונזער בעשענקטען פון הורמוז ווערט איין אַוואַנטורניק, אַ פּראַ־אָדם, ווייל עס שפּאַרט איהן די קראַפט, דער איבערשפּאַנטער כח, און אויפ'ן אָרט פון נוצען, ברענגט ער דעם גרעסטען שאָדען!...

די זונן געהט אונטער און דאָס איז די האָכסטע צייט אַ היים צו געהן פאַר'ן פערם; ער געזעגענט זיך:

— נאָך דאָס — זאָגט ער, אויפשטעהענדיג, — וויל איך דיר זאָגען: אַ מענש דאַרף עססען, הנאה האָבען פון עססען, בעשאַפט איהם הורמוז אַ דאַרם — אַ קישקע; מען דאַרף זי נעהטיג האָבען, אָהן איהר איז נישט צו לעבען! וואָס טהוט אַחרימון? ער וועט דאָך ביין אַ מענש די קישקע נישט אויסשניידען — גיט ער צו אַ בלינדע קישקע, נאָך אַ שטיקל! און דאָס שטיקל איז שוין אַ געפאַהרליכע זאַך, דערפון קראָנקט מען שוין!

• •

דער פּערם איז אַוועקגעגאַנגען, און איך האָב געקלערט: צו איז ער ניט געריכט?

הורמוז, אָדער דער יצר טוב, גיט אונז אַריין אַ געפיהל צו ליעבען אונזערע נאָהנטע, אונזער פאָלק, אונזער אָרים פאָלק, פאַר וועלכען מיר וויללען אַרבייטען און אָפּפערן זיך; וואָס טהוט אַחרימון אָדער דער יצר הרע? ער דערלעגט נאָך אַ ביסל געפיהל, עס ווערט פון נאַציאָנאַליזם — שאָוויניזם, פון רייכען געפיהל איין עקעלהאַפטער שאַרלאַטאַנען־פאַנאַטיזם, וואָס וואַרימט נישט און לייכט נישט, נור ברענט אין דער פינסטער און קאָנן אונז אַלליין פערברעננען!...

איין אָרים פערוואָגעלטער נע־ונד'ניק זוכט זיך אַ דאַך איבערן קאָפּף, אַ רוהיג שטיקעל אָרט, וואו זיך אַנידער צו לעגען, וואו די ביינער אויס צו רוהען, אום אויפצושטעהן מיט אַללע גלייך, צו דער נייער אַרבייט,— אַללע פאַר אַללע!...

דען געדאַנק האָט איהם איינגעפלאָסט הורמוז... וואָס טהוט אַחרימון? ער מאַכט פון דאַך, פון רוהע־בעט, איין אייביגען, הויכען צוועק, אַ אידעאַל און סיי...

מיר האָבען זיך צוריק גערוקט אויף אַ הונדערט און צוואַנציג יאָהר!
און עס איז ווירקליך אַ שאָד די צייט!

שמאי ראַטמאַנן.

איהר קאָנט שמאי ראַטמאַנן? געוויסס!
נאָכטען, שטעלט אייך פאָר, טרעף איך איהן אין גאַסס.
— שמאי! רוף איך; ער האָרט נישט. איך מאַך מיט דער האַנד, ער זעהט נישט, ווי אַ גולם שטעהט ער, מיט אָפענע, שטאַרע אויגען; איך חאַפּ איהן אַן ביי'ן עקסעל:
— גאָטט איז מיט דיר, שמאי!
ער חאַפּט זיך אויף, ווי פון שלאָף.
— אַ נייע אידעע! שמייכעלט ער.
אַ וואונדערליכע זאַך די נייע אידעען! ווי דאָס ווערט געבאָרען!
אַ מענש, ווי אַללע מענשען; אַ פעריאָגטער, וואָס דאַרף, און גאַנץ אָפט, אַללערליי געלדער — פרנסה־געלד, דירה־געלד, מלמד און לעהרער־געלד, חוץ אַנדערע

נעלדער,— אַזאַ מענש פֿאַלט פּלוציים אַוועק אין מיטטען גאַסס — אַ גולם! איין אָפֿפֿענעס מויל, אָפֿפֿענע אויערען, אונ ער האָרט נישט, אונ ער זעהט נישט, אונ פֿיהלט נישט!

וואָס איז? עפּיס אין מוח, אין אַ פֿינכטער בעהאַלטען ווינקעלע, שפּינט זיך אונ וועבט זיך אַ נייע אידעע.

אונ זי וועבט זיך אונ שפּינט זיך אָהן זיין וויללען, אָהן זיין וויססען, אונ, מעהרסטענטהיילס, נישט פֿיר זיין טובה וועגען...

איך קענן אַ סך, אַ סך מענשען, וואָס אידעען האָבען זיי איבערגעפֿיהרט...

ראובן האָט געקלערט, אונ געקלערט ביז ער איז געפֿאַללען אויף אַ נייער המצאה, אונ איז אַריין מיט אייגען אונ פֿרעמד־געלד...

שמעון האָט זיך איינמאַל פֿערטראַכט — פֿערטראַכטערהייט האָט ער זיך עפּיס אַרויס געחאַפּט, אונ פֿון דעמאָלט אָן, יאָגט מען איהן אונ מען פּלאָגט איהן פֿון אַללע זייטען, מען וואַרפֿט איהן נאָך שטיינער אין גאַסס...

לוי איז גאָר אַראָב פֿון זינגען, אונ ווענן נישט דאָס וויבּ זיינס, וואָס לאָזט פֿון איהם קיין אויג נישט אַראָב, וואָלט ער שוין לאַנג געהאָנגען ערגיץ אויף אַ בוידעם.

יהודה, חאָטש קיינער ציעפּיט איהן נישט, לויפֿט, צייט ער איז געפֿאַללען אויף עפּיס אַ וואונדערליכע אידעע, אַרום ווי משוגע אין די גאַססען, אונ שרייט „געוואַלד!"...

אונ זבולון, דען מוזט איהר אויך קעננען, זייט ער איז אויפֿ'ן קאָפּף געפֿאַללען, געפֿאַלט איהם נישט דאָס וויבּ, קענן ער נישט זיינע אייגענע קינדער, עסט ער נישט אונ טרינקט נישט, אונ געהט קריעה־בליעה — אונ וואָס וויל ער? געהט פֿראָגט איהן!

אונ פֿון דעסטוועגען, האָבּ איך אַ שרעקליכען חשק צו נייע אידעען! ווער ווייס? צווישען איבערגעדראָשען שטרוי קאָנן זיך דאָך אַמאָל געפֿיננען אַ קאָרנדעל ווייץ, אונ צווישען מיליאָרדען נייע אידעען, קאָנן זיך דאָך געפֿיננען איין אמת'ע אידעע.

אונ געפֿינט זי זיך, ווער קאָנן איבעררעכענען דען שאָדען, אָדער דאָס גוטס, וואָס אַ נייע אידעע קאָנן ברענגען מיט זיך?

עס קאָנן זיין אַ בליץ, וואָס וועט אויף אָרט אונ שטעלל פֿערשווינדען... עטליכע שאָקק בלינדע היהנער וועללען גאָר נישט וויססען פֿון איהם, אונ לייקענען שטיין אונ ביין, אונ עס קאָנן זיין אַ דוננער! אונ אַ דוננער איז שוין ניט קיין קלייניגקייט; ער קאָנן אַריינשלאָגען אין זאַמד פֿון סטעפּ אונ אויסדרעהען נור אַ גלאָזערן ראָהרעל, אַריין אין ים אונ אויסגעהן ווי אַ ליכט; ער קאָנן אָבער אויך אַריין

שלאָגען אין אַ הויז, און אָנמאַכען — גאָטט ווייס וואָס פֿאַר אַ ש ר פ ה... איידער עס קומט די פּאָזשאַרנע קאָמאַנדע, קאָנן פֿון אַ שטאָדט נישט בלייבען אַ שטיין אויף אַ שטיין...

גאָטט מיין איינציגער! אַ נייע אידעע קאָנן דאָך גאָר אָנטפּערן אויף די אַללע ביטטערע פֿראַגען, וואָס פֿרעססען אונז אוים דען מוח פֿון די קאָפּף; אויף די אַללע רעטענישען, וואָס דרעהען אונז, ווי די עגבאָר אין די געהירן — ווער ווייס!

און ד ע ר, דער שטעהט פֿאַר מיר און שמייכעלט: אַ נייע אידעע!

איך האָפּ איהן אָן ביי אַ לאַץ:

— זאָג!

— דאָ, אין מיטטען גאַסס?

איך דאַנק גאָטט, וואָס מיר זעננען נישט ווייט פֿון אַ קאָנדיטאָריי...

* *
*

נאָך עטליכע שלוק טהעע, ווייס איך שוין אין וואָס עס געהט.

די וועלט וועט זיך נישט איבער קעהרען, אויך וועט זי נישט פֿערברענט ווע־רען, עס וועט אפילו קיין שטורם־ווינד נישט זיין, וואָס זאָל דען שטויב פֿון די גאַססען יאָגען אין די אויגען אריין...

ש מ א י ר אַ ט מ אַ נ ן וויל נור מאַכען אַ נייע חברה!

אייגענטליך — אויך גוט!

— פֿערשרייב מיך!

— שוין!? וואונדערט ער זיך, דו ווייסט נאָך נישט וועגען וואָס עס געהט!

— אַלץ איינס! זאָג איך — מיר דאַרפֿען נייע חברות; שלעכטע, גוטע, נאַר־רישע, קלוגע, אַבי חברות, אַבי עס זאָל נישט זיין טוידט, זאָל זיך רודערן... און צונד זאָג וואָס דו ווילסט!

— איך וויל, — זאָגט ער, גרינדען אַ חברה ד ע נ ק ע ר!

— דענקער?

— יאָ, איינפֿאַך, דענקער...

— נאָך וואָס?

— האָר... נור, איך מוז האָבען אַ גאַנצע פֿאָררעדע.

— נאָך בעססער! פֿאָררעדען האָב איך ליעב ווי דאָס לעבען, וועניגסטענס — מעהר אַלס די ביכער... די פֿאָררעדע איז זעלטענער ג ע נ ו מ מ ע ן...

— דו מאַכסט חוזק, בעלעדיגט זיך ר אַ ט מ אַ נ ן.

— און דו האָסט מורא פֿאַר לצנות? ד ו, אַ מענש פֿון נייע אידעען? דו דאַרפֿסט דאָך זיין גרייט אויף שטיינער, אויף פּויסטען, אויף פֿייער און וואַססער...

— דאָס אַלץ — אָנטפֿערט ראַטמאַנן, שאַדט נישט! דאָס זענען, געוואָהנליך, נור די הייבען, אויף יעלבע אידעען וואַקסען! נור חזוק מאַכען, דאָס שטאָכען מיט נאָדלען, דאָס קאָנן אַ מענש, האָטש ער איז גרייט צום אויטאָ־דאַפֿעען, איבערשרעקקען ...

— איז נישט, נו! איך שווייג שוין, פֿערצעהל!

אונ ראַטמאַנן פֿערצעהלט.

* *

*

בעמערקט האָט ער, ראַטמאַנן, אַז אַלץ האָבען מיר ליעב, נור נישט צו קלערען.

— ווי הייסט?

— גאַנץ איינפֿאַך, מיר זענען פֿויל, שרעקליך פֿויל! אַזוי צו ליעגען אויף דען פֿרישען גראָז אונ יאָגען די וואָלקען אין הימעל...

— אָדער, — האַק איך איהם איבער, — זיצען אונ עססען אונ טרינקען.

— עט! מאַכט ראַטמאַנן, עססען אונ טרינקען האָט מען וואָס אַ מאָל ווענינער, מען איז יוצא מיט אַ „יהי רצון״, —גלייך מען וואָלט געגעסען, גלייך מען וואָלט געטרונקען; נור וואָלקען אין הימעל פֿעהלען נישט, אונ אַללע מאָגען קוקען.

ליעגען מיר טאַקי אונ קוקען... טהייל שטודירען מכלומר׳שט אַסטראָנאָמיע אונ צאָהלען די שטערן: איינס, צוויי, דריי... ווי ווייט איינער קאָנן!

מאַכט זיך אַ שטורם, שפּרינגען מיר אויף די פֿיס, — דעמאָלט זענען מיר גרייט — צו ענטלויפֿען!...

וואו אַהין?

וואו דו ווילסט! רעכטס, לינקס, ווייטער אָדער צוריק, נור עמיצער זאָלל זיין דער וועג־ווייזער, דער ערשטער לויפֿער, דער טריק! (באָק).

מיר קאָננען געהן, מיר קאָננען, אפילו מיט די געשוואָללענע פֿיס, לויפֿען, אַלץ־איינס וואו אַהין, נור צוויי זאַכען: ערשטענס זאָלל זיין אַ טריק, אונ צווייטענס זאָלל ער זיך ניט אָבשטעללען אונ נישט פֿראָגען אונז אַלליין: וואו אַהין? קלערען האָבען מיר פֿיינד, טראַכטען איז סם!

אין יעדען אונגליק, אין יעדער שלעכטער צייט, קוקען מיר זיך אום, צו וועט זיך בעוויזען אַ זייל, פֿון פֿייער צו פֿון וואָלקען, נור אַ זייל, וואָס זאָלל זיך פֿאַר אונז רוקקען אונ ווייזען דען וועג.

קומט אַ משה, לאָזען מיר שטעהן די טאָפּ מיט פֿלייש, מיט די ציבעלים אין מצרים אונ געהען איהם נאָך אין מדבר אריין; אין מיטען

וועג וויללען מיר מאַכען איין אַנדערן ר א ש און — צוריק קיין ג ש ן!...

משה פערזוימט זיך אויפ'ן באַרג סיני, אונזערע ווייבער האָבען ציערונג, —
אַ הער! וועט זיין אַ גאָלדען־קאַלב!

אַ שלוק טהיי און ראַטמאַנן רעדט ווייטער:

מען זאָגט, אַז צייטען בייטען זיך, נישט וואָהר! דער אייגענער האַסס צום קלערען, צום טראַכטען, צום מישב זיין; מיר זעננען פיל ווי מיר זעננען אַ מאָל געוועזען.

מיר האָבען ליעב דען שקר, נישט נור דערפאַר, ווייל ער איז אויסגעקאָמט, אויסגעפוצט און שמעקט פון פערפומים, נור ווייל ער איז זיכער, און זאָגט אַלץ אויף זיכער, גלייך ער וואָלט דערביי געוועזען. אַ מזבח פאַר גאָטט? — וואהל, קוילען מיר קאַלבער! פאַר'ן מולך — נאָך בעססער! קינדער צום פערברעננען פעהלען נישט, — ווי עס איז — נור זאָגט בפירוש, וואָס איהר ווילט, קלערט נישט און הייסט נישט קלערען!

א מ ת וואָלטען מיר אויך אויסגעהאַלטען, נאַטירליך זאָלל זי פריהער זיך אָבשניידען די נאָגעל און נישט אויסדראַפּען, רעדענדיג, די אויגען; זאָלל זי נישט אַרומגעהן נאַקעט און באָרפוס אין די גאַססען, חבר'ן זיך מיט שניידער־און שוסטער־יונגען... נאָך עפּיס: אין וואָס וואָהנען מיר? אין שטרויערנע, הילצערנע און ווען אפילו שטיינערנע, נור אין אַלטע, אויסגעטרוקענטע הייזער — זאָלל זי נישט אַרומגעהן מיט'ן פלאַקקער פייער אין דער בלויזער האַנד... אַ קליין־ליכט'ל אין אַ גרויסען לאַמטערן איז זיכערער... קאָליערטע גלאָזער — שאָנער און בעססער! נישט די אמת איז געפאָהרליך! צי די ערד דרעהט זיך אַרום דער זונן צי פערקעהרט, איז דעם רב מיט דער רביצען אַלץ איינס, נור ווי מען האָט געזאָגט, אַזוי זאָלל זיין! נאָך וואָס גאָר ק ל ע ר ע ן אַנדערש!

די פראַגען, די רעטענישען, דאָס קאָפּברעכען, ד אָ ס האָט רב און קהל פיינד...

— וואָס האָסט דו זיך געחאַפּט אָן רב און קהל?

— און ווער איז בעססער? יעדער מענש, אפילו דער שאָנסטער און דער בעסטער, לאָזט זיך איבער אַ שטיק אָרט אין מוח, אַ שטיק „קדשי קדשים"; אַהין לאָזט ער קיינעם און זיך אַלליין נישט צו, דאָרט טאָר מען נישט אַקקערן, נישט זייען, נישט ריהרען דען אַלטען ווילדען דאָרן, וואָס צעוואַקסט זיך, ווי אויף הייבען...

שלעכטע צייטען... ווייבער עמאַנציפירען זיך, און ווילען די אוריינגליך

אויף גאָלדענע קאָלבער נישט געבען; די נביאים זעננען איינס ביי איינס געשטאָר־בען, — דעם פּראָפעססאָר פאַלב געראָטה איין מאָל אויף הונדערט מאָל; מלאָכים בעוויזען זיך נישט; זייט די באַרשט האָט אַרויס געיאָגט פון שטוב דעם בעזעם, האָבען די פּשוף־מאַכעריננס נישט אויף וואָס צו רייטען, גורל־וו‍..ען איז אויס מאָדע, עס פּאַסט פאַר אַ יונגען באָקפיש צו רייסען בלאַטטליך פון באַז: יאַ ליעב, נישט ליעב! אָדער פאַר אַ שיללער, ער זאָלל דאָס זעלבע טהון אויף די קנאָפּ פון מונדיר, נור דאָס זעננען ליעבעזאַכען אונ יונגע לייט... אַלטערע מענשען, אונ, למשל, ביי געזעלשאַפטס־פראַגען, געהט עס שוין נישט!

וואָס־זשע טהוט מען? צולעגען קאָפּ גלוסט זיך דאָך נישט, האָבען מיר ער־פונדען נייע פּשוף׳ן, נייע גורלות...

כּללים הייסט עס, דעוויזען, קלינגענדיגע וואָרטער!

וואָס איהר ווילט, אַבי נישט קלערען!

יעדער כּלל, יעדער דעוויז, יעדעס קלינגענדיג וואָרט איז אַ שטיקל מאַגנעט, וואָס ציהט צו נשמות ווי שטויב!

דער שטויב פון נשמה׳ליך, וואָס האַלטען זיך אָן איין מאַגנעט, איז אַ „ראָ־דעל", אַ חברה, אַ פּאַרטיי!

אַ גוטע זאַך איז דער דעוויז, אונ ווי נוצליך איז אַ קלינגענדיג וואָרט! מען האָט דיר אויסגעהאַקט אַ שויב, אונ דאָס געשריי פון הונגעריגע וואָלף רייסט זיך דיר אין שטוב אַריין אונ לאָזט נישט שלאָפען, — כאַפּ איין „איזם", אַ קלינגענדיגען „איזם" אונ פערשטעק דאָס לאָך, וועסט דו ווייטער רוהיג שלאָפען!

עס איז דיר אַ וואָרמעל מיט אַ קופּערן־פּיסקעל אַריין אין אויער, פון אויער האָט זיך עס אַריינגע׳גנב׳עט אין די געהירן, אונ דליבעט, אונ דליבעט צום משוגע ווערען, כאַפּ אַ דעוויז, אונ הייב אָן שרייען, למשל:

די וואַכט אַם רהיין, די וואַכט אַם רהיין!

זינגען איז נאָך בעססער! דו מאָגסט אפילו קיין דייטש נישט זיין; שריי, זינג — דאָס וואָרמ׳על וועט איינשלאָפען!...

האָסט וועניג קאָנווע אין קאָפּ, דיר אויסצושטריקקען אַ גאַנצען סיסטעם, — אַ קליינינקייט! מאַך גרויסע לאָכער אונ פערשטאָפּ זיי מיט דעוויזען, מיט קלינגענ־דיגע וואָרטער אונ דו ביזט אַ גאַנצער פילאָזאָף, אונ דו פערשטעהסט הימעל אונ ערד, דיין אייגען לעבען—אודאי!...

— וואָס זשע ווילסט דו?

— איך וויל, — זאָגט ראַטמאַנן, — מענשען זאָללען זיך נישט אויס־רייסען די געזונדטע אויגען אונ אַריינזעטצען אויף זייער אָרט קאָליערטע גלאָזליך! מענשען זאָללען זיך נישט פערשטופּען האַרץ אונ געהירן מיט קלינגענדיגע וואָרטער

און וואָרטליך; איך וויל — מענשען זאָללען קלערען!

— און דיין נייע אידעע?

— מיין נייע אידעע איז טאַקי צו גרינדען אַ חברה אָהן „איזמען", אָהן גלאַי־ליך... אַ חברה פון מענשען, וואָס זאָללען זיך נישט שאַמען, ארומצוגעהן אין גאַסס מיט פראַגע־צייכען אויף די שטערן; וואָס זאָללען נישט איינרעדען, נישט זיך, נישט יענעם, אַז זיי מוזען אַלץ וויסען, אַז זיי וויסען אַלץ... אַז זיי קאָננען היי־לען קראַנק...

— וואָס וועט די חברה טהון?

— קלערען וועט זי, שטודירען, אַלץ וועט זי וועללען וויססען, אַלץ דער־גרונטעווען...

אַ חברה־מאַנן, אַז ער האָרט אַ קלינגענדיג וואָרט, פראַגט ער זיך און יענעם: וואָס בעטייט עס? וואָס זאָגט עס צו? און זאָגט עס עפּיס צו, צי האָט עס אַ זיכע־רע היפּאָטעק, צי מאָג מען דערויף שטעללען?

אַ חברה־מאַנן, אַז ער האָרט אַ שפּרוך, פראַגט ער זיך און יענעם: פון וואָס בעשטעהט ער? וואו שטעקט דער כּשוף? מיט וואָס ציהט ער צו?

און אויב ער זעהט, אַז עס איז אַ פערבלענדעניש, איין איינגערעדטע זאַך, שטעלט ער זיך אָב און בעווייזט רעכטס און לינקס, אַז עס איז אַ שקר!

ראַטמאַנן דערהיצט זיך:

— יעדער חברה־מאַנן איז מחויב צו ראַנגלען זיך געגען יעדען שווינדעל, געגען יעדען חלום, געגען יעדעס פּוסטע וואָרט...

— און אויף דעם אָרט פון חלומות און פּוסטע ווערטער? —

— וועט די חברה געבען נייע אידעען...

מיט איין וואָרט ראַטמאַנן וויל פאַרלעגען אַ פאַבריק פון נייע אי־דעען...

דאָס ווייסט איין גאָטט!

יעדע פאַבריק דאַרף האָבען רוי מאַטעריאַל, — וואו וועט ער עס נעהמען?

און בשעת איך האָר זיינע רייד, דאַכט זיך מיר, אַז איך זעה אַ וואונדערליך־בילד אין דער לופט.

אַ ווילד ברויזענדער ים — אַ שיף איז אין געפאַהר, איין פאַליע וואַרפט זי צו דער צווייטער; נישט ווייט זעננען ראַפּפען און פעלזען, זי קאָנן זיך לייכט אָנשלאָ־גען און צערשמעטערט ווערען; און דער הימעל ווערט וואָס אַמאָל פינסטערער, די לעצטע שטערן פערשווינדען, די מענשען זעהען איינער דעם צווייטען נור ביים בליץ... און נאָך יעדען בליץ — געהט אַ דונער...

און נישט נור די שיפסלייט וויללען רעטטען די שיף, — אַללע רייזענדע אַר־בייטען מיט... קופקעליך דערשראָקענע מענשען, דערשראָקענע און דענערוויערטע; אין מיטטען יעדען קופקעלע רעגיערט איין אַנדערער, הייסט טהון עפים אַנדערש, און דער עולם פאָלגט און אַרבייט מיט די לעצטע קראַפטען... און ווערט דער עולם מיעד, שרייט מען פון דער מיטט אַרויס עטליכע הויכע, קלינגענדיגע, הייסע וואָרטער, און דער עולם דערהיטצט זיך, בעקומט נייען כח, און אַרבייט ווייטער און ווייטער...

נור אַט רייסט זיך אָב איינער: —

— מען טהוט אָהן פערשטאַנד, אָהן וויססען, מען טהוט נור דורך קלינגענ־דיגע הויכע וואָרטער — „איזמען", און „איזמען" —

— קלערען דארף מען!

און ער בייגט אַוועק אָן אַ זייט, די שיף קנאַקט, דער דוננער שלאָגט און שלאָגט, מענשען אַרבייטען מיט'ן לעצטען אָטהעם און ער — ער קלערט...

װעגען יודישער חוצפּה.

עס איז פשוט משוגע צו ווערען!

וואָרום באמת — וואָס טהוט מען?

געלד אויף באַלער, ווערט וואָס אַ מאָל ווייניגער! נייע שאַנסאָנעטקים, כּען זאָלל קאָננען האָבען איין אָבענד יצר הרע פאַר אַ רובל, קוממען נישט. נייע קלוי־נען — דער צירק זאָלל אינטערעסאַנטער ווערען, בעווייזען זיך נישט, און פאַר דער פּאָליטיק געהט זיך אָן די גרינע גאַל...

וואָס איז היינט פּאָליטיק? גאָר נישט!

אין פּאַריז געהט אַ סדרה — אַסומפציאָניסטען; ווייסט דער טייוועל וואָס פאַר אַ שוואַרצע חברה דאָס איז!

דער „פשעגלאָנד־טיגאָדניאָווע", וועלכען די „ראָלא" האָלט פאַר אַ יודיש בלאַט, זאָגט, אַז די אַסומפציאָניסטען זעננען אַ בעהאַלטענע חברה פון גלחים־אינ־טריגאַנטען, וואָס וויללען איבערקערען די גאַנצע פראַנצאָזישע רעפּובּליקאַנישע שים־סעל, און אונזער „קוריער־וואַרשאַווסקי", לעווינטאַל'ס, דעם געוועזענעם אַפּטרופּוס פון יודישען שפּיטאַל'ס בלאַט, זאָגט להיפּוך: די אַסומפציאָניסטען זעננען ווייסע

שטילע טויבען, וואָס האַלטען זיך אין דער הויך אויף די שפּיצען פון קלויסטער אונ מען האָרט נישט זייער פּאַרע...

אונ געה ווייס!

פון אַפריקא האָרט זיך נישט מעהר, נור ויסעו ויחנו. אַהין געדוקט, אַהער געדוקט, צוויי בורען געפאַללען, פיער ענגעלענדער געפאַנגען. — עס ווערט נמאָס ומאוס!

ענגלאַנד האָט זיך פערקייכט אין מיטטען איינשלינגען דען בור; נישט אַרויס צו וואַרפען, נישט אַראָב צו שלינגען!

וואָלטען חאָטש די בורען אונטערגעלעגט יאָהאַניסבערג, אין דער לופט זי אויס צושפּרינגען! וואָלט חאָטש געפאַללען אַ הייסער דימאַנטענער רעגען...

פון חינא קוממען אַזוינע שקרים, אַזוינע גוזמאות:

אַז, ווען נישט, וואָס אויף דער קראַקויער-פאָרשטאָדט איז פאַרהאַנען איין אָפען געוועלב מיט אַ שילד מיט חינעזישע אותיות — ווען נישט, וואָס דאָרט שטעהט אַ בפירוש'ער לעבענדיגער חינעזער, מיט איין אמת חינעזישען צאָפּ, אויף וועלכען די ווייבער קוקען מיט וואַססער אין מויל אונ אויגען פאַר קנאה, ווען נישט וואָס ער שטעהט אַ גאַנצען טאָג אונ פערקויפט, ווי ער אַלליין זאָגט, ריינען חינעזישען טהיי מיט אַ צולאָג, וואָלטען מענשען געזאָגט: „איוב לא היה ולא נברא!" — עס איז קיין מלחמה נישט פאַרהאַנען, קיין חינא נישט דאָ! עס איז אַ חלום, איין אויס-געטראַכטע מעשה; ווי די דריי פראַנצויזישע ברידער „גלייכהייט, פרייהייט, ברידער-שאַפט", מיט וועלכע מען האָט אַ לאַנגע צייט צו נאַרען געמאַכט דעם עולם.

הכלל — פוסט, תהו ובהו!

וואָס דען טהוט מען? פון וואָס שרייבט מען אין צייטונגען!

האָט מען זיך טאַקי אַזוי לאַנג געבראָכען דען קאָפּ, ביז מען האָט בעקוממען פון וואָס צו רעדען, מיט וואָס די צייט צו פערברענגען; אַבי נישט פון זיך אַלליין צו קלערען, אַבי פטור צו ווערען פון נאַציאָנאַליזם, ציוניזם אונ אַללערליי געטאָ-געשפּענסטער, וואָס שרעקען די וואַרשויער לייט ביי טאָג אונ ווערגען זיי ביי נאַכט...

אַ ניי עסק האָט מען געפונען די — יודישע חוצפה!

עס איז אפילו נישט קיין נייע זאַך! נור אפילו, וואָרט, דער גראָסטער שניי-דער פון פאַריז, וואָס שאָקעלט מיט גאַנץ וואַרשוי ווי מיט אַ לולב, איז אויך נישט מחויב, אפילו נישט איין מאָל אין יאָהר, אויסצוקלערען אַ נייע מאָדע; ער נעהמט איין אַלטע, אונ פרישט זי אויף. אונ די אַלטע מאָדע ווערט ניי, צוריק שאָן, אונ ווערט צוריק אַ מאַגנעט, וואָס ציהט אויס ביי די ווייבער דאָס הארץ אונ ביי די מאָנער דאָס ביסל מטבעות...

די פראַגע וועגען יודישער חוצפה איז זעהער אַלט; אַזוי אַלט, ווי די

יודיש־פוילישע, אָדער די פויליש־יודישע אַסימילאַציע, מיט איהר אַלטען פראָגראַם, וואָס האָט זיך אויסגעדריקט אין איין וואָרט: שאַ! „שאַ! שטיל זאָל זיין! דיין קול זאָל מען נישט הערען! דיינע תנועות זאָל מען נישט זעהען! קיין פאה, קיין פאָלע, קיין יודיש וואָרט! בפרט אין אַ „צוקערניע".

אזוי האָט עס געהייסען!

טראָגען אַ לולב מיט איין אתרוג אין גאַס — פוי, יודישע חוצפה! יענער מיט די אָנגעצונדענע ליכטליך און בעזעמליך, — מאָג! איין איבערגעשפּאַלטען פוטער'ן מיצל, צוזאַמענגעבונדען מיט באַנדליך, איז אַ מחיה; אַ „פריוועסאָוקע" — זאָל גאָט היטען! אַ העזה זיך צו ווייזען דערמיט אין גאַס! ווער שמועסט רעדען אַ וואָרט יודיש אין גאַס, אין טראַמוויי, אין וואַגאָן פון אייזענבאַהן, — דאָס איז שוין שפּיץ־די־שפּיץ חוצפה!

אַ צייט לאַנג האָט אַ יודיש־פּוילישער, אָדער אַ פויליש־יודישער משכיל גאַנצע טאָג און נעכט געשפּיגען מיט „חוצפה"...

אַלץ ווערט אָבער נמאס און די חוצפה איז אויך נמאס געוואָרען! מען האָט אָן איהר פערגעסען... אַצונד, אין דער שלעכטער צייט, האָט מען זיך אָן איהר דערמאַנט, מען האָט אַרויסגערוקט פון אַלטען אויווען אַ צובראָכען ערדערן טאָפּיל מיט'ן פערגליווערט'ן, פערשימעלטען חוצפה־מאכל, מען האָט עס אויפגעפרישט, דערוואַרעמט, צוגעזאַלצען, צוגעפעפערט... און, נאַט אייך, יונגליך און מיידעליך און עסט! פערשטופּט אייך די מיילער און רעדט נישט פון געטאָ, ציוניזם, נאַציאָנאַליזם, קייט נישט און שלינגט נישט די האַרטע זאַכען, פון וועלכע אַ פויליש־יודישער, אָדער יודיש־פּוילישער מאָגען פערדאַרבט זיך אויף אייביג, אז קאַרלסבאַד וועט איהם נישט העלפען.

און צוריק די אַלטע שאלה: צי איז פאַרהאַן יודישע חוצפה, צי ניין?

איינער זאָגט: יאָ, איין אַנדערער: ניין, אַ דריטער מיינט: אַ מאָל איז געווען און היינט איז נישט דאָ!

און אַלע צדדים ברענגען ראיות, פערופען זיך אויף פאַקטען.

נאַט אייך עטליכע:

עס איז פאַרהאַן אין וואַרשוי אַ „צדקה גדולה". נישט קיין יודישע, נישט קיין קריסטליכע, נור בכלל אַ צדקה גדולה. הייסען הייסט זי: „וואַרשאַווסקע טאָוואַרזישטוואָ דאָבראָצינגאָסצי", פערשרייבען דער צדקה־גדולה הייזער, קאַפּיטאַלען, מאָג יעדער, אפילו דער גראָסטער חוצפה'ניק — אַ יוד! דער „סטרוזש" פון הויז, וואָס נעהמט פון צייט צו צייט אַרום פּי טהיר צו טהיר מיט אַ רשימה אויף נדבות פאַר דער צדקה גדולה, מאַכט אויך נישט קיין חלוק, ווען ביי וועמען פסח געפאַלט!

ווער עס גיט, דען פערשרייבט ער, ביי דעם נעהמט ער.

הכלל — די חברה נעהמט ביי אַללע; גיבען, זאָגט מען, גיט זי נישט אַללע... און עס איז קיין וואונדער נישט! מיר האָבען ערשטענס אונזער „קהל־שטוב", מיר האָבען אונזערע באַלער און קאָנצערטען אויף צדקה. אונזערע „שניי־קוילען" אפילו פאַר יודישע אָרימע לייט! אויף דעם גרינדען מיר אַ נייע יודישע „צדקה גדולה", וואָס די רעגירונג האָט שוין ערלויבט...

און צווייטענס, ווייזט אוים די „ראָלא" די „ניוואַ־פּאָלסקא" און דערגלייבען עהרליכע בלאַטער, אַז צדקה קומט פון לויטער ליעבשאַפט, און — אויף ליעבשאַפט האָבען די קריסטען אַ מאָנאָפּאָל; על־כן, איז די צדקה גדולה, וואָס איז געבויט אויף ליעבשאַפט צו אָרימע לייט, אַ קריסטליכע חברה... איי וואָס? יודען געבען אויך אַ מאָל געלד? אויף וואָס געבען זיי נישט?

הכלל — עס איז פערהאַנען אַ צדקה גדולה, וואָס נעהמט ביי אַללע, גיט נישט אַללע — אַ פאַקט!

דער עיקר איז, אַז וואו עס איז פערהאַנען אַ חברה, מוזען זיין גבאים, און וואו עס זענען פערהאַנען גבאים מוז זיין אַ קלפי... איז דער עיקר שאלה נישט, וואָס די חברה טהוט, — צי בויעט זי הייזער, צי טהיילט זי פאַר אָרימע לייט, וכדומה, נור — ווער דאַרף אַרויס פון קלפי?

כל זמן יודען האָבען זיך צונויפגענוממען ביי דער קלפי און געמאַכט יד־אַחת מיט די ליבעראַלען, וואָס האָבען, פאַר דער קלפי און נאָך דער קלפי (דאָס הייסט: כמעט אַ גאַנץ געהענדיג יאָהר, ווייל חברות און קלפי'ס איז דאָ אַ סך!), צו די יודעליך געשמייכעלט און צוגעווינקען, איז גוט געוועזען, האָבען די ליבעראַלען געהאַט די חברה אין דער האַנד!... דאָס יאָהר אָבער זענען וועניג יודען געקוממען צו דער קלפי, זענגען אַרוים כמעט סאַמע ווייסע מיוחסים און שוואַרצע אָרטאָדאָקסען...

ווערט אַ מחלוקת:

זאָגען טהייל, אַז עס איז אַ העזה געוועזען פון יודען, נישט צו קוממען קאָפּ אויף קאָפּ צו דער קלפי און איבערלאָזען די ליבעראַלען אָהן הילף, און אַנדערע זאָגען: פאַר אַ שמייכעל, וואָס איז שוין פערגליווערט געוואָרען אויפ'ן אַלטען ליבעראַלען פנים, האָבען שוין יודען די חוצפה נישט געהאַט צו קוממען צו דער קלפי... זיי ווייסען שוין, אַז די האַלב גע'פגרטע קאַץ, וועט שוין פאַר זייערט וועגען מיט'ן עק נישט ריהרען...

נומער צוויי:

עס איז פאַרהאַנען אין וואַרשוי אַ חברה, וואָס גיט בעלי־בתים קרעדיט אויף הייזער...

יודישע בעלי בתּים איז פֿערהאַנען אין וואַרשוי אַ דריטעל; דירעקטאָרען האָט די חברה דריי. האָבען זיך די נאַלעווקעס מיט'ן גרזיבאָוו געוואונדערט, פֿאַר וואָס זעננען אַללע דריי דירעקטאָרען נישט קיין יודען... אונ, אַז איינער פֿון די דריי דירעקטאָרען איז נפטר געוואָרען, האָבען זיי זיך מישב געוועזען, פּריוען אָבצוגעבען שטימען פֿאַר אַ יוד...

געראָטהען איז זיי נישט... נישט אַללע יודישע בעלי־בתּים האָבען געוואָלט אַ יוד; אַ סך האָבען מורא געהאַט פֿאַר אַ „יודישען צינאָווניק"...

זאָגען טהייל: אַז די יודען האָבען די העזה נישט געהאַט צו מאַכען יד־אַחת, אויסצוקלויבען אַ יודישען דירעקטאָר; אונ אַנדערע זאָגען, אַז עס איז אַ חוצפּה געוועזען, אַזוינס גאָר צו וואָללען!...

נומער דריי:

עס זעננען פֿערהאַנען אין וואַרשוי יודישע סקולפּטאָרען, אַ סך יודישע סקולפּטאָרען. האָבען זיי זיך צוזאַממען גענומען מיט עטליכע קריסטליכע חברים, געמאַכט איין אסיפה, אונ מען האָט אָבגעקלערט: היות די סקולפּטאָרען האָבען עד היום נאָך קיין צעך נישט, זאָלל מען מאַכען אַ צעך.

מען האָט אָנגעגעבען וואו מען דאַרף, אַ בקשה; עס איז געקוממען איין ערלויבניש, אונ דער מאַגיסטראַט האָט פֿערבעטען די סקולפּטאָרען אויף אַ זיצונג, מען זאָלל אָפּענען דען צעך.

דאַכט זיך, אַלץ אין דער בעסטער אָרדנונג; דער בעאַמטער פֿון מאַגיסטראַט עפֿענט די פֿערזאַמלונג, לייגט פֿאָר, מען זאָלל אויסקלויבען עלטסטע, אַ קאַסירער, אַ סעקרעטאַר... שפּרינגען אַרויס די עטליכע קריסטליכע סקולפּטאָרען אונ זעננען מודיע דעם בעאַמטען פֿון מאַגיסטראַט, אַז זיי קאָננען מיט יודען צוזאַממען בשום אופֿן קיין צעך נישט מאַכען, אַז די יודען קעננען נישט די אַרבייט, זיי זעננען פּוּשער, מאַכען אונ פֿערקויפֿען טאַנדייט אונ אַזוי ווייטער, ווי אין „ראָלא" שטעהט, ווי אין „ניוואַ־פּאָלסקא" שטעהט, אונ — ווי אַללע גוטע, פֿרומע קריסטען זאָגען...

אונ — די קריסטען האָבען פֿערלאָזט דעם זאַאל...

אונזערע יודישע סקולפּטאָרען האָבען נישט געוואָלט גרינדען דען צעך אָהן די קריסטליכע חברים, האָבען זיי די אסיפה אָבגעלעגט... אָנגעהויבען איבעררעדען, טענה'ען, געבען צו פֿערשטעהען; באשר בכן — עס איז נישט גלייך, נישט מענשליך! יודען — אַ נוצליך פֿאָלק, יודישע סקולפּטאָרען — נוצליכע בעלי מלאכות; אַז אַנטיסעמיטיזם איז אַ פֿאַסקודנער בלבול, וכדומה... אונ דערמיט איז דערווייל אַוועק אַ צייט...

אונ דיזעלבע צייט, וואָס די יודישע סקולפּטאָרען האָבען בענוצט צו פֿערשוואַרצען ביי די קריסטליכע חברים דען אַנטיסעמיטיזם, האָבען די קריסטליכע

סקולפטאָרען בענוצט אַ ביסל קלוגער: זיי האָבען זיך בעמיהט און איינגעגעבען אַ בקשה, און בעקוממען אַ ערלויבניש אויף אַ קריסטליכען צעך, און דערמיט אַליין איז אָבגעפאַללען די ערשטע אַ ל ג ע מ י י נ ע ערלויבניש...

דעמאָלט ערשט הייבען אָן אונזערע יודישע סקולפטאָרען צו קלערען וועגען אַ בעזונדערן יודישען צעך! זאָגען טהייל, עס איז אַ וואונדער, וואָס זיי האָבען די העזה נישט געהאַט צו בלייבען אויף דער ערשטער אסיפה, און צו גרינדען דען צעך אָהן די קריסטליכע חברים...

אַנדערע אָבער זאָגען! אַז עס איז אַ יודישע חוצפה, היינטיגע צייטען צו גרינדען אין פּ ו י ל י ש ע ן ווארשוי אַ י ו ד י ש ע ן צעך...

וואָס דען? וואַרטען דאַרף מען!... דער אַנטיסעמיטיזם וועט דאָך אַ מאָל אונטערגעהן... ער וועט מוזען אונטערגעהן!

און, אַז דער אַנטיסעמיטיזם וועט אונטערגעהן, וועט מען אַריינעהמען יודישע בעלי מלאכות אין די קריסטליכע צעכען! איי וואָס? די קריסטליכע צעכען האָבען קריסטליך הייליגע פאָהנער; יעדער צעך האָט זיין קריסטליך הייליגען פּאַטראָן, זיינע קריסטליכע ימים טובים, — וועט זיך דאָך דער יודישער גאָטט נישט בייזערן, אויב די יודען וועללען דאָס אַלץ מיטמאַכען! הלמאי, עס האָט נאָך קיינעם קיין דוננער נישט געטראָפען ביי'ן אַ יאָלקע! און אַז נישט, וועלען די יודען נ י ש ט האַלטען די ימים טובים פון צעך, נ י ש ט טראָגען די פאָהן. מאי כולי האי? וועניג בעגעהען מיר זיך אָהן פאָהנער, אָהן ימים טובים?!

און, אַז דער אַנטיסעמיטיזם וועט אונטערגעהן — וועט מען נישט האָבען קיין צרות מיט דער נייער סעקציע פון בעלי מלאכות, וואָס וויל זיין ריין פון יודען, וואָס פאַלט חלשות פאַר אַ ריח פון אַ קנאָבעל אָדער אַ ציבעלע...

און, אַז דער אַנטיסעמיטיזם וועט בטל ווערען, וועט מען אָננעהמען יודישע דאָקטוירים צו דער „פאַנאַטאָוויע ראַטונקאָווע" („גיכע מעדיצינישע הילף"), וועט האָטש זיין איין פוהר פאַר כשר'ע זופ ביי דער „געזעלשאַפט געגען בעטלער", און אויף אַ סימן פון כשר וועט מען נישט טרומייטערען נור בלאָזען שופר...

זאָלל נור דער אַנטיסעמיטיזם בטל ווערען! זיפצט דער עולם...

— — — — — — — — — — — — — — — — —

און, האָט מען אָנגעהויבען רעדען פון יודישער חוצפה, וועט זי שוין אַזוי געשווינד פון צונג נישט אַראָב!... דאָס האָבען שוין אין זיך אַללע יודישע פראַגען, אַז זיי ציהען זיך ווי אַ סמאָלע, נישט אָבצורייסען! און עס איז אַ פשוטע זאַך: דאָרט, וואו מען טהוט, ווערט אַ מאָל אָבגעטהון, אָבער וואו מען רעדט און מען קאָנן נישט מעהר נור רעדען, — איז מאַקי פון די „ניין מאָס רייד" נישט פּטור צו

ווערען! דערמאַנט מען זיך, אַז ערשט נישט לאַנג האָט איינער פון אונזערע יודיש-פוילישע אָדער פויליש-יודישע שרייבער, אַ געוויססער „אָהר נומר 2", געשטעלט אין אַ בראָשורע די פראַגע: פאַר וואָס האָבען מיר נישט ליעב די יודען? און האָט געענטפערט: דורך דער יודישער חוצפה!...

אין דער נעזעלשאַפט דערצעהלט דערוויל עמיץ אַ מעשה:

ער האָט געקויפט אַ בילעט אויף דער אייזענבאַהן און איז אַריין אין וואַגאָן, וואו ער האָט זיך אויסגעקליבען איין אָרט, אַנידערגעלעגט דאָס פּאַקיל, און איז צוגעגאַנגען צום פענסטער נאָך אַ מאָל זיך געזעגענען מיט בעקאַנטע.

אַז דער צוג האָט געריהרט, איז ער צוריקגעגאַנגען און געוואָלט זיך זעצען, נור דער פלאַץ איז שוין געוועזען פערנומען און דאָס פּאַקיל זיינס האָט זיך געוואַלגערט אויף דער ערד.

— מיין הערר, — מאַכט ער, נאַטירליך אויף פויליש, צו'ן אַ קריסט, וואָס האָט איהם דאָס אָרט פערנומען, אָבער...

האָרט ער אַ קלאָרע תשובה! פּשאַל וואָן!...

ווערט ער שוין אַ ביסל אין כעס, זאָגט ער נאָך אַ מאָל, ווי הייסט? עס איז זיין אָרט, זיין פּאַקיל געלעגען...

ענטפערט יענער שוין מיט אַ וואָרט מעהר:

— פּשאַל וואָן, זשידזיע!

זאָגט ער! ווי הייסט? בעצאָהלט האָב איך גלייך מיט דיר; האָב איך דאָס-זעלבע רעכט, ווי דו... וכדומה...

הייבט יענער אויף אַ האַנד...

רוקט ער זיך אָב פאַר דער יד, און וואַרט אויפ'ן קאָנדוקטאָר.

אין איין וועגס קוקט ער זיך אום, און זעהט, אַז אין וואַגאָן איז דאָ אַ סך יודען און גאַנץ ווייניג קריסטען.

„פאַר'ן ערגסטען פאַל"... טראַכט ער...

דער קאָנדוקטער קומט דערוויל אַריין; האָרט איהן אויס, און פרעגט דעם עולם, ווי אַזוי איז עס געוועזען? צי עס איז אמת, וואָס דער יוד זאָגט?

דער קריסט, וואָס האָט דעם אָרט פערנומען, שוויינט און שמייכעלט פיינ-יונגעריש.

די יודליך אין וואַגאָן שווייגען אויך. נור די עטליכע קריסטען רופען זיך אָן, דאַכט זיך, שלא ממין הטענה:

עס איז מיט די יודען — זאָגען זיי — נישט מעגליך צו פאָהרען צוזאַממען אין איין וואַגאָן: שטענדיגע אונרוהען. שטענדיג האָבען זיי טענות, ציעפען זיך אָן ווי אַ סמאָלע... מען דאַרף פאַר זיי האָבען עקסטראַ וואַגאָנען ווי פאַר פיה...

דער קאָנדוקטאָר, וואָס איז גאָר נישט געוואָהר געוואָרען, געהט נאַטירליך אַרויס מיט גאָר נישט...

די קריסטען רעדען ווייטער, ווי אונמאָגליך עס איז צו פֿאָהרען מיט יודען צוזאַממען; די יודען שווייגען, איינער פֿון זיי האָט דאָך נישט אויסגעהאַלטען! עס איז געוועזען אַ יוד לויט דער נאָז, נור אַ קריסט לויט די וואָנסען!

— אמת יודישע חוצפה! האָט ער אויסגערופֿען אויף איין עכט יודיש־פּויליש לשון! אַ לאַדע וואָס מאַכט מען אַ געשריי!

און איין אַנדערער האָט דערצאָהלט איין אַנדערע מעשה:

איך געה, — זאָגט ער אין גאַסס, — טרעף איך אַ בעקאַנטען פֿון פּראָווינץ, אַ מאָל בּיי מיר געוועזען! איך האָב'ן געקענט אַלץ סוחר, אַלץ אַ גרויסער סוחר; גרויס קרעדיט געהאַט!... בּיי מיר טאַקי געקויפֿט... געהאַנדעלט—נישט קשה.. געדונגען זיך, נור געצאָהלט צו דער צייט.

פּלוצים האָט ער אויפֿגעהערט צו קויפֿען... רעכען איך, ער איז איבערגע־גאַנגען צום קאָנקורענט... ווילל איך איהם שרייבען... היות... עס פּאַסט נישט... איך וועל איהם האָבּערן דען קרעדיט... קלענערן די פּרייזען... וכדומה... האָב איך אָבער פֿערגעססען... פֿערנוממען, ווי איהר ווייסט...

אַז איך טרעף איהן אָבער אין איין גאַס, דערמאַן איך מיך, אַ זכּרון, ברוך השם, האָב איך! געה איך צו, שלום עליכם!...ווי אַזוי רעדט מען מיט אַ יוד פֿון פּראָווינץ?

שלום עליכם... געשעפֿט איז געשעפֿט!...

איך זעה, ער איז אַבגעריססען! בּיי מיר איז ער געוועזען אין בעל־בּתישע קליידער; רעכען איך, אַז דאָס איז ער צו מיר געקומען אין גאַנצע קליידער, אָבער אין גאַסס, — אַ פּראָווינץ יודיל, — טראָגט ער זיך ווי אין דער היים!... פּראָווינץ־גבירים, ווייסט מען שוין, געהען אָבגעריססען, נאָכטיגען אין אָרימע נאַכטהייזער, עססען אין די בּיליגע קיכען... אַזאַ טבע האָבען זיי.

הכּלל — „שלום עליכם!" — „עליכם שלום!"...

קלער איך מיר אַזוי: אַהיים פֿיהרען איז אַ בושה פֿאַר'ן לאָקיי; פֿערבעט איך איהן אויף שוואַרצע קאַווע... מן הסתם אויף די גאַלעווקעס, צו קאַנאַריקען...

פֿאָהרען מיט איהם אויף אַ דראָשקע, פּאַסט נישט; געה'מיר צו פֿוס, חאָטש, איהר ווייסט, אַז די פֿיס ציטערן מיר... נור—איבערגעקוממען!

מיר זיצען שוין בּיי דער קאַווע... זאָגט ער מיר, ער איז הונגעריג!

היים איך עפּיס דערלאַנגען... זעה איך, — ער פֿרעסט!

טראַכט איך — אַ פּראָווינץ יודיל, פֿרעמד געלד, שלינגט ער!...נור, — ער וועט שוין בעצאָהלען דערפֿאַר!

איך שפּרינג שיער נישט אויס דער הויט, נור אויסהאַלטען מוז מען... ענד־ליך, איך אָטהעם אָב! ער האָט, מיט גאָטס הילף אָבגעגעססען, אָבגעווישט זיך די וואָנסען מיט דער פּאָלע...

פראָג איך איהן: וואָס הערט זיך? און ווילל צושלאָגען צום געשעפט.

זיפצט ער!

פראָג איך: „וואָס זיפצט איהר?"

אָנטפערט ער, אַז ער האָט שוין דריי יאָהר באַנקראָטיערט, זיצט אָהן פּרנסה.. וואַלגערט זיך אַרום אין ווארשוי, זוכט אַ שטעל...

אַ העזה פון אַ קבצן!... אָ נ ט פ ע ר ט ער מיר „שלום עליכם!", געהט ער מיט מיר אויף שוואַרצע קאַווע! איהר הערט אַ חוצפה! ער פראָגט מיך נאָך, וואו איך וואָהן! ער ווילל נאָך צו מיר קוממען!...

און, נאָך, און נאָך אַזוינע מעשיות דערצאָהלט מען וועגען י ו ד י ש ע ר ח ו צ פ ה!

איבער שׂרפות.

יעדען זוממער מעהרען זיך די שרפות אויף דער האַלצערנער פּראָווינץ, נור ד אָ ס יאָהר האָבען מיר געהאַט אַ מ ג פ ה פון שרפות.

מען האָט נישט גערעדט פון פערברענטע הייזער, נור פון גאַססען און שטאָדט, וואָס זעננען אַוועקגעגאַנגען מיט׳ן רויך!

טויזענדער פאַמיליען זעננען געבליבען אָהן אַ דאַך איבערן קאָפּף, טויזענד־טער בעלי־מלאכות — אָהן וואַרשטאַטען, אָהן כלים צו דער אַרבייט; בעלי־בתּישע מענשען האָבען געמוזט אויסשטרעקקען די האַנד נאָך בעטל־ברויט.

אויך איז זיך זעלטען בעגאַנגען אָהן לעבענדיגע קרבנות.

מיר האָבען געלעזען פון מענשען, וואָס זעננען אַרומגעלאָפען משוגע פאַר שרעק אין די ברעננענדיגע גאַססען, און האָבען נישט געפונען דען וועג פון דער שרפה אַרויס.

פון עלטערן, וואָס האָבען אין פייער און רויך די ק י נ ד ע ר פערגעססען און געראַטיוועט אַ שעננינק מיט שטרוי אָדער אַ שייטעל האָלץ.

פון בעלי־בתּים פערברענטע, וואָס האָבען געדריקט אין פערקנוילטע האַנד עטליכע רובל...

ווער איז שולדיג אין דער שרעקליכער מגפה פון שרפות?

שולדיג איז געווים דער דלות, וואס בויעט מיט האלץ און שטרוי, נישט מיט שטיין און אייזען.

שולדיג איז די ברענענדיגע זונן, וואס האט דאס אלץ אויסגעטריקענט ווי די קיהנדליך.

שולדיג איז דער, וואס איז נישט געוואהרענט געוועזען און האט דען ערשטען פונק געלאזט.

שולדיג איז דער ווינד, וואס האט געשפיעלט זיך מיט'ן פייער און איבער־געווארפען די פייערדיגע צונגען מיט די רויביגע ווילען פון איין עקק שטאדט צום צווייטען.

נור שולדיג איז אויך די פארשטעללונג פון א „געראטען קינד", דאס אידעאל פון גוטע, ציכטיגע יונגליך, וואס האט נוהג געוועזען א מאל און איז נאך נוהג עד היום אויף דער פראווינץ, וואס איז געבויט פון האלץ און פון שטרוי...

וואס הייסט א גוט ציכטיג קינד? נישט אזוינס, וואס ווארפט ארויף די פאנ־טאפעל אויפ'ן דאך פון נידריגסטען הייזעל, ער זאלל דערנאך ארויפקריכען און זיי אראבנעהמען; אפילו נישט אזוינס, וואס פיהלט אין זיך איין איבריג ביסל כח און וויל עס אויסברענגען מיט „איבערהאצקען" די גאסס! אפילו נישט אזוינס, וואס שפרינגט איבער דער שטוב פון איין ענגען ווינקעל צום צווייטען!...

וועה און וואונד איז דעם קינד, וואס מען האט געטראפען רייטענדיג אויפ'ן שטאדטצאפ, ארומשפרינגען אויף די ברעטער, וואס מען האט אנגעגרייט צו'ן א בנין.

ציכטיג און שטילל הייסט — געהן זיין וועג מיט קליינע שפריוז, ווי א כשרער יוד אין שבת, נישט אבשטעללען זיך אין גאסס און איין אויג ווארפען אויף דעם, וואס טהוט זיך ארום, בפרט נישט ארויסחאפען זיך פון שטאדט און זעהן, ווי די ביימער וואקסען אדער ווי עס שאקלען זיך די זאנגען אין פעלד.

איין איבריג מאל באדען איז א זינד; א הויך, פרייליך, קינדיש געלאכטער, איז א סימן פון א „לאבוו", פון א מאוסען קונדאס! ווער שמועסט א פייף טהון אדער לאזען א פאפיערנע שיף אויפ'ן רינשטאק! צו שפיעלען אין באלל מוז מען שוין זיין אין אמת א „שייגאץ"...

א גוט, ציכטיג קינד הוידעט זיך נישט אויפ'ן באנקעל, קוקט נישט ארויס דורכ'ן פענסטער, שטעהט נישט אין מהיר; די איינציגע בעוועגונג, וואס איהם איז ערלויבט, איז צו שאקלען זיך ביים דאווינען און צו דרעהען מיט'ן גראבען פינגער ביים לערנען; זיצען אויף איין ארט, נישט קעננען קיין צוויי צאהלען; זיטצען שטילל

מען זאָל „זיין פאַרע נישט האָרען"!

אָט דאָס איז אַ וואויל געראָטהען קינד!

אַ מאַמע פרייט זיך, אַז איהר קינד זעהט שוין, קיין עין־הרע, אויס, ווי איין אַלטער! על כל פנים ווי אַ מענש!

נאָך גראָססער איז די שמחה, אויב עס קרימט זיך איהם אויס דער מאַרב־ביין מיט'ן פלייצעלע פון התמדה; ווער שמועסט, אויב דאָס קינד ליידט שוין אויף אַ געוויסער קראַנק גלייך מיט'ן ערשטען בעסטען מלמד!

אַ אידעאַל פון אַ קינד איז — אַ ווייך לייב ווי אַ קלוסקעלע, אַ געלב פנימעל ווי אַ וואַקס, און דורכזיכטיגע הויט ווי גלאָז... דערצו מוז עס נאָך זיין קרום ווי אַ שופר...

איין אמת יודיש קינד הייסט עס, אַ רינגענדיג נאָזעל און טריעפענדיגע אייגע־ליך האָט עס, אויף ליימענע פיסאלעך שטעהט עס, נור עס שיינט און עס האָט טוי־זענד חן! טאַקי אַ פיין, גרין ציבעלקעלע, וואָס האָט אַרויסגעשפּראָצט אויפ'ן מיסט אין גשן פון מצרים...

פון די שטילל שוויינענדיגע קינדער ווערען חתן־בחורים...

אַללע אַרום האָבען געטהון זייערם בשלמות: דער פאָטער האָט אויסגע־פּאַטשט, די מוטטער — אויסגעקניפּען, פעטערס און מוהמעס — אויסגע־צופּט און די מלמדים — אויסגעשמיססען אַ פיין חתן־בחור'ל...

אומזיסט בעמיהט זיך די לעבענדיגע יוגענד אויסצובלאָזען אינ'ם פערטריקענ־טען האָרציל עפּים אַ פערלאַנגען, אַ חשק צום לעבען; דער הויך פון פרישען זוממער בלאָזט אויף אַש, דער מאָרגען־טהוי פאַלט אויף פויל האָלץ.

דעם חתן בחור בליצען אויף די אויגען אָפּשר דעמאָלט, ווען ער קריגט אַ מתנה אַ זייגערל, אַ יאַרמולקעלע; ווען ער מאַכט אַ סיום, ווען מען פערברענט דאָס חמץ, אָדער ווען אַ יוד מאַג נעהמען איין איבריג ביסל בראָנפען, דאָס הייסט, פּורים — המן'ען אויף פאָהיבעל! אָפּשר נאָך שמחת תורה!

מיעד און פערשלאָפען שטעלט ער זיך אונטער דער חופה און חאַפּט זיך אויף צום מאָרגען שוין אלס יונגער מאַנן!

עס שפּראָצט איהם נאָך קיין אייציגע האָהר איבער דער אייבערשטער ליפּ און ער איז שוין איינגעשריעבען אין חברה־קדישא!

איידער ער געוואָהנט זיך צו צו דער נייער „תבונה", צו זיין אייגענער שטאָד אין קלויז, צו'ן אַ בעל־בתישע עליה — איז ער שוין אַ טאַטע פון אַ קראַנקליך קינד, וואָס וועט דורכמאַכען דעם אייגענעם קראַנקען וועג, אונטער דעם אייגענעם רעגען פון צופּ, ריסס, קניפ, דזיאָך און פּעטש...

נור — מיר האַלטען נאָך נישט ביים קינד.

דער פֿאָטער ווערט דערוויייל איין אמת פֿיין בעל-בית'ל! ער מישט זיך נישט אריין אין קהלס זאַכען; ער וויל נישט וויסען, וואָס עס טהוט זיך ביי דער קלפּי; זיין דאגה, ווער עס איז גבאי אין בית המדרש! ער זאָגט קיינעם קיין דעה נישט, ער האָט זיין ווייב, זיין שטוב, זיין גמרא אויף זיין שטאָנדער און זיצט זיך שטיל ווי אַ טויב, נור דער גאָרב ווערט גראָססער און גראָססער און אויף דער לעבער הייבט ער אָן צו ליידען...

מיר וויללען דען שטיללען ציכטיגען יונגען מאַנן נישט בעגלייטען אויף זיין שטיללען, ציכטיגען וועג ביז'ן קבר אריין. מיר פֿערהאַלטען זיך ביי דער מינוט, ווענן ער איז אין די בעסטע, בליהענדיגע יאָהרען — אַ שֵׁאָן יונג בעל-הבית'על, ווי געזאָגט — פֿון איין אייגענע שטוב, פֿון איין אייגענע ווייב און קינדערליך, מיט איין אייגענע שטאָדט אין בית המדרש. אַ חנו'דיגער יונגער מאַנן! אויסגעווייקט ווי אַ הערינגעל.

ביי די שלאָפֿען אונטערן דינעם הייטעל שפּרינגען אַרום בלאָהע אָדערן.

אַז ער נעהמט די קופּערנע קוואָרט מיט די צוויי אויערן צום וואַשען אין דער האַנד אַריין, ציטטערן איהם די האַנד.

אַז ער געהט איבער דער גאַסס אויף די שטרויענע פּיסליך, ווייסט מען נישט צו לאָמט ער, צו האָט איהן אַ ווינד נעהאַפּט און אויסגעקרומט!

די אויגען זעננען בעהעפֿט צו דער ערד — מאָמיר, חס ושלום, קומט איהם אַקעגען איין אשה!

דער קאָפּף איז געבויגען איבערן דאַרען ברעטיל, וואָס מען רופֿט „ברוסט", ער זאָלל, חס ושלום, נישט דריקען די פּיס פֿון דער שכינה!

מיט די האַנד וואַרפֿט ער נישט, עס איז קיין דרך ארץ, קיין שטיינער נישט!

אָט — אַ שטילל-ציכטיג בעל הבית'ל ווערט פֿון אַ שטילל-ציכטיג קינד...

און אַז דאָס שטאָדטיל בעשטעהט פֿון אַ סך אַזוינע יונגע בעלי-בתים, און עס איז געבויט פֿון האָלץ, און די היצען האָבען דאָס האָלץ אויסגעטריקקענט, און אַ שכור האָט פֿערלוירען אַ פֿונק, און עס מאַכט זיך דערצו אַ ווינד... פֿער-שטעהט איהר אַלליין שוין די רעשט!...

אונזער יונגער מאַנן וועט קיין קאַנן-וואַססער נישט טראָגען, אויף קיין דאַך נישט קריכען; קיין האַק, קיין דראַנג אין האַנד אַריין נישט נעהמען...

אונזער יונגער מאַנן שטעהט פֿאַר זיין אייגען הייזעל און ציטטערט ווי אין אַ פֿיעבער! ער ציטטערט, נור ער מישט זיך נישט... אַז דער רבונו של עולם וועט וואָללען, וועט ער איבערדרעהען דען ווינד אָדער עס וועט אראָבפֿאַללען אַ שלאַגס רעגען... און אויב נישט, אויב זכות אבות וועט נישט העלפֿען און דאָס פֿייער וועט צוקומען צו זיין אייגען הויז, דעמאָלט... אָה! דעמאָלט וועט ער

ערשט משוגע ווערען פאַר שרעק און ראַטיווען אַ שייטעל האָלץ...

איך האָב די בעמערקונג געמאַכט מיינעם אַ בעקאַנטען זיידענעם יונגען מאַנן, בשעת מיר זענען געזעססען אויף אַ שטיין, אַ שריד ופליט פון איין אָבגעבּרענטע גאַסס און האָבען בעווײנט דאָס פרישע חורבן.

— איך איז גוט צו זאָגען — אָנטפערט מיר דער יונגער מאַנן — און איך וויל איך פערצאָהלען, וואָס מיין פעטטער אַברהם׳ל האָט געהאַט!

איינמאָל איז ער אַרויסגעגאַנגען שפּאָט ביי נאַכט, שבת־צו־נאַכט פון אַ שלש סעודות, נאָך אַ קאָנדיל פריש וואַססער צום פּלומפּ...

ער איז אַ בעלוזער חסיד, און בעלוזער חסידים פיהרען לאַנג שלש סעודות... היים איז געוועזען, האָט זיך זיי פריש וואַסער פערגלוסט.

ווער זאָל געהן צום פּלומפּ? האָט מען גורל געוואָרפען! און דער גורל איז געפאַללען אויף מיין פעטער אַברהם!

מילא, דער גורל איז געפאַללען, געהט ער.

ער געהט צו צום פּלומפּ, גיעסט אָן אַ קאָנדיל וואַססער און געהט צוריק איי אין ציטערניש, עס זאָל איהן קיין הונד נישט אָנפאַללען; וואָרען שפּאָט ביינאַכט, אַז עס ווערט שטילל אין מאַרק, הערט זיך דאָס וואָיען פון די הינד פון דער פאָר־שטאָדט, אַז עס געהט אַ שוידער דורכען לייב.

מ׳הייל מאָל טרעפט זיך, אַז אַ הונד פאַלט איין זיך דורכצושפּאַציערן אין גאַסס און אָבּרייסען אַ יוד אַ פּאָלע.

הכלל — ער געהט.

לויפען קאָנן ער נישט, דאָס קאָנדיל מיט׳ן וואַססער איז גענוג שווער; אויס־גיעסען און צוריקקוממען מיט אַ ליידיגע קאַנן, שאָמט ער זיך!

נו — טרעפט זיך איהם אַ נס!

ער דערזעהט פון וויטענס, אַז עפּיס בלישטשעט רויטליך. „איין אוצר" מיינט ער, און דאָס בענייט איהם דען כח און ער לויפט צו מ י ט׳ן קאָנדיל וואַססער! ער האָט עס קיין צייט נישט געהאַט אָוועקצושטעללען!

ער קוממט צו נאָהנטער, זעהט ער, אַז משה־אַהרן דעם שוחט׳ס הייזעל הייבט נור וואָס אָן צו ברעננען; איהר קענט דאָס הייזעל? עס וואַקסט שוין אַ יאָהר 40 אין דער ערד אַריין, ציעגען שפרינגען אַרום אויפ׳ן דאַך.

און דאָס דאָכיל ברענט אין אַ זייט, אַ שפיץ פון דער שטרויענער זוים ברענט ווי אַ ליכטל...

מיין פעטטער אַברהם קלערט נישט לאַנג, גיעסט אַרויף דאָס קאָנדיל וואַססער און גיט אַ געשריי: „געוואַלד!"—

וואָס קלערט איהר? אַ סוף ווי המן האָט ער געהאַט!

א יאָהר דורך איינאַנד האָט מען איהם געשלעפּט אין פּאָליציי און אין סאָנד אַריין פאַר איין עדות! איהר קענט מיין פעטער אברהם? א ש אָ נ ע ר עדות? ערשטענס פערגעסט ער אַראָב צו נעהמען דאָס היטעל — חאַפּט מען עס איהם אַראָב מיט'ן קאָפּף צוזאַממען; דערנאָך זעהט מען, אַז ער איז אַריין מיט בלאָטיגע שטי־וועל, וואַרפט מען איהן אַרויס, ער זאָלל זיי אָבווישען; מיינט ער, אַז מען הייסט איהם אַהיים געהן — שלעפּט מען איהן צוריק מיט זשאַנדאַרען. און דעוויל קאָנן ער קיין צוויי וואָרטער גויש נישט רעדען. און דאָ הייסט מען איהם דערצאָהלען, ווי־פּיעל איילען ווייט ער האָט דאָס פייער דערזעהען, ער זאָלל אָבמאָסטען אויפ'ן טיש, ווי גרויס דאָס פייער איז געוועזען...

און ער הייבט נישט אָן צו וויסען, וואָס מען רעדט צו איהם! און אַז ער פער־שטעהט שוין, וואָס מען פערלאַנגט און וויל מאָסטען, דערזעהט ערשט דער בורי־נישטש, אַז ער האָט פערסמאָליטע האָנד און וואַרפט איהן ווייטער אַרויס — ער זאָלל זיך אָ ב וו א ש ע ן די האָנד און נישט איינריכטען דאָס גרינע טישטוך!... וואָס קלערט איהר, עס האָט געדויערט אַ יאָהר; מיין פעטער אברהם האָט נישט געהאַנדעלט, נישט געלערנט, נישט געגעססען, נישט געשלאָפען און איז אַריינגע־פאַללען פאַר צרות אין אַ קראַנק!

אַמבעסטען — זאָגט מיין זיידענער יונגער מאַנן — איז פאַר אַ יוד זיך נישט אַריינצומישען! נור פון וויטענס!

זעהט ער — עמיץ שלאָגט זיך אין גאַסס — פלטה!
מען רעדט אַ הויך וואָרט, מאַך פּיס!
נעהסט ביי נאַכט און עמיץ ברעכט שלאָססער — טראָג דיך אָב!
פון נישט, האָט מען קיינמאָל קיין חרטה נישט!...

נאָך לאַנג רעדען און שפּאַרען זיך האָט ער מיר אפילו מודה געוועזען, אַז עס וואָלט נישט געוועען קיין לאָך אין הימעל, ווענן זיין פעטער אברהם'ל זאָלל נישט געוועזען פערגעססען אויסצוטהון דאָס היטעל באַלד אויף דער שוועל פון מאַגיסטראַט, אַז עס וואָלט גאָר קיין עולה נישט געוועזען, ווענן זיין פעטער אברהם'ל זאָלל זיך געוועזען פריהער אָבוואַשען די האָנד און אויספוצען די שטיוועל (פערקעהרט מיינט ער: פריהער אויספוצען די שטיוועל און דערנאָך אָבוואַשען די האָנד).

ער איז מודה, אַז „דינא דמלכותא דינא" און אויב דאָס מלכות וויל, אַז די פּאָדלאָגע אין מאַגיסטראַט און דאָס גרינע טישטוך דאָרט זאָללען זיין ריין, דאַרף מען נישט דוקא טהון פערקעהרט.

נור, אַ יוד זאָלל געזונד זיין „ווי אַ פויער", איינשרייבען זיך אין פאַזשאַרנע קאָמאַנדע און אַרויפשפּרינגען בשעת מעשה אויף אַ ברענענדיגען דאַך, דאָס איז נישט מעגליך!

דאָס איז נישט אונ עס וועט נישט זיין!
„ווי הייסט״?

אַרום אונז האָט זיך דערווייל פֿערזאַממעלט אַ ראָדעל פֿון „נשרפֿים״ און „נשרפֿיטים״ (די לעצטע זעננען געשטאַננען אָבגערוקט פֿון דערווייטענס) און אַללע האָבען מודה געווען, אַז אַ יוד קאָן נישט געזונד זיין ווי אַ טערק, למשל. ווייל אַ מענש מיט תורה, קאָן באין אופן נישט זיין אַזוי מגושם׳דיג!

— אַ ירא שמים — רופֿט זיך אָן אַ מלמד — מוז זיין אַ כּשל בּרך!

— אַז מען זיצט און לערנט — מאַכט אַ צווייטער — אַז מען פֿיהלט נור אַ טעם אין לערנען, קאָנן מען שוין נישט אַזוי אַכטונג געבען אויפֿ׳ן גוף! ווער עס ווילל געזונד זיין, דער מוז עססען צו דער צייט, שלאָפֿען צו דער צייט, שפּאַציערן געהן אַ שעה — דאָס איז אַלץ נישט פֿאַר קיין יוד געמאַכט געוואָרען...

— איך געה איינמאַל אין יאָהר — זאָגט אַ דריטטער — צו תּשליך, האָב איך די והותר!

— אויף מיין וואָרט — שוואָרט זיך עמיץ — אַז שבת דאַווינען געהן, איז מיר אויך טהייל מאָל שווער; די שוהל איז וויט, און געה גלאַט איבער דער גאַסס, גאָר נישט?! געה איבער דער גאַסס! וואָס? דאַוונען איך טהייל מאָל ביחידות...

— רבותי, האָב איך זיי געאָנטפֿערט, לעגט נישט דען גאַנצען בייגעל אויף דער תורה! די תורה איז דאָ וועניג וואָס שולדיג... צו טהוט נישט דאָס זעלבע דער יודישער שניידער, שוסטער, האָלץ־האַקקער, שטיין־קלאַפּפּער און אַללע יודישע בעלי־מלאכות? צו זיי, וואָס האָבען נישט צו טהון מיט סאַמע תורה און יראת שמים, וואָס פֿיהלען נור אַ טעם פֿון אַ שניט און אַ פֿאַלבאַנע — צו זיי אַרביטען מיט אַ סדר, צו זיי עססען, שלאָפֿען און רוהען צו דער צייט?

— אמת — איז מיר עמיצער מודה, נור דער אָבענד איז צוגעפֿאַללען און איך זעה נישט ווער —, דער יודישער דרך איז שוין אַזוי, אַלץ ביז די לעצטע כּחות...

— עס איז אָבער נישט גוט אַזוי, זאָג איך און ווילל זיי אויסווייזען, אַז יודען זיין אָרץ ישראל זעננען געוועזען געזונד טאַקי „ווי די פּויערן״, אַז זיי האָבען אויך מלחמות געפֿיהרט, גבורות געוויזען, ווי אַללע מענשען געלעבט.

איך ווילל דורכגעהן די געשיכטע פֿון אַברהם אָבינו, וואָס האָט די ערשטע מלחמה געהאַלטען מיט 5 מלכים, ביז די חשמונאים וואָס האָבען די גריכען גע־שלאָגען... איך ווילל מיך צולאָזען, דערהיצען, ציטירן ציפֿע דער שניי־דערינס רייד:

„פאַר וואָס קומט גן עדן זאָללען זיי מיר זאָגען,
נור געלעניש — זאָבעניש, נור חולה־מאַגען?
גבריאל טשע, איך פראַג דיך, פאַר וואָס?

צו זעננען געוועזען אויך שוואַך אונ אָהן אָטהעם
יעקב אָבינו׳ס עשרת השבטים?
געדענקסט? אַז אַ קול זאָלל דערלאַנגען
ביז פרעה׳ן, צום פאַלאַץ, געדענקסט דו, גבריאל?
פרעה, פאַר שראָק — אַ טאַלעץ פון דער שטוהל...
אונ היינט־זשע — דאָס שפּרינגען אויף זאַנגען?

אונ וואָס איז געוועזען, זאָג, שמשון הגבור?

• •

איך האָב געוואָלט רעדען אונ רעדען, פון דוד׳ס דריי גבורים, וואָס האָבען זיך דורכגעשניטען דורך אַ מחנה פון שונאים אונ געברענגט דוד׳ן פריש וואַססער! פון אֵהוד... פון טויזענד אַנדערע; עס האָט זיך אָבער אויסגעוויזען, אַז איך רעד אומזיסט.

זיי ווייסען דאָס אַלץ.

— באַ, באַ, — מאַכט איין אַלטער יוד מיט אַ וואונדערליכע העלל־זילבערנע באָרד — באַ, באַ, גיט אונז אַ לאַנד! גיט ערד, גיט דאָרפער, גיט פרישע לופט...

— יודען — שרייט עמיץ דורכנעהענדיג — יודען, מעריב דאַווינען!

דער עולם איז זיך צוגאַנגען אונ דאָס איז מיין גליק געוועזען; די צונג איז מיר ווי אַ האָלץ געוואָרען, נישט איבערצוודרעהען!

צום עוֹלָם הַתֹּהוּ.

פון דער פראָווינץ פליהט אַ קופּקעלע נשמות אין הימעל אַריין.

עס זעננען פ ר י ש ע נשמה׳לעך, ערשט נאָכטען, אסרו־חג־שבועות, גע־שטאָרבענע.

צום הימעל איז ווייט, אונ אויבוואהל זיי האָבען פליגעל ווי מלאָכים, אונ עס האָנגט זיי שוין נישט נאָך דער שווערער אומגעלומפּערטער גוף, קאָננען זיי מיט איין מאָל זיינע טהויערן נישט דערגרייכען.

עס קומט דערפון, וואָס די געוואָהנהייט איז די צווייטע נאַטור, אונ — אונזערע נשמות האָבען אין זיך אַ סך פון יענער וועלט, וואו מ נ ו ח ה האָט געהייסען: „גליק", וואו געהען מיט אַ מאָל אונ ווייט האָט מען נישט געקאָנט אונ נישט געטאָרט; וואו מען פלעגט זאָגען: „פון איילעניש קומט קיין גוטס ניט אַרויס", „פון נישט געהן אונ נישט פאָהרען האָט מען נישט קיין חרטה" אונ — „טישיע יע־דיעש — דאַלשע באָדיעש"... עס זעננען געוועזען אפילו אָדלער, אויף וועלכע מען פלעגט זאָגען, אַז זיי שיעסען גלייך אַרויף מיט אַ מאָל צו דער זונן, נור ערשטענס איז עס נור מ ע נ ש ע ן, נישט קיין אָדלער געוועזען אונ צווייטענס איז די גאַנצע מעשה נישט אמת, איין אָדלער פליהט אויך נישט צו דער זונן...

נור נישט אין דעם געהט עס.

ביים ערשטען בעסטען וואָלקען האָבען זיי זיך אָבגעשטעלט.

— האָט נישט עמיץ אַ ביסל בראָנפען? פערגעסט איין נשמה, וואו זי האַלט אין דער וועלט.

— אוף! רופט אוים די צווייטע, חאָטש דאָס חלק, וואָס ווערט מיעד, טראָגט מען דאָרט אונטען אויף אַ מטה אין קבר אַריין.

— ווי די זונן ברענט אונ בלענט! קלאָגט זיך אַ דריטטע אוים לויטער גע־וואָהנהייט, פערגעססענדיג, אַז זי ליגט שוין נישט אין דער פינסטערע הפיסה פון „עפר ואפר", אַז זי קוקט שוין נישט אַרוים דורך צוויי קאַרגע אויגען־שפּאַרעס מיט ברעמען פערשטעלט, אַז די זונן מיט איהר פייערדיג ליכט קאָנן איהר שוין אצונד נישט שאַטטען.

איינע ווילל האָרען עפּיס נייעס, איין אַנדערע וואָלט גערן געוואוסט, ווי טהייער

עס קאָנן זיין דאָרט ווייץ, אָדער צו עס איז טאַקי פערהאַנדען אַ מחלוקת צווישען מ׳קקעל און קאַפּריווי.

— אינטערעסאַנט צו וויססען — זאָגט עמיץ — צו מיליאָן וועט טאַקי „וואָהנען" מיט גאַטאַליען, אָדער עס איז נור אַזוי — לפנים!

אין דער איינענער רגע איז דורך געפלויגען אַ ליכטיגער מלאך.

פון דער בעוועגונג פון זיינע זילבערנע פליגעל רוישט אין דער לופט אַ זיססע שטיללע מוזיק. פון דעם אָבגלאַנץ פון זיינע אויגען, קריגען די לייכטע אַלאַבאַסטער־נע־על גאָלדענע־שאַפּירענע ראָדער. בעגריסט פון די שטערן, שמייכעלט ער זיי צו, און פון דעם שמייכעל לעגען זיך נייע שטרייפען ליכט אויפ׳ן הימעל.

נור ער דערהערט פון וואָס די נייע נשמות רעדען, און טרויעריג ווערט זיין הייליג פנים!... פון די ליכטיגע אויגען איז אַראָבגעפאַללען אַ טרעהר פון רחמנות. זי וועט אַראָב פאַללען אויף אַ לעבענדיגע נשמה און זי וועט אין איהר בלוט פער־געהען...

דער מלאך שטעלט זיך נישט אָב; ער מאַכט אַוועק מיט אַ פליגעל, ווי איי־נער רעדט: „פערפאַללען... מיט וואָס דער טאָפּ האָט זיך אָנגעקאָכט!..." און פליהט ווייטער זיין וועגס.

* *

די פערשאַמטע נשמות לאָזען אַראָב די קאָפּליך:

— פון וואָס דען רעדט מען? קלערען זיי טרויעריג, און בעמערקען נישט, אַז זיי פליהען שוין לאַנג נישט אויף די אייגענע פליגעל... און דער וואָלקען, וואָס ווערט נאָכ׳ן מלאך׳ס אַוועקפליהען, אַללע מאָל טונקעלער, טראָגט זיי ערגיץ אַוועק אין אַ זייט.

פון וואָס רעדט מען דאָ?

אויף יענער וועלט איז געוועזען אַזוי פיעל צו רעדען! עס זענגען אַזוי פיעל שאלות געוועזען, אַז דער מענש אַליין האָט זיך נישט געטרויט אויף אַללע צו ענט־פערן. ער האָט זיך נור איבער געלאָזט די שאלת פרנסה, דען מאָגען צו פערזאָרגען, און די רעשט האָט ער געפרעגט ביי וועמען עס איז, ביי אַלטע ספרים, אַלטע קברים, ביי רביים, טאָטערס, כשוף־מאַכערס, גורל־וואַרפערס... אויסער אויף ברויט, קרויט, טהייל מאָל אויף אַ שטיקל פלייש, האָט ער אויף אַללעם געקוקט מיט פרעמדע אויגען, אַלין געהערט מיט פרעמדע אויערן... און דאָך איז דאָס מויל קיין רגע נישט געשטאַנען, עס האָט שטענדיג געמאָהלען, און דער מוח איז שטענדיג פולל געוועזען. און דאָ... דאָ אויפ׳ן וואָלקען פיהלען זיי זיך אַזוי לעער, אַזוי פוסט...

פון דער ווייטענס פליהט „יענע" קויל, אויף וועלכער זיי האָבען געלעבט.

איינגעהילט אין אַ שוואַרצען וואָלקען. אונטער דען וואָלקען זענען געבליבען זייערע געדאַנקען, זייערע שאלות, זייערע ענינים צום רעדען. אין זיי איז געבליבען אַ שוואַכער אָבגלאַנץ פון ברויט מיט קרויט, נור דאָס איז דעם מלאך נישט געפאָללען.

— מען וואָלט געדאַרפט רעדען פון ג ו ט ע זאַכען — מיינט אַ נשמה.

— פון פ ר ו מ מ ע — פערבעססערט אַ צווייטע.

— חאָטש אַ וואָרט ת ו ר ה — ראָטה אַ דריטטע.

נור די צונג לעגט זיך נישט.

דאָ, אין דער הויך אויפ'ן וואָלקען, האָט גאָר אַללעס איין אַנדער פנים. עס'ץ דערמאַנט זיך פון עפּיס „גוטס", אונ פאַר די אויגען שטעלט זיך אַ שאָנער גן־עדן־אֶפּפעל, געדרייטעלט ווי אַ פערשאָמטע בתולה, נור פון מיטטען קוקט אַרויס אַ גרינער וואָרם. דער אֶפּפעל האָט נור די שאָל, איננערוועגדיג ליגט דער וואָרם אויף אַ שוואַרץ באָרגיל מיסט. אונ דאָס שלעכטע זעהט אויך אַ סך אַנדערש אויס ווי אויף יענער וועלט. דערמאַנט, בעווייזט זיך עס אין דער לופט ווי אַ שטיקל געפלאַצטע בלאָטע, נור פון די ריטצען בליצען שטראַהלען אַרויס; איננערוועגדיג מוז זיין ליכט, אפשר אַ בריליאַנט!

פון פרומקייט האָט מען אויך מורא צו רעדען.

ווער ווייסט, וועלכער נוסח עס איז נוהג אין הימעל: נוסח ספרד, נוסח אַשכנז, אָדער אֶפּשר זענען גרעכט די דייטשע גאָליבראָדעס? צו שאָקעלט מען זיך דאָ ווי אַ לולב, מען שטעהט אויסגעצויגען ווי אַ סטרונע, אָדער מען זיצט איינגעבויגען איבער אַ מגן־דוד, וואָס מען מוז אויספלאָכטען פון חכמה מיט אמונה צוזאַממען?

עס רעדט זיך אפילו קיין ת ו ר ה נישט.

די „בני־תורה" צווישען די נשמות, זענען געוואוינט צו פינסטערע שלש־סעודות תורה, בעגלייט מיט לאַנג־געצויגענע, מאָנאָטאָננע נגונים... צווישען „אַנשי שלומנו", אונ נאָך אַ קאַפּ בראָנפען... אונ געה זאָג דאָ אַ גימטריא, אַז עס קאָנן דורכפליהען אַ ליטווישער מלמד אונ אויסווייזען, אַז עס לעגט זיך גאָר אַנדערש אויס!

— אַה! דערמאַנט זיך פּלוצלינג אַ נשמה: עס איז דאָך נאָך שבועות — האָט אידר אייך עפּיס געפרייט מיט קבלת־התורה?

עטליכע נשמות רוקקען זיך אָב אין אַ זייט — זיי זענען ד אָ ר ט ע ן קאָוויאָננע רבנים געוועזען! זיי האָבען זיך געמאַכט אַ בעזונדער ראָדעל אונ גערעדט, וואָס מען וועט זאָגען אויף יענער וועלט וועגען טאַקסע פון נפטרים ונולדים.

דער גראָססערע קראַנץ נשמות האָט זיך טאַקי אָנגעהאַפּט אין שבועות, אין דער שאלה: ווער אונ ווי אַזוי עס האָט זיך געפרייט מיט קבלת־התורה.

— „אָביאַזאַטעלנאָ" — שפּרינגט אַרויס אַ ליטווישער בעל־טאַקסע — געפרייט זיך, ווי דען! איך וואָלט שאָן לייט געוועזען אָהנעם תורה'לע! עס וואָלט אפילו קיין „סוויעטשנאַ־סבאָר" נישט געוועזען. „נאַקאַנוניע" אסרו־חג האָב איך „וו־ציעסט" דעם תורה'לע אַ „וועטשער געמאַכט, אַ קאַק־זיע, מיין דאָריטשקע האָט געשפּיעלט, זינקאַ סדיעלאַלאַ פּוראָר — די וועלט אָבגענומען! מאָיסעי אַנדרעיעוויטש איז פון דער „שקוראַ" געשפּרונגען. ער וואָלט זיך אָביאַסניאַיעט, נור ביי'ם אוזשין האָב איך איינגעשלונגען אַ ביין, אונ אָט — בין איך דאָ!

— אונ איך — רופט זיך אָן אַ מלוה — האָב מיך נוהג געוועזען ווי אבות־אבותינו. שאַוועד, תקון מיט פּוטטער־געבאָקץ — מעהר דאַרף מען נישט! גאָטט וויל נישט מעהר! מיט'ן תורה'לע האָב איך מיך אַ ודאי געפרייט. „לנכרי תשיך", מיט היתר עסקא אונטערגעשלאָגען, איז אַ יודישע פּרנסה, ווי דען! נור מיין ביילא־גיטעל האָט פּאַר גרויס שמחה, וואָס איך האָב איהר אַ סאַמעטענען מאַנטעל אין מיין אייגענעם לאָמבאַרד געקויפט, אָבגעבאַקען אַזוי פיעל, אַזוי פיעל... אַז „איידער גאָטטס גאָב זאָלל קאַליע ווערען — —"

— האָט איהם דער בויך געפּלאַצט, מזל טוב! פאַלט איהם אַ רבי'ל אַריין אין די רייד.

אונ עס איז איין אמת רבי'ל געוועזען, מען האָט עס נאָך געפיהלט פון מקוה־וואַססער.

— געפרייט מיט קבלת־התורה — פערצאָהלט ער — האָב איך מיך! אַ ביסל ספּירט אויף פּאַמעראַנצען־שאָלען, האָט די רבי'ן אָנגעגאָססען; בעלי־בתים האָבען אויך געשיקט — איינער אַ פלאַש ווייון, איין אַנדערער לעקקעך. איינער האָט אַריין געשיקט אַ חתיכה'לע טאָרט... וואָס זאָלל איך אייך זאָגען? טעם גן־עדן! איך האָב מיך טאַקי געפרייט! וואָרען באמת — וואָס וואָלט איך אָהנ'עם תורה'לע געטהון? איך האָב געהאַט אַזא גולם'וואַטע גוף, וואָס האָט צו עפּיס אַנדערש נישט געטויגט. איין פוס אַ לאָנגערער, אַ הייטעל אויף איין אויג אונ, רחמנא־לצלן, ניט פאַר אייך גע־דאַכט, געבּרעכט.

אין דער התחלה האָב איך אפילו דערפון אויך קיין פּרנסה נישט געהאַט. 16 יאָהר בין איך געזעססען אויפ'ן כסא־הרבנות, אונ האָב גאָר נישט געוואוסט, וואָס „כשר" איז! וואָס פאַר אַ שמאַלץ־גראָבען, וואָס פאַר אַ ברכה פון גאָטט דאָס איז! דערנאָך בין איך דערגאַנגען דעם סוד פון „כשר"! דער ערשטער איז געפאַללען דע־רויף, להבדיל בין החיים והמתים, נח פּיאַסעטשנער אונ איך בין באַלד נאָכגעגאַנ־גען... אַלץ איז פּרנסה! יין־קדוש צאָהלט, פּסח'דיגער ווייון איז גאָר אַ מטמון!

קצבים צאָהלען, ווי דען! און אַז אַ חברה סטודענטען וויללען זיך מתיר זיין שמטה — אַ פינף-און-צוואַנציגער! ווי דען! אַצונד מוז דאָרט דער חליצה-שוך זיין אַ געשעפט, מען האָט אָנגעהויבען צו רעדען דערפון!

— געשטאָרבען בין איך — גיט צו דאָס רבי'ל — איך וויים אַלליין נישט אויף וואָס; עפּיס פּלוצלינג... אַז מען האָט מיך „אַראָב גענוממען", האָט מען געזאָגט, אַז דאָס האַרץ האָט מיר געפּלאַצט, בשעת איך האָב געהאָרט, אַז רבנים וויללען מתיר זיין חליצה... זאָלל זיין אַזוי! נור — ליגענט איז; זיי וועללען נישט מתיר זיין!

— און איך — פאַלט אַריין אַ מלמד — האָב מיך אויך געפּרייט; איך האָב דאָך יאָ פּרנסה פון תורה'לע...

— שטילל, מלמד, בטלן! — האַקט איבער איין אַנדערע נשמה. איך בין עס טאַקי, רבי, די, וואָס האָט אייך דען פינף-און-צוואַנציגער דערלאַנגט. איהר קענט מיך, אַ ודאי, אַללע?

דאָס קראַנציל נשמות ציהט מיט די פּלייצעס אויף ניין.

— איך געדענק נישט — מאַכט דער רב — האָסט געמוזט דאָרטען אַנדערש אויסזעהען...

— אַ ביסעל פרוממער — אָנפּערט די נשמה — מיר האָבען זיך אַזוי אָבגע-שמועסט...

— נו, שלום-עליכם! — מאַכט דער רב, און בעמערקט ערשט, אַז ער האָט קיין האַנד נישט דערצו.

— עליכם-שלום — אָנטפּערט די נשמה — נור! אַ וואונדערליכע זאַך, דאָרט האָבען מיך דאָך אַללע געקענט!

איך הערס — אַח! (חאַפּט ער זיך צוריק) איך האָב גאָר פערגעססען, אַז איך האָב מיין נאָמען דעם עפר-ואפר — דעם גולם פאַר'ן מלאך דומה איבערגעלאָזט... און האָב פערגעססען ווי איך הייס. נור „קאָבער-לאָפּעל" האָט מען מיך גערופען; אַנדערע, פאַר קנאה, האָבען מיך „טעללער-לעקקער" גערופען, נור מען האָרט זיי ווי די קאַץ.

נור אַ שבועות האָבען מיר געמאַכט גאָר אויפ'ן גרויסען אופן. פערשטעהט איהר, מיר אַלליין זעננען קיין מ א מ י נ י ם נישט, אַ מאָל האָבען מיר אַללע גע-בלאָזען אויפ'ן דגל-מחנה-יהודה קיין מזרח, אָלס קיין מזרח... ווייטער און ווייטער, נור אַז דער ווינד האָט זיך איבערגעדרעהט, האָבען מיר זיך אויך איבערגעדרעהט און צוריק געבלאָזען, ווי דען! איך פלעג אָננעהמען אַ פוללען בויך מיט לופט און אַר-ביימען ווי אַ מיעך! צווישען אונז זאָלל עס בלייבען, פונ'ם בלאָזען איז אַ גרויסער עפּוש געוועזען, נור נישט אין דעם געהט עס... פאַר'ן המון-עם האָבען מיר

אַ שבועות געמאַכט! דען המון־עס מוז מען האַלטען... אַ נישט... איהר פֿער־שטעהט שוין, אַז אַזוינע גראַבע יונגען...

— געוואַלד! האָט ראַפּטום אַ געשריי געטהון אַ נשמה פֿון צווייטען קראַנ־צעל — געוואַלד! מיר זעננען אונטער דער ערד!

פֿון וואַננען ווייסט דו? פֿראָגט מען פֿון אַללע זייטען דערשראָקקען.

— וואָס הייסט, איך קענן נישט קיין געאָגראַפֿיע? איך בין דאָך עפּיס אַרויס פֿון צווייטען קלאַסס!

— אָט, אָט האָט איהר די ערד פֿון אויבען! האָט נאָך אַ רב אַ משכיל גע־וויזען מיט אַ שפּיץ נשמה־פֿליגעל!

און אַללע דערזעהען, ווי די ערד פֿליהט איבער זיי, און אונטער זיי נעהמט זיך דער וואָלקען גאָר אין אַ זייט.

טהייל האָבען זיך אָבגעריססען פֿון וואָלקען און אַרויף געשאָססען הויך אין דער לופֿט, זיי וויללען די ערד דעריאָגען און איבער איהר צום הימעל דער־גרייכען. די רעשט לאָזען אוים די, וואָס ווילען זיך אויף אייגענע פֿליגעל פֿערלאָזען! „דו זיצסט אויף אַ וואָלקען, עס קאָסט דיך נישט קיין פֿוהר־געלד, קויפֿסט נישט קיין בילעט — פֿאָהר!"

נור די נשמות, וואָס זעננען אַרויפֿגעפֿלויגען, האָבען זיך באַלד צוריק אַראָב־געלאָזט:

— אַ שרעק — פֿערצאָהלען זיי — ווי ווייט יענע וועלט איז פֿון אונז אָבגע־פֿלויגען, און גאָר אין אַ זייט... מיר וועללען זי שוין נישט דעריאָגען!

זיי דערצאָהלען נאָך, אַז נאָהנטער זעהט אַצונד די ערד גאָר אַנדערש אויס, זי איז עפּיס רויטליך און גאָלדען ליכטיג.

זיי זעצען זיך צוריק אין קראַנציל, רעדען פֿון יענער וועלט און בעמערקען נישט, אַז עס ווערט אַללע מאָל פֿינסטערער, חושך׳דיגער. דער וואָלקען, די גאָל־דענע ראַנדער פֿערלוירען, עס לעשט זיך אויס די זונן און עס ווייזט זיך קיין לבנה און קיין שטערן... וואָס אַ מאָל לעגען זיך דיקקערע שאָטטען אויפ׳ן וואָלקען, און, וואָס טונקעלער דער וואָלקען ווערט, העללער און ליכטיגער ווערט די קויל — די ערד, וואָס פֿליהט אַללע מאָל העכער און ווייטער ערגיץ אַוועק אין אַ זייט...

עס ווערט אַ ביסל אונרוהיג צווישען די נשמות.

— וואָס טהוט מען? וואו אַהין פֿליהען מיר?

— „בידך אפקיד רוחי!" לייענט קריאת־שמע דאָס רבי׳ל און הייבט אָן שנאַרכען.

— אַזוי! — מאַכען אַללע פֿרייליך פֿערוואונדערט, — מען קאָנן דאָ אויך שלאָפֿען! מהיכי תיתא!

און אַללע צו לעגען זיך אויפ׳ן וואָלקען און שלאָפען איין.

די ערד ווערט אַלץ ליכטיגער און יאָגט זיך אַלץ האָבער און ווייטער אין איהר וועג, און די שנאַרכענדיגע נשמות פליהען אויפ׳ן שווארצען וואָלקען גלייך צום עולם התהו. —

די נייע בעוועגונג.

אין מערב־אייראָפּא, צווישען די שווערבעוואָפענטע פאָלקער, וואָס אָטהעמען קוים אונטער דער שטאָהלענער לאַסט; אין מערב־אייראָפּא, וואו די פרעססע פון האַסס צווישען פאָלקער, רעליגיאָנען, ראַססען און קלאַססען רייסט און בייסט מיט ווילדען כעס דעם אייזערנעם נאָמאָרדניק; וואו די רעגירונגען נוצען דעם אַנטיסעמי־טיזם אַלס דונער־אַבלייטער פאַר די גאָלדענע פאַללען, וואו קינד און קייט וואַ־פט זיך אין וויסטע חלומות פון דינאַמיט... אין מערב־אייראָפּא בעמערקט זיך אַצונד אַ נייע בעוועגונג...

איבערן וויילד־ברויזענדען ים פליהט אַ טויב מיט אַ גרינעם בלאַטט פון שלום.

עס מאַכען זיך איבעראַלל מאָראַלישע געזעללשאַפטען, וואָס ווילען, עס זאָלל אויפהאָרען דער אייביגער קריעג צווישען רעליגיאָנען, פאָלקער, ראַססען און קלאַססען; מענשען זאָללען אַוועק לעגען דאָס מאָרדערישע געוועהר פון האַנד; יע־דערער זאָלל אַוועקלעגען דעם קאַלטען רשע — דען עגאָאיזם; מענשען זאָללען אָנ־הייבען לעבען מאָראַליש, — מיט יושר, מיט רחמנות...

זיי גלויבען אין דער מאָראַליטאָט, וואָס איז נ י ש ט דער אָבגלאַנץ פון דער בלאַנקער שווערט, וואָס שטעקט נישט אין קרופּס קאַרטאָטשען, וואָס האַלט זיך נישט אין דער געביילטער פויסט און געהט נישט האַנד אין האַנד מיט אייגעננוץ, שאָוויניזם און רעליגיאָנס־האַסס!...

און זיי גלויבען, אַז דער מענש מוז זיך אויפכאַפּען פון דעם וויסטען שלאָף און דערזעהען די ליכט, וואָס שלאָגט איהם אין די אויגען! ער מוז דערפיהלען, אַז ער איז מ ע נ ש, און אַז נישט דער עגאָאיזם מיט נאָגעל און באַקקצאָהן, נור די ריינע מענשליכע מאָראַליטאָט דאַרף זיין דער קאָמפּאַס, צו פיהרען זיין שיף אי־בערן ים!

איהר שאָקעלט מסוּפּק מיט די קאָפּף! אונזער פּעססימיזם, וואָס איז אַרוים ווי אַ הונד־שוואָס אויפ'ן מיסט פון די לעצטע צייטען, איז אַ נאָכטגעוויקס אונ דרעהט זיך אַוועק פאַר יעדען ליכטיגען שטראַהל...

אונ דער עיקר — עס איז דאָך געגען די לעצטע פּוסקים! געגען דאַרווין, ספּענצער אונ ליפּפּערט, געגען די דריי זיילען, וואָס האַלטען אונטער די בילדונג אפילו אין ישיבות אונ בתי מדרשים.

מען זאָגט, אַז דער אייגענער בטלנישער לץ, וואָס האָט געוויזען אויף דער האַנד, ווי אַזוי פראַנצויזען אונ פּרייסען האָבען מלחמה געהאַלטען, אונ האָט, מיט אַ שפּיי אויף דער האַנד, דערטרונקען עטליכע ראָטעס סאָלדאַטען פון ביידע צדדים, האָט אַ מאָל אויך אויסגעטייטשט, פון וואַנגען עס נעהמען זיך אַזוי פיעל פערשיעדענע מאָדען אין ווייבערישע קליידער.

יעדער פאַבריקאַנט — זאָגט ער — האָט שטעהן אַ פאָססעל מיט מוסטער־שטיקלעך; וואָס אַ מאָל חאַפּט ער אַרוים אַ מוסטער, אַרבייט נאָך אַ סחורה אונ — עס ווערט אַ נייע מאָדע!

אונ, אַז ער האָט דאָס גאַנצע פאָססעל געענדיגט, דרעהט ער עס איבער קאַפּויר, אונ עס קומט אַרוים גאָר אַ נייע מאָדע, וואָס די באָבע־יאַחנע האָט נאָך גע־טראָגען.

איך וויים נישט, ווי אַזוי עס געהט צו ביי פאַבריקאַנטען, נור אין דער פהי־לאָזאָפישער אינדוסטריע איז זיכער אַזוי!

אַלטע סיסטעמען שטעהען אויף תחית המתים אונ ווערען צוריק די נייעסטע מאָדע...

אין אַ צייט אַרום פערליערט דער נייער סיסטעם דאָס געזונד, הייבט אָן הוס־טען, קריגט אַסטמאַ — פאַלט אַוועק, שטאַרב אונ ווערט בעגראָבען, אונ אויף זיין אָרט שטעהט אויף אַ נייער שוכן־עפר; אַ נייע פיהלאָזאָפיע פון דער באָבע־יאַחנעס צייטען — אונ די באָבע־יאַחנע, אויב זי לעבט נאָך, טאַנצט פון פרייד, אַז איהר צייט איז צוריק געקוממען!

דאַכט זיך, אַז „כל דאלים גבר" ווער עס איז שטאַרקער, ביי דעם בלייבט עס!) איז איין אַלטע פיהלאָזאָפיע, נאָך פון אָדם הראשונס צייטען... איין אמת'ע, נאַקיטע וואַלד־פיהלאָזאָפיע — אַלץ ווענדט זיך אין דער פויכט. די וועלט איז אַ קניזש; ווער עס איז שטאַרקער, בייסט פריהער אַריין; ווער עס האָט אַ ברייטער מויל אונ בעססערע צאָהן, רייסט אָב אַ גראָבער אונ אַ בעססער שטיק... אָדער ווי מען פּלעגט צו זאָגען: אויף דער וועלט איז ווי אויף אַ חתונה — חאַפּ אונ פרעסס, חאַפּ אונ זויף!

דער סיסטעם איז אַזוי אַלט, ווי דאָס ווילדע לעבען.

נישט איינמאָל האָט זיך אפילו שוין גערראַכט, אַז די מאָראַליטאַט, אַז דער יושר פון צאָהן־אונ־נאָגעל איז אָבגעשוואַכט, אָבגעניצט; אַז מיר האָבען די „טהייערע שמאַטע" אין אַרחיוו אַריינגעלעגט, וואו זי איז שוין מיט שיממעל בעוואַקסען; אַז מיר, מיר מענשען, האָבען שוין איינגעזעהען, אַז דאָס פאַסט נור פאַר ווילדע חיות אונ נאָך נאַקיטע ווילדע לייט; אַז מיר דאַרפען זוכען אונזער גליק אין עפּיס אַנדערש, עפּיס גראָססערס, האָכערס... אונ דאָך — האָט זיך נור אַזוי גערראַכט! די פילאָזאָפישע פאַבריקאַנטען פון נייניצעהנטען יאָהרהונדערט: דאַרווין, ספּענ־צער, ליפּפערט אונ אַללע זייערע נאָכשלעפּער אונ נאָכשטופּפער האָבען די מאָרע בעניירט!

דאַרווין האָט בעמערקט, אַז דורך ערציהען, לעבען אויף אַ געוויססע אָרט, אין אַ געוויססען קלימאַט, אין געוויססע בעדינגונגען — פעראָנדערט זיך דער קאָר־פּער פון מענשען אונ טהיערע, אונ דערפון איז איהם איינגעפאַללען, צו בענייען דען אַלטען לאַמאַרקישען סיסטעם, אַז גאָטט האָט קיין בעזונדערע מינים נישט בעשאַפ־פען, אַז פון זיין האַנד איז נור איין לעבען אַרויס; אַז די אַללע מינים, משפחות אונ סאָרטען קוממען אַרויס מיט דער צייט — איין מין פון צווייטען, איין סאָרט פון צווייטען; אונ דאָס ווענדט זיך אין די פערשיעדענע פעראָנדערונגען, וואָס מאַכען זיך אינ'ם לעבען... נו — וואָס שאַדט עס אונז? וואָס זאָלל אונז דער פוסטער יחוס? אדרבא, עס איז מעהר כבוד, אַז מיר האָבען זיך אַלליין אויסגעאַרבייט, אַלליין מיט דער צייט פאַר מענשען געמאַכט, דען עקק פערלוירען אונ אַזוי פיעל שכל, אַזוי פיעל יושר בעקוממען! נישט איינער זוכט אָפשר אין שלאָף דען עקק, ווי איין אַלטער דייטש די יאַרמולקע, נישט איינעם חלומ'ט זיך דער וואַלד... נור מיט דער צייט ווערלען די חלומות אונ דאָס זוכען דען נאַכטינען טאָג אויפהערען, פערשווינדען...

אמת איז, אַז אין „בראשית" איז די מעשה אַנדערש פערצאָהלט... נור „מעשה בראשית" איז נישט געשריעבען פּראָסט „כדבר איש אֶל רעהו" — עס איז פולל סודות; איך זעה עפּיס אַנדערש, יענער עפּיס אַנדערש אונ דער אלשיך — עליו השלום — אויך עפּיס אַנדערש... ווער ווייסט, אָפשר מיינט גאָר דאָס דער פסוק... אַ קשיא אויף אַ מעשה! אַז „חמץ" קאָנן זיין על פי קבלה דער יצר הרע אונ „מצה" דער יצר טוב, האָטש זיי שטעהען ביידע נישט אין מעשה בראשית, קאָנן „חוה" זיין די פאַנטאַזיע, וואָס טרייבט דען מענש צו זוכען נייע אמת'ן, נייע וועגען; דער „עץ הדעת" — די קולטור אונ די שלאַנג — דער „סקעפּטעציזם", דאָס מסופק זיין, דאָס אונרוהיגע פראָגען: פאַר וואָס אונ פאַר ווען, דאָס וואָס לאָזט אונ־זער פאַנטאַזיע נישט שלאָפען אונ נייט זי, זי זאָלל אַללע רגע אויפשטעללען נייע סיסטעמען, נייע הייזליך פון קאַרטען, אויף וועלכער דער פויערישער שכל חישר

דארף נור א בלאָז טהון, זיי זאָללען אומפאַללען"...

פערצייטענס וואָלט מען אַזאַ דארווין פערברענט. אין היינטיגע קאַלטע צייטען האָט ער אויסגעלעבט זיינע יאָהרען אונ געפונען נאָך א גאָטסגעלעהרטען, וואָס האָט אויסגעגלייכט דעם פסוק, ער זאָלל פּאַססען צו זיין טעאָריע; נאַטירליך — דעם פסוק צוליעב. —

נור דארווין איז געפאַללען אויף נאָך איין המצאה. וואָרען די שאלה איז: פאַר וואָס ווערען טהייל פעראַנדערונגען פערשוואונדען אונ אַנדערע האַלטען זיך שטאָהל אונ אייזען? מיר ווייסען, אַז נישט איינמאָל ווערט געבוירען א קאַלב מיט צוויי עקקען, אָדער מיט צוויי קעפּף, מיט זעקס פיס — פאַר וואָס בלייבט פון דעם אללעם קיין זכר נישט, אונ פאַר וואָס, אַז עס האָט זיך נור בעוויזען א האָרן, האָבען זיך באַלד אַללע בהמות פערקוקט אונ האָרנער בעקוממען? אויף דעם איז די תשובה: כל דאלים גבר! דאָס לעבען איז איין אייביגע מלחמה, איינער מיט'ן אַנדערן, איין מין מיט'ן צווייטען אונ איין משפחה מיט דער צווייטער... אַללע שלאָגען זיך שטאַנדיג אונ גובר איז דער שטאַרקערער — דעריבער איז דאָס קאַלב מיט איבריגע פיס נעלם געוואָרען, ווייל פיער פיס איז איבער גענוג, בפרט — איין קאָפּף! נור דער אָקס מיט'ן האָר'ן, וואָס איז געוואָרען א שור נגח, האָט זיך טאַקי געמעהרט אונ געפרוכטבאַרט... אזוי לאַנג אונ אַזוי ברייט, ביז עס זעננען געוואָרען א וועלט אָקסען מיט האָרנער אונ די רעשט אָקסען אָהן האָרנער זעננען נעלם געוואָרען — אויסגעפייגערט אָדער אויפגעפרעססען געוואָרען פון אַנדערע בהמות, ווייל פון פרעה'ס חלום זעהט אויס, אַז אמאָל האָבען די קיה איינ'ם דאָס אַנדערע געגעססען גאָר מענשען צו גלייך! פון וואַננען עס האָט זיך דער ערשער האָרן גענוממען, דאָס ווייסט דער טייפעל, גענוג — א האָרן האָט זיך בעוויזען אונ דער ערשטער גליקליכער אָקס, וואָס האָט'ן געקריגען, האָט מוצא חן געוועזען ביי די קיה, ער האָט געהאַט א סך קינדער אונ האָט זיי אַללע פערירשענט דען האָרן... טרעפט זיך א מאָל איינס ווערט געבוירען מיט א גאָהלען קאָפּף — געהט עס לאבוד, — ווי איינער אָהן כלי־זיין אין דער מלחמה מיט שטאַרק בעוואָפּפענטע! טחוירען, למשל, האָבען אַמאָל געלעבט ווי אַללע אַנדערע חיות ובהמות; פלוצלינג האָט איין טחויר אָנגעהויבען צו שוויטצען מיט א ריח — ווי פון א בעל־התשובה, נעבען וועלכען עס קאָנן אפילו קיין צדיק גמור נישט איינשטעהען... מיט דער צייט האָט מען אַללע טחוירען אויפגעגעססען, נור פאַר דעם טחויר איז יעדערער ענטלאָפען, אונ ער מיט זיינע יורשים זעננען געבליעבען לעבען, אונ זיי מעהרען אונ פרוכטי באַ'ן זיך, אַז מען פיהלט זיי שוין אפילו אין דער ליטעראַטור... פאַקשיווע (אָדער ווי די "ליטוואַקעס" וויללען: קראַפּיווע) איז א מאָל געוועזען א געוויקס ווי אַללע

געוויקסען, נור פון דער העללער הויט האָט איין פּאָקשיווע אָנגעהויבען צו שטעכען און צו בריהען; מיט דער צייט האָט מען אַללע מינים פּאָקשיווע צו טרעטען און אויסגעריסען, נור די בריהענדיגע און שטעכענדיגע זעננען געבליעבען! און אזוי אַללע חיות ובהמות! טהייל פערד האָבען אָפשר אַ מאָל קיין עקקען נישט געהאַט. נור די אָהן עקקען האָבען זיי די פליגען געפרעססען, און נצול איז געוואָרען נור דאָס פערד, וואָס האָט זיך געקאָנט קראַטצען מיט'ן עקק ביז'ן קאָפּף.

הכלל — אַ מלחמה און מען דאַרף נור גוט כלי־זיין!

נור כל זמן דאָס אַלץ איז נור נוהג אין וואַלד און פעלד, צווישען חיות און בהמות... אַרט מיך נישט; לוינט אפילו נישט צו דערגעהן, פון וואַננען עס האָבען זיך גענוממען די ערשטע פעראָנדערונגען — דער ערשטער האָרן, דער ערשטער שוויים, דער ערשטער עקק... כדאי זיך דעריבער דען קאָפּף צו פערדרעהען, מיר זעננען שוין לאַנג פון וואַלד אַרויס, און ביי אונז, דאַכט זיך, איז גאָר פערקעהרט. אָט האָט ושתי אַ האָרן בעקוממען, דאַכט זיך אַ וואהל כלי־זיין אין דער מלחמה צווישען מאַנן און ווייב און בכלל צווישען ווייבער, און דאָך — איז דער מוסר שטאַרקער געוועזען פאַר'ן האָרן: אַחשורוש האָט איינגעזעהן מיט'ן שכל פון זיינע עצה־געבער, אַז אַ ווייב דאַרף פאָלגען אַ מאַנן, אַז יעדער מאַנן מוז האָבען צו שאַפפען ביי זיך אין דער היים, אפילו ווענן ער איז אזוי קלוג ווי אחשורוש און דערביי נאָך אזוי שכור ווי ער; אַז אויב ער הייסט, די פלונית'טע זאָלל אַריינקוממען גאָר על־פי פשט, אָהן איין איינהיעל... אמת איז, אַז די ממשלה, וואָס אַ מאַנן האָט, איז כל זמן דאָס ווייב איז אין שטוב, נים אזוי פעסט... נור דער „יושר" האָט פאָרט גובר געוועזען דען האָרן, און ושתי האָט געמוזט אָבטרעטען אָסתר המלכה'ן די קרוין.

עס ווערען גאַנץ אָפט געבוירען מענשען מיט צו שאַרפע צאָהן, צו האַרטע פויסטען, אָדער מיט נשמות פון טחוירען און פוקסען — נור מיר האָבען שטאָנדיג געמיינט, אַז פאַר זייערט וועגען טאַקי האָבען מיר קרימענאַלען, אַרעסטען, און טהייל מאָל (בסוד זאָלל עס בלייבען) אַ בינטעל הייסע ריטטער... ביז מען ווערט פון זיי פּטור... אונזער לעבען, האָבען מיר געמיינט, רינט שוין כמעט אזוי קלאָר ווי אַ וואַססער... עס פאַלט אַ מאָל אַריין אַ שטייגדעל, מאַכט עטליכע ראָדליך אַרום זיך, נור באַלד ווערט עס פערשוואונדען מיט די ראָדליך צוזאַממען, דער שפּיעגעל גלייכט זיך אויס און רינט ווייטער אזוי ריין, אזוי קלאָר ווי דער הימטעל... טיעפער איז אפילו קאַלט און פינסטער, און דער העכט לאָסט דען קאַרפּ נישט שלאָפען, נור מיט דער צייט, האָט מען געמיינט, וועט מען דאָרט אויך אַריין קוקען... מיט דער צייט וועט דער מענש איינזעהען, אַז די ערד קאָנן ערנאָהרען 10 מאָל אזוי פיעל מענשען ווי עס איז דאָ אויף דער וועלט, אַז מיר דאַרפען אָנשטרענגען אונזער אינטעללעגענץ, נישט איינער זאָלל דעם צווייטען אַרויס רייסען פון

מויל, נור מעהר בענוצען די נאטור-קראַפטען, וואָס דיענען אונז נאָך אין גאָר א קליינעם פּראָצענט. מען האָט געמיינט, אַז איינער וועט אַרוים נעהמען די האַנד פון צווייטענס טאַש, דער צווייטער וועט אויפהערען צו רייסען דעם ערשטענס נאָז, אונ זיי וועללען זיך ביידע נעהמען צו די וואססער-פאַללען, וואָס רוישען, הילבען, אונ בייזערן זיך, פאַר וואָס זיי פערליערען אַזוי פיעל קראַפט אומזיסט... מען האָט גערעבענט, אַז אַט, אַט וועט ישעיה'ס נבואה פון איביגען פריעדען מקוים ווערען אונ אויף דער וועלט ווערען א געקוישריי, א געהאַלוזריי, אַז מלאכים אין הימעל וועללען אונז מקנא זיין...

זעגנען אָבער געקוממען ספּענצער אונ ליפּפערט אונ האָבען געזאָגט: לא כי! די צוויי פהילאָזאָפען, מיט א הונדערט נאָכשטופּער, ווייזען אוים, אַז אויסער דעם, וואָס מיר קוממען אַרוים פון וואַלד, מוזען מיר נאָך איביג שוין לעבען לויט דעם שלחן-ערוך, וואָס איז אין דעם וואַלד נוהג... אונ דער שלחן-ערוך האָט נור איין פּאַראַגראַף! כל דאלים גבר! ואידך — פירושא (די רעשט איז נור א פירוש): פויסט, נאָגעל, באַקצאָהן, רציחה, מסירות, פאַלשקייט — וואָס איהר ווילט אַלליין...

די איינענע שווערט האָנגט איבער אונזער קאָפּף אויך! די פויסט איז ביי אונז אויך יושר אונ עהרליכקייט צוזאַממען! דאָס גאַנצע לעבען, אפילו דאָס מענשליכע, איז איין איביגע מלחמה... יוסל מיט שמואל'ן, יודען מיט קריס-טען, פראַנצויזען מיט דייטשען, ווייסע מיט שוואַרצע, מיט געלע — אַללע מוזען זיך שטאָנדיג רייסען ביי די האָהר, צופּען ביי די נאָז, אונ ווער עס איז שטאַרקער, דער בייסט פעטטער אינ'ם קניזש...

די פויסט איז אַלט ווי די וועלט, ווי דער וואַלד מיט זיינע חיות רעות! נור דער סיסטעם האָט איין נייען נאָמען! די ח"י גדולים קוממען נאָך דאַרווינען: „דער קאַמפּף אום דאָס דאַזיין", הייסט עס! דאָס איז דער העכט, וואָס שווימט אַרום אין ספּענצערס וואַססער, דאָס איז די ראַפּוכע, וואָס גראַבעלט זיך אַזוי אומ-געלומפּערט אַרום אין ליפּערטס שווערען שליים...

אין איביגע מלחמה צווישען מענשען, פאָלקער אונ ראַססען! אונ דו מיש דיך נישט, יעדער דאַרף פאַר זיך זאָרגען!

עס איז שוין אַזוי, עס מוז אונ עס דאַרף אַזוי זיין!

אונ עס איז א גאַנץ איינפאַכער סיסטעם:

די גריכען האָבען א מאָל געטייט קראַנקע אונ פעלערהאַפטע קינדער, עס זאָלל אַרוים א דור פון סאַמע גבורים; אונ דער נייינצעהנטער יאָהר-הונדערט וויל מיט דער פייערדיגער קאָנקורענץ אויסבּרעננען אַללע שלימזלדיגע מענשען, עס זאָלל אַרוים א דור מיט סאַמע דורכגעטריבענע שווינדלער...

דאָס לעבען איז איין איביגער קריעג — ווער עס פאַלט, איז א ודאי שכּור

געוועזען, אָדער עס האָט זיך איהם אין מיטען דערינגען פֿערגלוסט צו געניצען... דאָס לעבען איז אַ „מאַקאָטוער דראַנג", אויסגעשמיערט מיט זייף; ווער עס האַט זיך אַרויף, בעקומט אַ צילינדער מיט אַ זייגעריל...

און מיט דער צייט וועללען אַללע קאָננען קריכען!

דער עגאָאיזם, דאָס אייביגע פֿערזאָרגען נור זיך אַלליין, דאָס אָנפֿיללען נור דען אייגענען מאָגען — אָט דאָס זעננען, לויט ד ע ר פֿיהלאָזאָפֿיע, די געשיכטליכע הייבען, אויף וועלכע עס יאָהרט די מענשהייט, און אָהן וועלכע זי וואָלט געבליעבען ליעגען ווי איין אויסגעטריקקענט שטיקעל טייג אין עקק מולטער — צוליעב זיי העבט עס זיך און וועט באַלד אַריבער איבער דער ראַנד! „די אייגענליעבע", אָט דאָס איז, לויט ספּענצער און ליפּפּערט, די שפּינערין, וואָס זיצט ביים אייביגען ראָדעל פֿון דער צייט, און שפּינט אונז די ציוויליזאַציע!

אָפּשר שרעקט אייך, וואָס דער שטאָף איז ברודיג פֿון אָרימען שוויים אין רויט פֿון אונשולדיג בלוט? וואָס מאַכט עס אויס? פֿון דעם שטאָף קוממען דאָך אַרויס אַזוינע שלאָפֿראָק, פֿראָק און זיידענע קליידער פֿאַר אַ צעהנדלינג אויסדערוואָהלטע... אייביגע מלחמה, אייביגע קאָנקורענץ צווישען מענשען, פֿאָלקער און ראַססען; און מענשען, פֿאָלקער און ראַססען, וועללען אַזוי לאַנג אַראָבפֿאַללען ווי פֿוילע אָפּפֿעליך פֿון בוים, ביז עס וועללען בלייבען סאַמע פֿאָהיגע מאַנשעסטער פֿאַבריקאַנטען!

איהר פֿראָגט, צו דאָס איז מאָראַליש?

— מאָראַליש? ענטפֿערט אייך די פֿהילאָזאָפֿיע, איז דען דאָ אַ מאָראַליטאָט? און אונזערע פֿהילאָזאָפֿען זעגנען קלאָר אין דער סאָציאָלאָגיע ווי ביי זיך אין דער היים און וועללען אייך פֿערשיטען מיט אַ מיללויאָן פֿאַקטען, ווי אַ וואַלד מיט שישקעס, און מען וועט אייך בעווייזען, אַז יעדעס פֿאָלק האָט אין יעדער צייט און אויף יעדען אָרט אַנדערע דעות, אַנדערע מדות, אַז וואָס ביי איינעם איז רויט, איז ביי'ם צווייטען גרין, וואָס איינער האַלט פֿאַר אַ מצוה, האַלט דער צווייטער פֿאַר אַ עבירה... ווי קאָנן זיין אַ מאָראַליטאָט? ווי קאָנן זי דיענען אַלס מאָטאָר אין אונזער מאַשין, זיין אַ לאָקאָמאָטיוו, וואָס פֿיהרט די וואַגאָנען פֿון דורות?

ביי אונז מאָסט מען אויף עללען און קווארטען און מען וואָגט אויף לויטען; אין רוססלאַנד ווערט געמאָסטען אויף אַרשינען און ציעטווערטים און געוואָגען אויף זאָלאָטניקים, אין איירא̇פּא איז אָנגענוממען געוואָרען דער פֿראַנצאָזישער מעטטער מיט'ן קילאָ... ווילדע מאָסטען אויף דער האַנד און טהייל ווייסען גאָר נישט צו וואָגען... און פֿון דעסטוועגען וועט קיינעם נישט איינפֿאַללען צו קלעהרען:

טאָמער איז גאָר קיין מאָס און קיין וואָג נישט פֿערהאַנדען?

מיר האָבען ציפֿערן ביז 9 מיט איין 0; אַמאָל האָט מען געצאָהלט ביז 20, די ראָמער האָבען געהאַט עקסטרא ציפֿערן פֿאַר 20, 30 א. ז. וו..

טהייל ווילדע קעננען מעהר נישט צאָהלען ווי ביז 5, זעקס הייסט שוין אַסך, אָדער מען זאָגט: 5 און 1 ... און פֿון דעסטוועגען איז קיינער נישט מסופק, אַז צוויי און צוויי איז דאָך נור 4, נישט 3 און נישט 7...

מיר נוצען געלד פֿון קופּער, זילבער און גאָלד; אין טהייל לאָנדער בענוצט מען אויך ניקעל, די גריכען האָבען געהאַט מטבעות פֿון אייזען, ווילדע שטאַממען האַנדלען און טוישען אויף גרינגע שטיקלעך גלאָז, מושעלן, ביסלעך רייז, און פֿון דעסטוועגען זעננען מיר זיך אַללע מקריב פֿאַר געלד, און ווייסען, אַז געלד עקזעסטיערט...

נור, אַז עס זעננען פֿערהאַנדען פֿערשיעדענע מנהגים און דעות ביי פֿאָלקער, ווערט שוין דער עולם מסופק, צו עס איז פֿערהאַנדען אַמאָראַליטאָט, קאָנן שוין זיין, אַז „איוב לא היה ולא נברא", אַז ניט — שטעקט די מאָראַליטאָט טאַקי אין דער פֿרייער קאָנקורענץ — אין דער זיעב, וואָס לאָזט אַרוים די קליינע און דראָבּ־נע און בעהאַלט די גראָבע, גרויסע און פֿעטטע... אין דער זיעב, וואָס ווערט אונז מיט דער צייט אויסשאָקלען הונדערט מיליאָן אַרבייטער און עטליכע מאַנשעסטער־פֿאַבריקאַנטען...

וואָס האָט די מאָראַליטאָט פֿאַר'ן אָרמען אונגליקליכען, וואָס פֿאַלט אונטער דער לאַסט? נישט מעהר ווי אַהיתר: קריך אויף! חאַפּ אויך! גלייך מיט'ן בעל־הגדה, ווייסט זי נור: „נעהם די מצה!" דער קניזש ליעגט אין מיט'ן גאַסס, חאַפּ דיך צו!

און עס האָט זיך געדאַכט, אַז דאָס איז אַגוטע פֿהילאָזאָפֿיע נור פֿאַר רייכע לייט אָדער פֿאַר שטאַרקע פֿאָלקער, אַז די פֿהילאָזאָפֿיע קאָנן נור ליעגען אין איין אָנגעשוואָלענעם ברוסט־טאַש און זיין אונטער געשפּאַרט מיט אַוואַלד פֿון באַגנעטען, אַז אָרימע לייט און שוואַכע פֿאָלקער, וואָס קאָננען לייכט אונטערגעהן אין דער אייביגער מלחמה, וועללען זיך האַלטען אָן די אַלטע מענשליכע אידעאַלען, אָן דען אַלטען יושר, אָן דער אַלטער מאָראַליטאָט...

עס האָט זיך אָבער אויסגעוויזען, אַז עס איז אַטעות... ווי געזאָגט, קוממען שוין היינט ספּענצער און ליפּפּערט אין בית המדרש אריין, מען שטודיע־ט זיי אין אַללע ישיבות...

דער געוועזענער פּרוש, וואָס האָט געלעבט פֿון העניתים, ווייסט שוין היינט,

אַז דאָס בעסטע אֵבר פון אַ מענש איז דער מאָגען, אַז אַללע אַנדערע אֵברים זענ־נען משרתים, אַז נור ער, דער מאָגען, מאַכט די געשיכטע, אַז נור איינגעליעבע שפינט די קולטור!

אויף ספּענצערס קניע וועט אויפגעצויגען ווערען אַ נייער דור פון סאַמע חאַ־פּערס...

ווי אַזוי דאַרף מען ערציהען קינדער?

קינדער — זאָגט ספּענצער — דאַרף מען ערציהען אויף אַזאַ'ן אופן, אַז זיי זאָללען קאָננען גליקליך זיין... זיי זאָללען קאָננען אויסנוטצען דאָס גאַנצע נחת, וואָס די נאַטור וועט זיי געבען, זיי זאָללען זיין ווי אַ שוואָם, איינצוזאַפּען דאָס גאַנ־צע פערגניגען, וואָס זיי וועללען געפינען אויף זייער וועג...

וואָרום — אַז יעדערער וועט האָבען זיך אין זינען, וועט אַללעמען גוט זיין, — מן הסתם!

ספּענצער און ליפּפּערט ווערען אונזערע נייע גאָטטער!

נור דאָס איז אויך נישט קיין נייעס!

די יונגע עגיפּטיאַנערין, וואָס מען האָט יאָהר־יאָהרליך אריינגעוואָרפען אין נילוס אַלס קרבן פאַר'ן הייליגען טייך, האָט אַלליין אויך געגלויבט אין זיין הייליג־קייט...

די אַמעריקאַנישע קנעכט האָבען זיך געשלאָגען אין איין שורה מיט זייערע בעלי־בתים געגען די, וואָס האָבען זיי געוואָלט בעפרייען.

אונזערע אַלטע פויערן זאָגען נאָך, אַז עס איז בעססער צו ארבייטען „פּאָנ־שטשיזנע" איידער צו צאָהלען פּאַדאַטעק —

און מיר, מיר אָרם, צו וואָרפען, שוואַכסטע פאָלק אויף דער וועלט, הייבען אויך אָן צו גלויבען, אַז דער אידעאַל פון מענשען איז דער אייביגער קריעג צווי־שען מענשען און פעלקער, ראַססען און קלאַססען...

דער דאַרווין־ספּענצער־ליפּערטישער סיסטעם, אָדער בכלל, דער פּאַפּיערע־נער ליבעראַליזם, איז דורך גאַנץ איירפּאַ ווי אַ זאַראַזע. פרייהייט הייסט אַ רעכט, צו מאַכען זיך מיט די עללענבויגען איין אָרט ביי'ם טיש; וואָהלען — הייסט קויפען שטיממען פאַר געלד און בראָנפען, פּאַרלאַמענטען זעננען באָרזען, וואו באַרטייען שווינדלען מיט פּאָליטישע פּאַפּיערען, וואו די דעפּוטירטע פערקויפען איינער דעם צווייטען די געקויפטע שטיממען מיט איין אונגעהייערן ראַבאַט...

די „פרייע פרעססע״, דער שטאָלץ פון ניינצעהנטען יאָהר-הונדערט, איז א רינשטאָק פון בלאָגע און שאַנטאַזש...

• • • • • • • • • • • •

צעהן פעליעטאָנישע געדאַנקען:

1) מאַססען בלומען וואַקסען אַרויס פון מיסט; מאַססען צדקות קוממען פון גנבה'ש געלד.

2) מקנא בין איך נור אָדם וחוה, וואָס האָבען אין די נשמות נישט געהאַט קיין איינגעהויקערטע פגרים פון טאַטעס און זיידעס, און האָבען געקאָנט אַלץ פריש און לעבענדיג פיהלען.

3) די וועלט האָט איהרע מאַגאַזינען, וואו זי לעגט אָב אויף אַ שלעכטע צייט, אויף הונגער-יאָהרען; נור אַז עס קוממט די בייזע שעה, ווייזט זיך געוואָהנליך אַרויס, אַז די ראַטטען און די מאַגאַזינערען האָבען אַלץ אויפגעגעססען...

4) גוט פאַר פרעמדע זעננען געוואָהנליך די, וואָס זעננען שלעכט פאַר אייגענע.

5) איך וויים נישט, אויב גאָט וועט אונז מוחל זיין דערפאַר, וואָס מיר האָבען איהן פערזעצט איבער דער נאַטור, מיר זאָללען זי פריי בעהעררשען!

6) אמת האָט אין אונזער לעבען נור די ווירקונג, אַז מיר וויללען זי נאָכמאַכען און זאָגען שאָנער און פיינער די ליגענט.

7) ווער עס קאָנן קיין געשיכטע, טאַפּט אין דער פינסטער ווי אַ בלינדער;— ווער עס קאָנן זי, וואַקעלט זיך ווי אַ שכור...

8) צו פיל, זיך אַליין צו פערבעססערן, ווילען מיר בעססער אַלץ אַרום פערדערבען, עס זאָלל פאַססען צו אונז.

9) די שיפס-לייט וועללען איינער דען צווייטען נישט פרעססען און אַללע צוזאַממען געגען שיפסקאַפּיטאָן זיך נישט שטעללען, כל זמן ער זאָגט זיי צו אַ ניי לאַנד און די שטיממע זיינע איז זיכער, און דאָס אויג קוקט גלייך, ערנסט און שטרענג.

10) אַ פעליעטאָן איז אַ קלוג נאַרישקייט; פובליציסטיק — נאַרישע חכמה.

שרייב אַ פעליעטאָן.

עס האָט קיין שיעור און קיין ערך נישט, וויטער אַ פעליעטאָן — אָבער אַ פעליעטאָן, און דאָ איז נישט דאָ פון וואָס צו רעדען! עס פעהלט מאַטעריאַל!

אַרם־נהרים און אַמעריקא זעננען פערשלאָססען ווי אַ גביריש האַרץ, אין אַרגענטינא איז שטילל, צעדערבוים — טויט, ווערמאָנט — שטום; איך זעה נישט מיט וואָס איך צו פעראינטערעסירען.

ערשט נישט לאַנג איז אינטערעסאַנט געוועזען צו קלערען, צו די וועלט וועט זיך אין קורצען איבערקעה'רען, אַ געוויססער פאַלב האָט נביאות געזאָגט, אַז יאָ.

דערפון וואָלט איך אייך געקאָנט אויפבלאָזען איין עסק ווי אַ לונג־און־לעבער, איך וואָלט אייך דערצאָהלט, אַז פאַלב איז נישט קיין פאַלב בײַ'ן אַ קלייד און נישט קיין פאַלב אויף עמיצענס אַ שטערן, נור אַ געלעהרטער אַסטראָנאָם; אַז די וויססענשאַפט, מיט איהר גאַנץ בעל־בתישקייט און פאָרזיכטיגקייט האָט ליעב אַ מאָל אַ פשט'יל, אַ נבואה'לע, אַ טרעפעניץ — דערביי וואָלט איך אַ ביסל געשפּיעלט אויף אייערע נערווען; פריהער וואָלט איך אייך איבער געשראָקען: טאָמער יאָ, דערנאָך געזאָגט — ניין.

און אָפשר וואָלט געוועזען אַ יאָ און אַ ניין, און אַ נישט צוזאַממען...

וואָס קומט אָבער אַרויס, אַז מען האָט מיר די מציאה פון די האַנד אַרויס געחאַפּט.

ה' וו... איז פריהער געפאַללען אויף דער מציאה, און אויב ער וועט האַלז און לייב נישט ברעכען, וועט ער אַזוי פאַללען און פאַללען עד סוף כל הדורות.

ה' וו... האָט שוין אַ גליק צו המצאות; ווען, למשל, איז איינגעפאַללען איבערצוזעצען אויף לשון הקודש אַ ווערק פון אַ קאַטאָלישען גייסטליכען, וואָס ווייזט אויס, אַז די נשמות האָבען דאָס גן־עדן אויף דער זונן, אַז זיי ציהען זיך ווי הייטליך אַללע מאָל דיננער און דיננער, ביז זיי ווערען אַזוי דינן, אַז עס קאָנן שוין דיננער נישט זיין?

וועמען איז דאָס איינגעפאַללען? וו...!

וועמען איז איינגעפאַללען צו לערנען יודישע קאָלאָניסטען צו בעאַרבייטען די ערד אין פאַלעסטינא און אַרגענטינא כמנהג פוילין, דאָס הייסט, לויט צוויי דריי

בראָשורען פאַר אונזערע פויערען געשריעבען? וו...!

ווער איז פריהער אַרויס מיט אַ ווערקעל איבער דער מגפה? וו...!

ווער האָט מיר צונד אויסגעהאַפט פאַלב'ען מיט'ן סוף פון דער וועלט? וו...!

וועלכען מחבר איז איינגעפאַללען צו שרייבען אַ פעליעטאָן אין הצפירה איבער זיין אייגען ספר, וואָס ער וועט אַרויסגעבען, אונ וואָרפענדיג אַ שטיין אין אַ פרעמדען גאָרטען, בעווייזען ווי נאָטיג אונ וואהל זיין ספר איז אונ ענדיגען נאָך מיט אַ שמייכעלע: אַ יאָ, איך בין סקראָמנע אונ לויב מיך נישט? וו...! אַלץ וו... אונ וו...!

עס איז נאָך איין עסק געוועזען צו רעדען וועגען חליצה.

איהר ווייסט אָפשר נישט, מיינע טהייערע לעזער, וואָס מען מיינט חליצה? איהר זייט דאָך „גראָבע יונגען", המון עם, מען שילט דאָך מיך מיט טויטע קללות, פאַר וואָס איך זאָג אייך אַ מאָל אויס פון חדר; מען האַקט דאָך מיר אין קאָפּ, אַז, אויב אייערע נשמות וועללען נישט הענגען ווי שפינוועבס אויף די שטריימעלהאָהר, וועללען זיי אַריין אין גיהנם אָדער גאָר אין קרימינאַל... מען יאָגט דאָך מיך אַרום, פאַר וואָס איך רעד מיט אייך ווי מיט מענשען! אָפשר יאָ? אָפשר ווייסט איהר טאַקי נישט וואָס חליצה איז?

וועלל איך אייך פערצאָהלען.

איהר ווייסט, אַ ודאי, אַז אויף איין אַלמנה איז מעהר רחמנות ווי אויף איין אַלמן. נור צו האָט איהר אייך אָבגעגעבען אַ חשבון פאַר וואָס? אונ דאָך איז עס זעהר לייכט צו טהון.

אַ נקבה איז אָרגער ווי אַ מאַנספערשוין.

אַ מאַנספערשוין איז (על כל פנים עטליכע חדשים אין יאָהר) שטאַרקער פאַר איין נקבה, אונ אויף דער וועלט איז גאַנץ געפאָהרליך, אַז מען איז שוואַכער. עס איז אַ סך בעסער מאוסער, נאַרישער צו זיין, איידער צו האָבען אַ לויט קראַפט וועניגער כּאַ״ איין אַנדערן. אַז „יד ישראל" איז נישט „תקיפה", כל זמן מיר אַלליין האָבען וועניג פראַווע, האָבען מיר ביי די נקבות וועניג וואָס צו צונעהמען.

מיר טהון דאָך וואָס מיר קאָננען.

אַ מיידעל ווערט געבוירען איז גאָר אַ קליינע שמחה, אין חדר אַריין שיקט מען זי נישט! נור ביז אַהער האָט זי נאָך אַלס קיין היזק נישט דערפון — עס קומט אָבער שפּעטער, איז זי אַ מאַנספערשוין מקדש!

איהר ווייסט וואָס מען מיינט דערמיט?

ער גיט איהר אַ מטבע, אַ פינגעריל אָדער איין אַנדערע זאַך, וואָס מוז חאָטש ווערט זיין א פרוטה, אונ זי איז זיין; ער האָט זי געקויפט!

זי מוז איהם פאָלגען, ליעב האָבען, טראָגען, האָבען; זי איהם איז נישט מקדש!

געפֿאָלט זי איהם נישט, גיט ער איהר, נישט זי איהם אגט.

אין שטוב צו שאַפֿען, איבער די קינדער צו רעגירען — און זייגען — געהער צו׳ן איהר.

ער איז איהר שפּייזער!

בתּי מדרשים, חברות, כבוד התּורה האָט ער — ביי די הקפות שטעהט זי פֿון דער וויטען.

ער מאַג שבור׳ן פּורים, זי נישט; ער עסט אין סוכּה, זי נישט, ער מאַכט פֿאַר איהר קידוש און הבדלה און זי קוקט איהם אין מויל אַריין...

קורץ — זי העננט אָב פֿון איהם.

און אויף אַ בּרית עסט ער פֿלייש און פֿיש און זי איז יוצא מיט פּוטער-קוכען מיט ציקאָריע.

אַזוי פֿיעל ווי מיר האָבען פּראָוועס, אַזוי פֿיעל האָבען מיר ביי זיי צוגענוממען!

ווי וואָלט אָבער געווען ווען יד ישׂראל זאָלל טאַקי זיין תּקיפה? וואָלט אַ נקבה קיין ירושה נישט גענוממען, קיין עדות נישט געוועזען אין בית־דין...

ווייבער, קליינע קינדער און קנעכט האָבען איין פּראָוועס, שטעהען אויף איין מדרגה.

פֿראָגט אונזערם אַ למדן: וואָס איז אַ נקבה? „אַ פּאָסטעל אומריינינקייט". ער איז שטאַרק מסופּק צו זי האָט אַ נשמה, האָכסטענס וועט זי אויף יענער וועלט זיין ביי׳ן איהם אַ פֿיסענבאָנקעלע... ער פֿיהלט שוין פֿאָראוים, ווי ער וועט דעמאָלט האָבען דען יצר הרע אין די קנאָכיל!

אַנדערע זעננען מסופּק צו יודען זעננען מענשען, און קיין שום יוד איז נישט מסופּק, אַז אין 8 מיליאָן יודען זעננען נור דאָ — 4 מיליאָן מענשען מיט אַ ...ט — ווייבער. „לאַנגע האָהר און קורצער שׂכל, ניין מאָס רייד, אַ יודענע איז אַרגער ווי דער טויט — דאָס רוב זעננען מכשפות"...

און דאָס איז נישט אונזער יושר אַלליין, עס איז ביי׳ן אַללע פֿאָלקער אַזוי... און וואָס ווילדער אַ פֿאָלק איז, וואָס וויכטיגער עס איז ערגיץ די פֿויסט, אַרגער איז אַלץ דער פֿרוי.

ביי טהייל ווילדע פֿערברענט מען גאָר די אַלמנות...

ביי אונז הייסט „מקדש זיין" געבען אַ זאַך, וואָס איז ווערט אַ פּרוטה, ביי טהייל ווילדע הייסט מקדש זיין — געבען אַ האַק אין די צאָהן אַריין, אַז צוויי פֿון די פֿאָרענדיגע זאָללען אַרויס פֿאַללען...

ביי אַנדערע מוז מען די כּלה שלעפּען אויף דער ערד ביי די האָהר און אויס-גלייכען איהר אַ פּאָר ביינער.

ביי אונז האָט נאָך אַ גרושה אַ שטיקל ווערט; ביי אַנדערע שטעקט אין דער

גרושה די גאַנצע טומאָה, מען לאָזט זי אין אַ פּרום הויז נישט אַריין און זי שטאַרבט פאַר הונגער, אָדער רייסט אויס בײַ די הינד אַ ביין...

בײַ אונז פרעגט מען בײַ קיין מיידעל קיין דעה נישט, אויב זי ווילל דעם חתן, און אַז זי זאָגט „ניין" אויף דעם, וואָס געפעלט טאַטע־מאַמע, אָדער יאָ" אויף אַזוינעם, וואָס פּאַסט נישט פאַר זייער יחוס, הייסט זי אַ חצופה, איין אויסגעלאַסענע...

בײַ אַנדערע, איז די טאָכטער איין איינפאַכע סחורה, און דער פאָטער, און נאָך זיין טויט דער עלטסטער ברודער, אָדער דער נאָהנטסטער קרוב, פערקויפט זי ווערמען און פאַר וויפיעל ער ווילל.

בײַ אונז האָט דער מאַן אַ פראַווע אויף׳ן לייב אָהן אַ „פּ ע ר ע ד אָ ו ו י ע ר י ע", אויף טהייל אָרטער קאָנען ער זי אָבטרעטען אויף אַ מאָל און איינציגוויים, מכבד זיין מיט איהר יעדען גאַסט.

די ווייבער לעקען אין ערגיץ קיין האָניג נישט...

די, וואָס האַלטען פאַר קלוג, גוט און פיין דאָס אַללעס, וואָס אַרום זיי איז, און בפרט נאָך דאָס, וואָס איז שוין אַזוי פון אייביג אויף, די פערשטעהען, אַז עס דאַרף אַזוי צו זיין, אַז עס איז נישט מאָגליך אַנדערש. און ווען עמיץ זאָגט זיי, אַז אַ נקבה קאָנען אפילו ווערען אַ רב, אַ דין, וואָלטען זיך בײַ זיי די האָהר קאַפויר געשטעלט, פיאַנע וואָלט זיי פון מויל, אָדער זיי וואָלטען חוכא וטלולא געמאַכט נישט אָרגער פון רעדאַקטאָר פון המליץ, וואָס האָט אויסגעגאָססען אַ גאַנץ בלאַטט מיט בלאָטיג־בייזען חוזק אויף איין אַמעריקאַנישע שטאָדט, ווייל — ווייל זי האָט אויפגענוממען נישט קיין געמל׳עטען, דאָס הייסט, אַ נקבה׳שען רב.

און דאָך זעננען פערהאַנדען אַנדערע, וואָס זאָגען, אַז אַללעס וואָס אַרום אונז געשיהט, קאָנען זיין גוט און שלעכט, און מיר, אַז דאַרפען שכל האָבען און דאָס שלעכטע פעררינכטען, עס זאָלל ו ו ע ר ע ן גוט.

איינער פון די לייט איז געוועזען משה רבינו:

פאַר מתן תורה האָט אַ נקבה נישט געהאַט קיין פראַווע פון אַ מענש, קיין פראַווע אויף פאַרמאָגען, קיין פראַווע צו לעבען נישט אין אַ פרעמדען רשות, נישט אונטער אַ פרעמדע רוחה: אָדער זי איז געוועזען דעם טאַטענס, אָדער אַ קרוב׳ס, אָדער דעם מאַנס, און, אַז זי האָט פערלוירען דען „רשות", האָט זי אויסגעזעהען ווי אַ פיש, וואָס פאַלט אַרויס פון וואַססער, אָדער אַ מענש, וואָס מען נעהמט איהם צו די לופט.

דער אַלמנה איז דעריבער ביטטער געוועזען. האָט זי חאָטש קינדער געהאַט, איז זי געבליבען אַלס מאַמע בײַ יורשים, אָבער אַז נישט, איז דאָס פערמאָגען אַריבערגעגאַנגען צו׳ם מאַנ׳ס קרובים און זי איז געבליבען בײַ נאָך [illegible]

שלאַנג, ווי מען זאָגט. נור איין גוטער מנהג איז געווען, דער ברודער פון גע־שטאָרבענעם פלעגט אַ מאָל חתונה האָבען מיט דער אַלמנה! אַזויערנאָך איז דער פיש צוריק אַריין אין וואַסער, דער מענש האָט צוריק געקאָנט אָטהעמען. נור דאָס איז נור געווען אַ מנהג, וואָס מען האָט געקאָנט ברעכען.

וואָס טהוט מען, אז נישט? אז דער ברודער נעהמט צו דאָס „פערמאָגען" און זאָגט, אַז אָהן איהר וועט ער זיך בעגעהען? וואו וועט זיך די אַלמנה אַהין טהון?—

משה רבינו האָט די שאלה פאַראַנפערט:

אויב ער וויל זי נישט נעהמען, זאָל ער געבען חליצה — דאָס הייסט, זי שפּייט איהם אין פּנים פאַר כל הקהל הקודש...

עס איז געווען אַ קלוגע עהרליכע פּראָווע.

קיין מענש וועט זיך נישט לאָזען שפּייען בפּרהסיא אין פּנים אַריין, און אויב עס וועט זיך אַזוינער טרעפען, איז גלייכער, זי זאָל פאַר הונגער שטאַרבען איידער אַזאַ הונד פאַר אַ מאַנן צו האָבען. —

צו האָט זיך משה רבינו געקאָנט ריכטען, וואָס אונזערע רבנים וועללען פון זיין גוטער, קלוגער און עהרליכער פּראָווע מאַכען? באַין אופן נישט. עס איז לייכ־טער צו טרעפען וואָס אַ נאַרר האָט אין זינן, איידער צו פאַללען וואָס פאַר אַ שלעכטע, אונזיניגע נאַרישקייטען עס וועללען אַרויס פון אונזערע חכמים'ס פערפלאָנטעטע מוחות.

היינט איז די לאַגע אַזוי: ער טאָר זי נישט נעהמען, און זי מוז נעהמען חליצה. זי טאָר אַנדערש נישט חתונה האָבען מיט איין אַנדערן, ביז ער וועט זיך נישט געררנוויליג לאָזען אָנשפּייען אין פּנים אַריין! זי מוז לעבען אָהן לופט און וואַססער, כל זמן ער וועט נישט אַלליין קוממען אין קהל שטוב און בפני קהל ועדה לאָזען זיך רופען „פאַדליעץ", חאָטש ער אַליין איז אויך אַ מכה שולדיג...

אָט, דאָס איז חליצה! פיל אָרימע אַלמנה, ווייל משה רבינו האָט דיר גע־וואָלט אַ טובה טהון! שטאַרב פאַר הונגער, דאַר און קוואַר, ווייל משה רבינו'ס שטעל־פערטרעטער האָבען נור איבערגענוממען זיין שטעקקען, נישט זיין שכל, נישט זיין יושר!

און נייטען חליצה געבען טאָר מען אויך נישט!

מען קאָנן נייטען געבען אַ גט, נייטען, עס זאָל קיינער קיין הייבען אויסער די רביצען נישט פערקויפען, עס זאָל קיינער נישט אָנריהרען קיין יום טוב שני של גליות, נישט רעדען אויף אַ גיטען יוד, נישט אונטערשניידען אַ פּאָה, — אויף דעם איז דאָ: שטיינער אין גאַסס, אַ שופר אין אָרון קודש, און מסירות, און מלשינות אויף דער צונג... נור נייטען חליצה צו געבען דאָס נישט! אַלליין מיט'ן גוטען וויללען זאָל ער זיך לאָזען אָנשפּייען אין פּנים אַריין!

מען טאָר קיין יודישע פרנסה נישט צו שאַנדען מאַכען! אונ חליצה איז שוין אַ יודישע פרנסה!

זי וועט איהר כּתובה אַוועק געבען, דאָס קלייד פון זיך אַראָב פערקויפען, זיך אַלליין פאַר אַ דיענסט שטעללען, אַבּי חליצה צו נעהמען...

דער וואָס האָט איין אָלטערן, בּפרט נאָך אַ קראַנקליכען ברודער — איין עקר אונ טהוט אַ שדוך מיט אַ קינד, קאָנן אָבּלייגען דעם סלוק פון נדן ביז דער חליצה!

פאַר וואָס נישט?

אונ שטעלט אייך פאָר, אַז פּלוצלינג דרוקט דער וואָסחאָד, אונ נאָכ'ן וואָס־חאָד די הצפירה אַ ידיעה, אַז די רבנים ווילען מתּיר זיין חליצה! שטעלט אייך פאָר מיין פרייד אונ מיין פעליעטאָן, וואָס איך וואָלט איבער דער בּשורה טובה געשריעבען!

איך וואָלט דאָס ערשטע מאָל געשריעבען וועגען אַ שטריימעל אָהן גאַלל, דאָס ערשטע מאָל גערעדט פון אונזערע „גאונים", אומגעוואָלט פון זיי מאַכען „זכרונו לברכ'עס", איך וואָלט אפילו מיך נישט געשאָמט איינעם אַ קוש אין פּיסקעל צו געבען! וואָס קומט אָבער אַרוים — עס איז בּאַלד געקוממען איין הכּחשה! לא היו דברים מעולם! עס איז קיינעם פון די רבנים גאָר נישט איינגעפאַללען עפּים אַ קלער צו טהון פאַר דער אָרימער חליצה'ניצע...

די רבנים איז לייכט געוועזען מתּיר צו זיין פּראָצענט, ערלויבען די רייכע זאָללען שינדען ביי אָרימע לייט די הויט, אויסקלערען איין עצה איבערצוהאַלטען דעם חמץ איבער פּסח, אַבּי צו ראַטעווען דעם שענקער אַ פאָססעל בּראָנפען, פערזאָרגען די בּעלי־בּתּים זאָללען קאָננען טראָגען דעם טלית־זאַק אום שבּת איבער דער גאַסס, צו געפינען איין עצה געגען שמיטה פאַר די חובבי־ציון, נור שווער איז מתּיר צו זיין אַרבּים אונ הערינג פאַר אָרימע לייט אויף פּסח, ערלויבען חתונה האָבען אָהן חליצה... אונ נאָך שווערער איז מיר, אין אַזא צייט צו שרייבען אַ לייכטען פעליעטאָן...

וואָס זאָלל איך וועללען.

ראש־השנה שרייבט מען, יום־כפור חתמ'עט מען און הושענא־רבה מאַכט מען דען צוג און מען גיבט די קוויטליך אַרויס. און נישט נור מענשען שטעהען לדין, נישט נור אונז פסק'ט מען לעבען אָדער טויט, פרנסה אָדער קצבה, מנוחה אָדער גלות... „זכר כל המעשים לפניך בא", אַלץ וואָס מיר טהוען, אַלץ וואָס מיר מאַכען ווערט גע'משפט און אונזערע יום־טוב-בלאָטליך וואַרטען אויך מיט אַ ציטטערניש אויפ'ן קוויטעל... זיי וויללען אויך וויססען, צו וועללען זיי אויס־לעבען דאָס יאָהר אָדער אויסגעהן ווי אַ ליכט אין דער פינסטערער נאַכט... קיין גרויסע צדיקים זעננען זיי נישט, זיי זאָללען רעכנען, אַז באַלד ראש־השנה, אָדער אפילו יום־כפור וועט זייער גזר־דין אַרויס... נישט איין מלאך חבלה וועט קריצען מיט די צאָהן, נישט איין פאַמפלעטיסט — אַ קטיגור וועט זיך אויסרייסען דען האלז, און הלואי — עס זאָלל זיך ענדיגען הושענא־רבה פאַר'נאַכט!

און ביז הושענא־רבה פאַר'נאַכט איז אויך נאָך דאָ עפּיס צו טהון! נאָך ביי נאַכט אויף הושענא־רבה שפּאַלט זיך דער הימעל אויף אַ סעקונדע און דעמעלט איז אַ שעת הכשר, איין עת־רצון פאַר'ן זינדיגען מענש; וואָס ער חאַפּט זיך דעמעלט אַרויס, דאָס ווערט מקוים.

וואַך זיין אַ גאַנצע נאַכט, אָבפּאַססען דען שפּאַלט אין הימעל און אַ געשריי טהון — איז אַ קלייניגקייט... נור וואָס שרייט מען? וואָס זאָלל איך וועללען, וואָס זאָלל איך פערלאַנגען פון הימעל? אָפשר געלד? ווען איך האָב געלד, וואָלט איך אָפשר נישט נור שירים שרייבען נור זינגען אפילו געקענט; איך וואָלט געמאָגט גריםפּלען און עס וואָלט די נשמה אויסגעגאַנגען פאַר תענוג... ווענן איך האָב געלד, וואָלטען זיך די יום־טוב בלאָטליך געאָלטערט אין פריידען... וואָרען לאָז'מיר זיך נישט נאַרען: אמת איז טאַקי אַ שאָנע גראָטענע כלה, נור ערשטענס קענן זי נישט טאַנצען, ווי דער ציגיינער שפּיעלט, זי קאָנן פאַר'ן עולם קיין חנ'דליך נישט מאַכען, און — אפילו אַ שאָנע, גראָטענע כלה, וואָס קענן טאַנצען צו'ם ציגיינערס מוזיק און שניידט חנ'דליך אויפ'ן שאָקק, דאַרף אויך האָבען אַביסל נדן, מען זאָלל זי וועללען נעמען... אַ בוך מיט'ן גאָלדענעם שניטט האָט גאָר איין אַנדער פנים... נאָר וואָס קומט אַרויס, אַז איך בין שטאַרק מסופק צו פון הימעל קאָנן מען האָבען

געלד. אָפשר זעננען אַמאָל בעססערע צייטען געוועזען און עס האָט פון הימעל מיט ראָנדליך געררעגנעט... היינט — לא עליכם... אָט תורה איז אַ הימעל זאַך. פאַר־צייטענס פלעגען זיין אָרימע ישיבה בחורים און רייכע אַרענדאַרען — „ישוב'ניקעס", ווי מען רופט זיי אין דער ליטאָ, און קוים האָט אַ„ישוב'ניק" געקריגען אַ האַלב דערוואַקסענע טאָכטער, האָט ער איינגעשפּאַנט זיין פערד און בידקע און איז געפאָהרען צום ראש־ישיבה אין שטאָדט אַריין, און געקויפט זיך פיר 100, 200, טהייל מאָל פאַר 1000 ראָנדליך תורה... צו דער תורה האָט ער צוגעקריגען אַ צולאָג אַ בחור'ל ווי אַ הערינג, נור דען הערינג האָט מען נישט אַריינגעשאַצט אין מקח... און יעדער ישיבה בחור האָט געוואוסט, אַז אויב ער וויל האָבען ראָנ־דליך, מיט מלבושים, מיט קאָסט און אַ צולאָג אַ כלה — מוז ער זיצען און לערנען...

היינט — אוים ישוב'ניקעס; אויף זייער אָרט האָבען מיר באַנקיערס און פראָצענט־ניקעס און זיי ווייסען, אַז תורה איז קיין סחורה נישט. אַ דאָקטאָר, אַ יוריסט, אַ צאָהן־רייסער, אפילו אַ זאָלבער פון דער האַנדעלס שוהלע, אפילו אַ רב — אַ קאַזיאָנע... נור נישט קיין תורה.

ווער עס זיצט היינט און לערנט קריעגט — אַ גאָרב, אַ מלמדישען פאַטענט אויף אַ לונגען־פעהלער, נור נישט אַ דרייער געלד.

מען זאָגט: צדקה תציל ממות... עס קאָנן זיין, אַז צדקה ראַטעוועט פון טויט — דען אָרימאַן, וואָס נעמט זי און קויפט זיך אַ ברויט, ער זאָל נישט שטאַרבען פאַר הונגער; דען עושר בשעת מגפה, די זאַראַזע זאָל זיך נישט פער־שלעפּען פון קעללער צום בעלל־עטאַזש... נור קיין געלד האָט מען נישט דערפון! אַז מען גיט, האָט מען וויינינגער, און דער אָרימאַנן האָט פאָרט קוים אויף חיי שעה...

פון דאַווינען האָט מען אויך קיין געלד נישט... אַ והא ראיה — אונזערע גבירים, וואָס שטרעקען דאָס לעבען און גאַנץ אָפט מיט'ן רחמנות, מיט'ן יושר און מיט דער מענשליכקייט צוזאַממען, אַבי רייכער צו ווערען, דאַווינען אַלליין גאָר נישט און זעננען נור צופריעדען דערפון, וואָס אָרימע לייט לאָזען דאָס סדור'ל נישט אַרויס פון דער האַנד...

עס זאָלל אין סדור'ל שטעקקען אַ כח פאַר אַ ד ר י י ע ר, וואָלט מען די אָרימע לייט געטהיילט יום־טוב־בלאָטליך און אַללע פראָצענטניקעס און באַנקיערען וואָלטען געהאַלטען סדורים און געדאַווינט...

דאַווינען איז אַ סגולה אויף דרך־ארץ, אויף שטילקייט; דאַווינען שטילט אַ מאָל דען הונגער ביי'ם קבצן, ווי דער אָרימער מאַמעס פינגער ביי'ם אויסגעדאַר־טען קינד אין מויל. דאַווינען איז אַ סגולה צו'ן אַ סך זאַכען, נור קיין געלד דערפון

האָט מען נישט. און אפילו אַז מען איז אַ נאַר און מען האָט אַ גאָרגעל און קיין לאָזט צו צום עמוד... האָט מען אויך קוים וואַסער אויף קאַשע, נאָר קיין געלד נישט!

איך טרייב איבער דורכ׳ען זכּרון אַללע תּרי״ג מצות און זעה קיין איינציגע נישט, פון וועלכער מען זאָלל קאָננען האָבען (דירעקט אָדער אונדירעקט) אַ דרייער! פאַר די תּרי״ג מצות האָט משה רבינו צוגעזאָגט: געזונד, לאַנג־לעבען, אַ זול, רעגען פון הימעל, דען כּח פון דער ערד — נור אַלץ נישט קיין געלד! אַז דו וועסט מקיים זיין אַללע תּרי״ג מצות, וועט דיר די ערד געבען איהר קראַפט, דער הימעל — טהוי און רעגען און דאָך — וועסט דו שטאַרבען פאַר הונגער, אויב דו וועסט נישט אַרבייטען, אַקקערן, זייען און שניידען! און פון די אַללע דריי צוזאַגען — פון הימעלס רעגען, דער ערדס כּח און שוויים פון דיין שטערן וועסט דו קוים האָבען ברויט, ברויט צו עססען, אָבער אַלץ נישט קיין געלד! דו מאָגסט מקיים זיין אַללע תּרי״ג מצות, מיט אַללע דקדוקים, וועסט דו אַלץ נישט קאָננען אַרומגעהן אין אַ הונגער־יאָהר מיט די האַנד אין די קעשענעס און פייפען אַ ליעדעל פון אַ קאַטאַרינקע...

געלד קאָן מען האָבען פון וואָס איהר ווילט, פון דער קלענסטער עבירה, אפילו פון קאָרטען־שפּיעלען, נור נישט פון הימעל־זאַכען. אויב דער רבונו של עולם זאָגט: „כּי לי הכסף ולי הזהב", מיינט ער: דאָס זילבער פון דער לבנה מיט איהרע שטראַהלען און דאָס גאָלד פון דער זונן אין תּמוז... אָבער געלד האָט דער הימעל נ י ש ט —

ניין! איך וועלל זיבער שרייען אומזיסט!

איך האָב אַמאָל געוואָלט זיין אַ פילאַנטראָפּ — אַ בעל טובה פאַר׳ן כּלל! איך האָב אַ גוט הארץ בטבע, און אַז איך געה אַרויס זאָגט נאָך אַ סעודת מצוה פאַר אַ פילאַנטראָפּס כּבוד וועגען, און דערזעה — נאָך פיש, פלייש און קאָמפּאָט מיט אַביסל קאָניאַק — דען אויסגעשטערנטען הימעל, האָב איך ליעב אַ קראַכץ צו טהון: רבונו של עולם, מאַך מיר אויך פאַר אַ פילאַנטראָפּ...

די אָרימע לייט זעננען דאָך דיינע פייגעלעך, וואָס האָבען קיין פעלד און קיין שאָף און רינד, און קיין דאַך איבערן קאָפּ... גיב מיר אַזוי פיעל, איך זאָלל זיי קאָנען קרישקאַליך וואַרפען...

און אַזוי אויך, טהייל מאָל ביי נאַכט, אַז איך לעג מיך צו פריה און חאַפּ מיך אויף פאַר טאָג און האָב קיין ליכט נישט אין שטוב, אָדער דאָס ברעכען אין די ביינער לאָזט מיך נישט אויפשטעהן און זעצען זיך צום שרייב־טיש, גלאָץ איך אויס די אויגען אין דער פינסטערניש אַריין, עס ווערט מיר ווייך אויפ׳ן האַרץ,

טרערען פֿערדרייען זיך מיר אין די ברעמען, אונ איך קלער מיט אַ ווייטאָג: וואָס פֿאַר אַ טובה קאָנן איך טהון מיין פֿאָלק? מיט וואָס קאָנן איך העלפֿען דער כּנסת ישראל? אַנדערע קאָננען בויען, אויפֿשטעללען פּיתום ורעמסס אין דער לופֿט, אויפֿ'ן אייז, אפילו אויפֿ'ן עולם הדמיון, אונ איך קאָנן נור צעוואַרפֿען; אַנדערע וועקקען חאָטש די אַלטע שפּראַכע פֿון קבר אונ איך שרייב דאָס רוב דוקא פּראָסט יודיש...

וואָס טהוט מען?

דאָ האָב איך קיין דעה נישט... קאָנקורירען מיט ראָטשילדען אין ארץ ישראל אָדער מיט'ן באַראָן הירש אין אַרגענטינאַ — קאָנן איך נישט. נאָכשרייען, רעדען צו דער וואַנד, העלפֿען בלוים קראָכצען — וויל איך נישט... וואָס טהוט מען פֿאָרט? איך וועל אַ מאָל שטאַרבען אונ עס וועט פֿון מיר קיין גוטער זכר נישט בלייבען... די שמאָלע וועגליך, וואָס איך האָב אויסגעטרעטען מיט פֿערבלוטיגטע פֿיס צווי-שען די דאָרנער, וועללען פֿערוואַקסען ווערען, די פֿעליעטאָנגען וועללען אויפֿגע-געסען ווערען פֿון מייז, מיין אָרימע מצבה וועט צופֿאַללען, צושטויבט ווערען... ווער וועט מיך געדענקען?

ווען איך זאָלל קאָננען זיין אַ פֿילאַנטראָפּ, וואָלט מען מיך ביי'ם לעבען מיט בלומען אונ ווינשקאַרטען בעוואָרפֿען, נאָכ'ן טויט — אַ ריזיגע מצבה געשטעלט אונ אויף מיין יאָהרצייט וואָלטען אין אַללע קהלות „פֿאַניחידען" געוועזען... אונ איך האָב מיר נישט איינמאָל געטראַכט געדולדיג צו וואַרטען ביז אַ שבועות, אַ יום-כּפּור, אַ תשעה-באָב, אַ הושענא-רבה, אָבפּאַססען, ווען דער הימעל וועט זיך שפּאַלטען אונ אַ געשריי טהון: פֿילאַנטראָפּ!...

לײדער בין איך דאָס יאָהר געוואָהר געוואָרען, אַז דאָס איז קיין געשאָפֿט נישט... קוים וועלל איך וועלען עפּיס שאָנקען לטובת הכּלל, וועלען אונזערע שריי-בער אַזוי לאַנג אונ אַזוי ברייט מיר עצות געבען, וואָס צו טהון לטובת הכּלל... אַז זיי וועללען מיך ברענגען אין דולל-הויז אריין...

איך האָב שוין אפילו געקלערט אַ געשריי צו טהון: שלום!...

וואָרען מיינט נישט, חס ושלום, אַז איך בין בטבע אַ מזיק... אַז איך האָב אַ ווילדע הנאה דערפֿון, וואָס איך זעץ מיך אַללע מאָל אַרויף אויפֿ'ן לעדערנען פֿערד, שפּאַנן דען הילצערנען פֿאַללענבויגען אונ שיעס אויס אַ פּאָר טוץ פּאַפּירע-נע פֿייגעל, וואָס דאָס שלעכטע ווינטעל פֿון דער ניט-גוטער צייט טראָגט אַרום אין די לופֿטען ...

מיינט נישט, אַז איך האָב נחת דערפֿון, וואָס איך מוז אַללע מאָל אַרויס-

שטעללען די באַליע אין מיטטען גאַסס אַריין און וואַשען אונזער ברודיגע וועש בפני קהל ועדה... קיין גוטס קוממט מיר אַודאי דערפון נישט אַרויס; ווער עס רייסט אויס דאָרנער — מוז זיך פערוואונדען די האַנד, ווער עס האַלט מלחמה מיט לע־בענדיגע ברואים, מוז זיך אַמאָל לאָזען אַביס טהון... עס איז אָפשר אַכבוד צו וואָהנען אויפ'ן פאַרנאַס, אויפ'ן הויכען ליטעראַרישען באַרג, וואָס שפּאַרט אונטער די וואָלקען, אויב נישט דען הימעל אַלליין, און מחוקות מאַכען מיט די מוזען... נור צו זיין דאָרט אַסטרוז, און האַלטען שטאַנדיג דען בעזעם אין דער האַנד, אָב־צוקעהרען די פוילע בלאַטטער... אַרום צו געהן און שאַקלען די יונגע ביימליך, די קיעפער זאָללען אַראָבפאַללען און נישט אויפפרעססען די יונגע גרינע בלאַטליך, איז גאָר קיין נחת און גאָר קיין כבוד נישט, און — על אחת כמה וכמה — קיין תענוג נישט!

גלויבט מיר, אז עס איז אַביטערער חוב, וואָס איך מוז אָבצאָהלען, איין אָבקומעניש אויף דער וועלט; מיין פינסטער מזל, פון וועלכען איך קאָנן מיך נישט אָברייסען ווי אַגנב פון דער תליה..

נור פאַר שלום האָב איך מורא! פאַר שטילקייט ציטטער איך אימת מות!

שלום איז צווישען גנבים, ווען זיי גרייטען זיך אָן צו דער פינגער־מלאכה... די מאַכען שלום מיט דער פינסטערער נאַכט און צינדען קיין שטרייכהאָלץ נישט אָן...

שלום מאַכען זיי מיט יעדען וואָלקען, וואָס ציהט זיך איבער דער לבנה...

שלום מאַכען זיי אפילו מיט'ן בריטאַן אויפ'ן הויף און וואַרפען איהם אַשטיק „לא יחרץ" פלייש, צו פערשטאָפּען דאָס מויל...

נור פריוו און וויל שטילערהייט און בשלום פעריאָגען די אונגעבעטענע גאַסט? מוזט דו ליכט אָנצינדען, הויז־לייט וועקקען, קולות מאַכען...

שלום און שטילל איז אויפ'ן קברות... אָהן גערויש פרעססען זיך די וואָרם אַריין אין די מתים'ס לייבער, שטילל האַלזט אַרום דער מאָך די אַלטע מצבה און ציהט ז' אין דער ערד אַריין... שטילל רוישט דאָס אָרימע ביימעל, וואָס ציהט אַריין אין זיך דען קברים־זאַפט... נור פריוו גיב תחית המתים!... מוזט דו פרי־הער בלאָזען אויפ'ן שופר של משיח!

שטילל איז נאַכט און טויט...

שלום איז טהייל מאָל אַשטאַרקער יצר הרע... דאָס איז אַוואַרימע שטוב, אַווייכער פאַטעל, גרויסע פאַנטאָפעל און אַזיידענע שלאָפמיץ... נור דאָס אַללעס צו בעקוממען טאָר מען נישט געהן מיט'ן גלייכען וועג... און עס דאַכט זיך — גאָר נישט... צו בין איך דען מחויב צו זאָגען דען אמת? דערנאָך: וואָס שאַדט אַשקר'ל מפני דרכי השלום? און אויב אַגראָפּערס, נור אַזאַ געלאַספּענס, אַחנו'דינס?

מענשען האָבען עס אַזוי ליעב, די אָרימע אונגליקליכע מענשען ... אונ אַזוי פאַלט מען אַלץ נידריגער אונ נידריגער, ביז מען דריקט די פערבלוטיגסטע האַנד, מען קושט דאָס גראָבסטע לאָסטער־מויל אונ מען מאַכט שותפות מיט'ן אַרגסטען באַנ־דיט...

אָ, ניין! שלום איז אַ שראָקליכע זאַך... שלום איז דער שקר אַלליין.
ניין, איך וויל אויף שלום נישט בעטען!

איך האָב אַ מאָל אַ געליעבטע געהאַט.

איך האָב זי ליעב געהאַט, כאָטש זי איז אָרים אונ אדם־נאַקיט געווען... איך האָב זי ליעב געהאַט, ווייל איך בין, ווי איך האָב נישט איין מאָל שוין געזאָגט, אַ פערפאַללענער ראָמאַנטיקער אונ אַ אידעאַליסט אין דער „רעאַליסטישער צייט“! אונ זי האָט מיר אויסגעזעהען אַזוי שאָן, אַזוי אידעאָלל שאָן, אַזוי ערהאַבען, אַזוי ערדעלמיטהיג, אַזוי גוט... אַ געוויססע צייט איז זי מיין מוזע געווען, אונ דע־מאָלט האָבען זיך פון מיין האַרפע סטרונעס אָבגעריססען סאַמע ווייכע, סאַמע זיססע, סאַמע ערהאַבענע טאָנער — ווייל איך האָב פון פוללען, ווייכען האַרץ איהר לויב געזונגען!

איך האָב דעמאָלט גוטע נאַכט אונ זיססע חלומות געהאַט, ווייל זי איז מיר נאַכט איף נאַכט ביי'ם בעט געשטאַנען, צאַרטליך מיר די האָהר געשטרייכעלט, מיט די סאַמעטענע ווארימע האָרנליך דאָס פּנים געגלעט... איך האָב אין שלאָף איהר ראָזיגען אָטהעם געפיהלט, אונ בין גאַנץ אָפט אויפגעשטאַנען מיט ברעננענ־דיגע ליפּפּען פון איהר'ס אַ האָניג־קוש.

מיט דער צייט האָט זיך מיין געליעבטע פּערדאָרבען: זי איז אַ צנועה געוואָרען אונ אויסגעוויינט זיך די הימעל־בלאָהע אויגען ביי די נאַרישע תחינות; זי איז אַ גבאי'תע געוואָרען, אָנגעהויבען רבני'שען טאַבאַק צו שמעקקען, אונ דער אַמאָליגע רויזענבעכער זעהט היינט אויס ווי אַ דאָפּעלטער, איבערגעקעהרטער קוי־מען... זי איז אַ טוקערן געוואָרען אונ אויפ'ן אָ־ט פון מאַנדלען פיהלט מען מיילען וויט פון איהר שימעל אונ מקוה־וואַסער... אונ זי הבר'ט זיך היינט מיט רבנים, מלמדים אונ ישיבה־בחורים, אונ געהט אַרום מיט אַ צדקה־פּושקע אין די הייזער... אויף הכנסת כלה.—

איך וואָלט איהר דאָס אַלץ מוחל געווען, עס זאָל זיין אמת... עס איז אָבער אין גאַנצען פאַלש... זי כאַפּט זיך טהייל־מאָל אַרוים פון דער חברה אונ קאַקאַניערט אין מיט'ן גאַסס ביי'ן אַ שאַרמאַנקע אָדער ברעכט זיך אוים די גליעדער אין די הייף צווישען אָבגעריססענע שוואַרצע־קינסטלער... אויך אויף הכנסת כלה.

מיט דער צייט איז זי פאַראומרייניגט, פערנאַכלעססיגט און פערוואָרלאָססיגט געוואָרען...

איך וויל איהר נאָמען בסוד נישט האַלטען... „חבת־ציון" הייסט די דאַמע...

און אַז איך זעה זי, שטאַרבט אין מיר דאָס האַרץ פאַר רחמנות, און עס גיעסט איבער די גאַלל פאַר כעס... און העלפען קאָנן איך נישט...

איך האָב קיין האָפּפנונג נישט אפילו אויפ'ן שפּאַלט אין הימעל! מיין הייסע בקשה: דער רבונו של עולם זאָלל זי אויסרייניגען, צוריק פריש, געזונד און יונג מאַכען, אויסרייסען זי פון דער שוואַרצער חברה'ס האַנד און איהר צוריק געבען דען עהרליכען, פרייען, געזונדען כשוף — די בקשה קאָנן נישט איינגעפּאַסט ווערען אין איין וואָרט, און דער הימעל שפּאַלט זיך נור אויף איין סעקונדע...

איך האָב נאָך אַנדערע, אפשר בעססערע און וויכטיגערע בקשות, און זיי וואָלטען זיך דוקא געלאָזט איינפּאַססען אין איין וואָרט, אין איין איינציג וואָרט, — שאַרף ווי דער בליץ, שטאַרק ווי דער דונער... נור צום הימעל איז וויט, מען מוז שרייען הויך און — שטיוועל האָבען אוירען, אָקסען לאַנגע צונגען און איך — איך האָב שטאַרק, שטאַרק מורא...

עִקְבְתָא דִמְשִׁיחָא.

מְשִׁיחַ'ס צייטען

... אַזוי, אַזוי, רבותים, אַלץ פאַלט אָב, אַלץ ווערט קאַליע, אַלץ געהט צוריק לתהו־ובהו.

נור איינס שטאַרקט זיך — דער יצר־הרע! און די הוצאות וואַקסען; א חוץ דעם געהט אַלץ צוריק.

אפילו די זונן, זי, פערליערט אויך די כחות.

איך געדענק דאָך, יונגעלוויז, האָט אַ זוממער־טאָג געברענט, ווי אַ קאַלך־אויוען. פון ראש־חדש אָדר אָן איז מען שיעור משוגע געוואָרען פאַר היטץ; מען האָט געהאָפּט אויף ל"ג בעומר, ווי אַ קבצן אויפ'ן גרויסען געווינס.

און, אַז מען האָט זיך אָנגעהויבען באָדען, האָט מען זיך נישט געקאָנט אָבּ־רייסען פון טייך; און אַז מען איז אַרויס געגאַנגען, האָט דאָס זאַנד בּיי'ם טייך אַזוי געברענט, אַז מען האָט געמוזט צוריק שפּרינגען אין וואַססער אַריין... און

היינט? דאַכט זיך — תמוז, האַ? און מיר איז קאַלט! ס'איז שוין גאָר קיין זון נישט!

איהר זאָגט, אַז איך בין אַלט, און דערי‌בער פריהר איך?

איהר האָט אַ טעות; קיין אַכטציג יאָהר בין איך נ י ש ט אַלט, און מיין פאָטער עליו השלום, איז אַלטער געווען, און האָט, מיר צו לאַנגערע יאָהר, קיין פוטער נישט געטראָגען.

נור דאָס איז אויך אמת — דאָס געזונד פאַלט אויך פון טאָג צו טאָג: מיין פאָטער, עליו השלום, האָט קיינמאָל קיין שטאָקען נישט געטראָגען, קיין בריללען נישט גענוצט — און איך וואַקעל מיך אויף דריי פיס און טאַפּ צו מיט די האַנד. און זאָגען זאָג איך אייך, אַז אפילו די הייך פון מענש ווערט אויך קלענער פון טאָג צו טאָג. אַ פּשוט'ער חשבון: אדם הראשון האָט אָנגעשלאָגען מיט'ן קאָפּף ביז גלגל-חמה; צעהן דורות פון אדם ביז נח, און נח איז שוין מיט אַללע חיות און בהמות אין א י י ן תיבה אַריין.

אונזערע זיידעס, — ווייל איהר געדענקט נישט, — פלעגען געהן איינגעבויגען, זיי זאָללען נישט אָנשלאָגען אין סופיט; אונזערע אייניקליך וועללען שוין אַרום קריכען אונטער די טישען, ווי די וואָרם...

אַ יודיש יונגעל האָט אַמאָל גע'הרג'ט אַ לייב און אַ בער... אַ יודיש יונגעל וואַרפט זיך אַ שטיינדעלע און צוהאַקט גלית'ס שלעף... אַ געלינקט יודעלע שטעלט זיך קעגען עגלון מלך מואב און דערלאַנגט איהם אַזוי, אַז די שטיהל זעצט זיך אַריין נאָך דער שאַרף... און שמשון הגבור? שוין גאָר אויף דער אַלטער, אוים נזיר, אָהן האָהר, גיט ער זיך אַ זאָג: „תמות נפשי עם פלשתים!" — מיין כפרה, איך מיט די פלשתים צוזאַמען! קעהרט איבער דאָס גאַנצע הויז, און — איין עק!

איהר האָט עפּיס היינט אַזוינע יונגליך, אַזוינע יודען?!

און, למשל, עס זאָללען זיך צוזאַממען נעהמען פון גאַנץ קרוין-פוילין, זאָלל זיין פון דער גאַנצער וועלט, אַללע שופר-בלאָזער, און זיי זאָללען זיך שטעללען אונטער יריחו — וועט זיך אַ שטיינדעל ריהרען? און אַ צוים וועט יאַ איינפאַללען?

אָט יענקיל, אונזער גבור, ציאַחנאָוויקי'ס גאוה, די קרוין פון איהר קאָפּף; טאַקי אונזער יענקיל, — וואָס קענן ער? ביי'ם סדר שרייט ער „שפוך חמתך", ווי אַ לייב; פורים שלאָגט ער המן'ען, אַז עס הילכט; „לשנה הבא בירושלים" רופט ער, אַז די וואַנד ציטטערען, — און יענע וואָך האָט ער נעברענגט אַ פאַססעל וואַססער צו שלש-סעודות, און האָט זיך דעם מאַרך-ביין געריהרט!

און נישט נור ד י ג ב ו ר י ם זענען אויסגעשטאָרבען, אפילו די ג ב י ר י ם! אין אויסלאַנד בין איך נישט געווען: דאָרט, זאָגט מען, זענען דאָ גבירים, אמת'ע גבירים; — וואָס איך האָב נישט געזעהן, ווייס איך נישט, אָבער דאָ!

איהר גליובט אין זייער עשירות און לייקענט אָב זייער חלק אויף עולם־הבא, באשר בכן? זיי האָבען קיין רחמנות נישט אויף איין אָרימאַנן, פֿערזאָרגען נישט קהל; אַז כלל ישראל איז אפילו אין אַ סכנה, ריהרען זיי זיך נישט פֿון אָרט, דאָס הייסט — זיי קאָננען, נור וויללען נישט טהון. און איך גלייב אין זייער חלק לעולם הבא און גלייב נישט אין זייער עשירות. איך זעה, אַז איין עושר שטאַרבט, שטאַרבט ער מיט'ן עשירות צוזאַממען; אַלץ איז אַרוים: די נשמה פֿון גוף, דאָס געלד פֿון קאַססע, דער קרעדיט פֿון געשאָפֿט — איין אויסגעבלאָזען איי.

ווי אַזוי איז דאָס געשעהן?

עס איז קיין נשמה נישט געווען, קיין עשירות נישט געווען; קרעדיט איז יאָ געווען, ווייל וואָס איז קרעדיט? שמור לי ואשמור לך: איך לאָז מיך גענאַרען, און דו לאָז דיך גענאַרען!

אַזוי איז שוין אין דער סוחר'ישער וועלט.

עורבא פרח — אויף יודיש הייסט עס — נישט געשטויגען און נישט געפֿלויגען.

הכלל, איך האַלט מיך ביי מיינעם: אַלץ געהט צוריק צו תהו־ובהו, אַלץ פֿאַלט —

יראַת שמים אפילו אויך!

אַ מאָל, למשל, זעננען געווען בעלי־בתים. דאָס הייסט — פשוטע מענשען, אָהן ספקות, אָהן שאלות, אָהן חקירות — און פֿאַר דאָס פֿון צווייטען צד — אָהן מסירות־נפש, אָהן קדוש־השם, תעניתים און גלגול־שלג. פֿון וויעג ביז אין קבר אַריין איז עס זיך נעגאַנגען אין גלייכען וועג, זיך נישט אָבגעשטעלט, אפילו זיך נישט אומגעקוקט! גאָר נישט — ווי אַ סאָלדאַט: דער רבונו־של־עולם זאָגט: „סטופּאַי" — געהט ער — דאָס איז געווען, הייסט עס, דאָס אונטערלאָג — דער המון־עם; פֿאַר דאָס פֿון אויבען, מיט זעקס קאָפּף האָבער, זעננען געווען די גדולים, און טאַקי פֿון ביידע צדדים. פֿון איין זייט — מסטרא דימין, הייסט עס, — גאונים אַדירים, טליתים פֿון כאַמע תכלת, נשמות טאַקי פֿון אונטער'ן כסא־הכבוד! אַזא יוד'ס אַ מחשבה האָט טאַקי מקיף געווען, ווי מיט אַ גאַרטעל אַרומגענוממען אַללע עולמות; און אַזא יוד'ס אַ וואָרט — הימעל און ערד האָבען געציטטערט.

פֿאַר דאָס אין צווייטען צד, זעננען געוועזען אַפּירקורסים, טאַקי אמת'ע אַפּיקורסים. אַ מוח ווי איין ענבער — אַלץ דורכגעשטאָכען, אַלץ דורכגעזעהען.

פנחס כופר־הכל — אַזוי האָט מען איהן גערופֿען — האָב איך דאָך אַלליין געקענט. גאָר נישט — לית דין ולית דיין! און געה שפּאַר דיך מיט איהם! אַ מענש האָט אַ מויל, ווי אויף שרויפֿען, אַ צונג — אַ חרב חדה, און האָגעלט מיט ראיות — רחמנא ליצלן!

אז ער האָט געקריעגען אַ מענש אין דער האַנד אַריין, האָט ער מיט איהם געוואָרפֿען, ווי מיט אַ קאַרטאָפֿעל אין אַללע עולמות; עס האָט פֿאַר די אויגען גע־שווינדעלט.

אונ מיינט איהר, עס זעננען געוועזען עולמות; עס איז קיין איין וועלט, זאָגט ער, אויך נישט דאָ. ער ווייזט מיר אוים מיט ראיות ברורות, אז עס איז קיין וועלט נישט דאָ, איך בין נישט דאָ, ער איז נישט דאָ, אונ דער שטענדער, ביי וועלכען מיר זעננען געשטאַנגען, איז אויך לא היה ולא נברא, — אַלץ איז אַ פֿער־בלענדעניש.

אַזא מענש איז דאָס געווען; מבטל געווען, אַלץ מבטל געווען...

אונ היינט ברידערליך?

אוים גרויסע! קיין גדולים פֿון דער זייט, קיין גדולים פֿון יענער זייט; קיין פשוט'ע בעלי־בתים זעננען אַ ודאי נישט דאָ... פֿערהאַנן מיטטעלמענשען, נור נישט אַזוינע, וואָס געהען אין דער מיטט, נור אַהין־אונ־אַהער־מענשען, וואַקעל־מענשען, שכור'ע נשמות...

יעדערער איז „חציו שלי וחציו שלך"; חסידים, מיט אַ שפּאַר ביסל יצר־הרע, אַפּיקורסים, וואָס פֿאָדרען ביי'ם ערשטען צאָהן־ווייטאָג צו'ן אַ גוטען יוד, אונ די בריק צו'ם סמבטיון האָט נאָך אונטער זיך קיין איינציגער אַפּיקורס נישט פֿערברענט.

דער פֿרומבטער יוד האָט דרייערליי שלחן־ערוך'ס: אַ שלחן־ערוך פֿאַר'ן רשות הרבים מיט סאַמע אסורים; אַ שלחן־ערוך פֿאַר'ן כרמלית, וואו נור ער אונ זיינ'ס גלייכען געהט — מיט אַ מאַססע היתרים אונ אַ שלחן־ערוך פֿאַר זיך אין דער היים — סאַמע ליידיגע בלאַטטער מיט איין התרת נדרים...

די אַפּיקורסים זעננען אויך אַזוי: דרייפֿאַכיגע, פֿירפֿאַכיגע, וויפֿיעל איהר ווילט אַלליין.

אין דער היים שאַרפֿט ער זיך די בריטווע צו'ם גאָהלען די באָרד אין די רצועה של תפלין, ביי זיך אין „ראָדיל" איז ער יוצא דערמיט, וואָס ער איז אַ גרויסער אוהב ישראל, דער עיקר מיינט ער, די בנות ישראל... אונ אַ „מאמר" שרייבט ער: חס ושלום, ריהרט נישט! צאָן־קדשים, בני־נביאים, מנהגים קדושים — ממש עס ברענט... אונ געה וויים!

דאָס איז אין „נגלה"; אין נסתר" איז אויך דאָס איינענע. עס פֿעהלען נישט קיין מקובלים, זיי וואָלטען געקענט בעשאַפֿען גולמות, אַראָב ברענגען משיח'ן, היי־סען שנייז זאָלל פֿאַללען אין תמוז, אונ אין מיטטען ווינטער זאָלל געהן אַ שלאָגס־רעגען, — נור נאָך וואָס טויג עס זיי? זיי וויללען בעססער ע"פ קבלה איבער־עקלען אַ שטיקל סחורה איבער די גרעניץ, פֿערקויפֿען איין עקרה פֿאַר ח"י זהובים אַ בן־זכר...

א קראָמיל האָבען זיי זיך געמאַכט, און איינער יאָגט דעם צווייטען, און די פדיונות ווערען קלענער פון טאָג צו טאָג...

און די אַפּיקורסים האָבען זיך אויך געאָפּענט אַ קראָמיל... אַראָב ברענגען זיך, ווי פאַר צייטענס אַ בת מלכה, איז היינט שוין נישט כדאי, מאַכט מען זיך בעססער א פערלאָג מיט קליינע יצר־הרע׳ביכעליך...

קליינע פדיונעליך, קליינע ביכעליך, קליינע מענשאַליך...

מיט איין זאך טרייסט איך מיר נור: פני הדור כפני הכלב; די וועלט האָט שוין אַזאַ הונטיש פנים, אז משיח מוז שוין קוממען...

אידישע ליטעראטור.

אונטער דיעזען נאמען זיינען בייא אונז יעצט ערשיענען די פאָלגענדע געוועהלטע ווערקע פון דיא בעסטע אידישע ליטעראַטען און פאָעטען.

אז מען זאגט משוגע גלויב, י. ל. פרץ,	3
אייזיק'ל שוחט, י. ל. פרץ,	3
אין שטראם פון רעוואלוציאן, מ. דאנצים,	5
אינדיען (דאס לאנד), י. דינענזאהן,	5
דער אלטער דור און דער נייער דור (דור הולך ודור בא), א. גאלדפאדען,	15
ארץ ישראל פושקע, מ. ספעקטאר,	3
בערדיטשעווער טהעאטער, שלום עליכם,	5
בערדיטשעווער טראמוואי און האטעלען, שלום עליכם,	5
באשערט אנ'אונגליק, שלום עליכם,	3
בבל (דאס לאנד), י. דינענזאהן,	5
ביי'ם דאקטאר, שלום עליכם,	3
דער בן יחיד, ב. גארין,	3
בשעת מגפה, י. ל. פרץ,	3
גיטעלע'ס יום כפור, י. דינענזאהן,	3
גימענאזיע, שלום עליכם,	3
געלד און לעבען, ד. עדעלשטאט,	3
היינריך היינע, נ. מ. באבאד,	3
הכנסת כלה, י. ל. פרץ,	3
א וויגרישנער בילעט, שלום עליכם,	5
וועגס-לייט, בילדער פון מ. ספעקטאר,	5
ווערא, ד. עדעלשטאט,	3
חינא (דאס לאנד), י. דינענזאהן,	5
דער חלום, י. ל. פרץ,	3
חסידישע מעשה'לעך, י. ל. פרץ,	10
דער טעפעל, שלום עליכם,	3
יאנקעל פעססימיסט, י. ל. פרץ,	3
אַ כעס פון אַ יודענע, י. ל. פרץ,	3
ליטעראַרישע בריעף, ג. זעליקאוויץ,	5
דער ליץ, י. ל. פרץ,	10
דער מאהלער, ד. עדעלשטאט,	3
מאן און ווייב, מ. ספעקטאר,	3
דיא מסרים, ב. גארין,	3
מענדיל בריינים, י. ל. פרץ,	3
מעשה'לעך און חלומות, י. ל. פרץ,	3
מעשה'לעך פון דול-הויז, י. ל. פרץ,	15
דער משולח, י. ל. פרץ,	3
משופע, י. ל. פרץ,	3
משוגענער בטלן, י. ל. פרץ,	3
משוגענער פילאָזאָף, א. גאָלדפאַדען,	15
נעילה, י. ל. פרץ,	3
עגיפטען (דאס לאַנד), י. דינענזאָהן	5
אַנ'עצה, שלום עליכם,	3
פאעזיע, י. ל. פרץ,	15
פישעל דער מלמד, שלום עליכם,	5
דער פעטער פיני מיט דער מוהמע רייזע, שלום עליכם,	3
דער פעטער שבנא און די מוהמע יאחנע י. ל. פרץ,	3
א פעקיל בריעף, י. ל. פרץ,	5
א פערשטערטער שבת, י. ל. פרץ,	3
פון פריזיוו, שלום עליכם,	3
צוויי פעסלאך וויין, מ. ספעקטאָר,	3
דער קאר קאנדוקטאר, ד. עדעלשטאַט,	3
קליינע מעשה'לעך, י. ל. פרץ,	10
רייזע בילדער, י. ל. פרץ,	10
דאס שטריימעל, י. ל. פרץ,	5
שמשון שלמה מיט זיינע פערד, י. דינענזאהן,	3
שרה'לע, מ. ספעקטאר,	3

צו בעקומען ביי אלע בוכהענדלער וויא אויך ביי דיא פערלעגער:

HEBREW PUBLISHING COMPANY,

83-85-87 Canal Street, New York.

דרייא נייע ביכער

יעצט עבען ערשיענען!

קין'ס צואה.

פון א. טאַנענבוים.

דיעזע ווערק איז א קריטיק איבער דיא מענשליכע פערדאָרבענהייט, אונד ציינט וויא וויט דער מענש איז בלוט־דורשטיג אונד אז ער שטעהט ניט פיעל העכער פון א ווילדעס טהיער אונד אין דער זעלבער צייט איז עס א וויסענשאַפט־ליכע ווערק, וועלכע מאכט אייך בעקאַנט מיט פיעלע אינטערעסאַנטע זאַכע.

פרייז, 15 סענט.—פאָרטאָ פרייא.

ניקאָלאַי דער ערשטער.

פון נ. מ. שייקעוויטש.

א ראָמאַן פון דעם פערגאַנגענעם אונד געגענווערטיגען אידישען לעבען אין רוססלאַנד, וואו עס ווערט געשילדערט מיט ריכטיגע פאַרבען דיא לעצטע אידישע צרות אונד פאָגראָמען וואס אידען זיינען אויסגעשטאַנען אין צאַרענלאַנד.

פרייז, 10 סענט.—פאָרטאָ פרייא.

פ א ו ס ט.

פאָן געטהע.

וועלכע איז א וועלט־בעריהמטע דראמא אונד א וועלט־בעריהמטע אָפּערא איז בעאַרבייטעט אין איין ערצעהלונג פאָרמע פון

א. טאַנענבוים.

דיעזע ווערק איז זעהר אינטערעסאַנט אונד יעדער אידישער לעזער וואס האט נאָך קיין מאָל געזעהען אויפגעפיעלענדיג דיעזע וועלט־בעריהמטע דראמא אין איין טהעאַטער, קען האבען א פאָלשטענדיגען בעגריף פון דיעזע קונסטווערק ווען ער לעזט דאס בייא זיך אין הויז.

פרייז, 10 סענט.—פאָרטאָ פרייא.

ניע ביכער יעצט ערשיענען

דער

סיטיזען

נאַכ'ן נייעם געזעץ

פון אלעקסאנדער הארקאווי.

אלע נייע געזעצע וועלכע זיינען אריין אין קראפט דעם 27טען סעמפטעמבער 1906 מיט די פארמען פון די אפליקיישאנס וואס עס דארף געמאכט ווערען אום צו ווערען אבירגער אין די יונייטעד סטייטס.

פרייז 5 סענט.

הערשעלע א ראמאן פון קליינשטעדטעלדיגען לעבען אין רוסלאנד. פון יעקב דינענזאהן, פרייז . . . . 25 סענט.

יאסעלע איין ערצעהלונג פון ישיבה בחור'שען לעבען אין דער ליטא פון יעקב דינענזאהן, פרייז . . . . 15 סענט.

ישראליק דער משוגענער א מייסטערהאפטע קריטיק איבער דיא לעצטע פאגראמען אויף יודען אין רוסלאנד, פרייז . . . 10 סענט.

שרעקליכע געהיימניסע א ראמאן וואס איז פול מיט מערקווירדיגע און איבעראשענדע פאסירונגען אונד איז זעהר אינטערעסאנט אונד שפאנענד פון שמ"ר פרייז . . . . 15 סענט.

דער פעדלער א ראמאן פון פעדלערשען לעבען אין אמעריקא פון שמ"ר, פרייז . . . . 15 סענט.

אין שטראם פון רעוואלוציאן א שילדערונג פון דער געגענווערטיגע רעוואלוציאנערע צייט אין רוסלאנד פון מרדכי דאנציס, פרייז 15 סענט.

צו בעקומען בייא אלע בוכהאנדלונגען, און בייא דיא

HEBREW PUBLISHING COMPANY,
83-85 Canal Street, New York.

עמיל זאלא'ס קלאסישע ווערקע,

בעארבייטעט אין אידיש פון

ד. מ. הערמאלין און אנדערע בעריהמטע אידישע שרייבער.

בלוטיגע חתונה, אדער דיא שלאכט ביי דער מיהל, א מייסטערהאפטע שילדערונג איבער דיא שרעקליכקייטען פון א מלחמה, 10

א גלחם זינד, א שילדערונג איבער דיא העכסטע ליעבעס-געפיהל אין דעם קאמפף מיט דיא פינסטערע געדאנקען, 10

דיא דארפס-מיידעל, א רעאליסטישע שילדערונג איבער מעדכען-אונשולד און מענער פערדארבענהייט, 10

דער וויבערשער גן-עדן, דאס איז א בוך וואס האט געמאכט דעם גרעסטען סענזאציאן אין אללע וועלט-שפראכען און איז פערקויפט געווארען אין דיא הונדערט-טויזענדע עקזעמפלארען, 25

זשערמינאל אדער נאנאנס ברודער, אין דיעזען בוך ווערט געשילדערט נאטור-טרייא דאס לעבען און ווירקען פון דער ארבייטער-קלאסע און דער קאמפף פיר זייער עקזיסטענץ, דאס איז דער גרעסטער און בעסטער ראמאן וואס עמיל זאלא האט אויפגעשריבען, 40

טויט שלעגער אדער נאנאס מוטער, אין דיעזען בוך ווערט געשילדערט וויא אזוי „נאנא" וועלכע איז געוועזען איין איינפאכע מיידעל פון פראסטע עלטערן, איז געקומען צו דער שטופע פון א בלענדענדער וועלט-דאמע, 30

דיא ליעבעס נאכט, דיעזער בוך דעקט אפ דעם שלייער פון דיא פרומע נשמות פון דער אריסטאקראטיע און צייגט אונז וויא אונטער דער מאסקע פון רעליגיאן ליעגט בעהאלטען א וועלט מיט שמוטץ, אויסגעלאסענהייט און פערדארבענהייט, 10

לעבען און טויט, א שילדערונג איבער דיא געפיהלע פון היהנער-פלעט און וויא עס שמעקט בעגראבען צו ווערען לעבעדיגערהייט, 10

דיא מענשליכע בעסטיעס, אין דיעזען בוך צייגט אונז עמיל זאלא דיא בעסטיע אין מענשען-געשטאלט, דיא בלוט בעפלעקטע הענד פון פראנק רייק'ס פאלק און דיא מיט שמוטץ און עקעלהאפטע מאסקע וואס פראנק רייק'ס גרויסע לייטע טראגען,

נאנא, א שילדערונג פון א געפאלענע פרויענצימער וועלכע מאכט דורך אללע שטופען פון אויסגעלאסענעם לעבען, אנגעפאנגען פון אן איינפאכע שטראסען מיידעל ביז א בלענדענדע וועלט-דאמע, פאר וועלכע פירסטען פרינצען, גראפען און באנקירען פאלען צו איהרע פיס ווען זייא קומען מיט איהר אין בעריהרונג, 35

נאנטאס אדער דער געקויפטער מאן, א שילדערונג וויא אזוי א יונגע און וואונדערשעהנע מעדכען איז געפאלען צו דער געמיינהייט פון א פערפיהרער, 10

פערגיפטעטער קוס, א שילדערונג וועלכע איז אינטערעסאנט, שפאנענד און ריהרענד און ווערט גערעכענט פיר איינע פון דיא בעסטע ווערק וואס זאלא האט געשריעבען, 25

דיא פאריזער דאמען, אין דיעזען בוך עפענט עמיל זאלא דיא אויגען פון פיעלע דומע מענער, וואס בעהויפטען אז אונטער טויזענד פרויען גיבט קיין איינציגע א רעכטע. צו זעהן גראדע דעם געגענטהייל, אז אונטער טויזענד פרויען קען מען געפינען א סך רעכטע, וועהרענד אונטער טויזענד מענער קען מען ניט געפינען קיין איינציגען א רעכטען, 10

פון חופה צום קבר, אין דיעזען בוך ווערט בעשריעבען דיא גרויסע וועלט שטאדט פאריז אין איירע ריכטיגע פארבען, דיא דונקעלסטע פלעטצער, וויא אויך דיא רייכסטע סאלאנען וואו דיא שטאלצע אריסטאקראטען, מיט זייער גאנצער פערדארבענהייט, טהוען אף דיא שענדליכסטע גוואלד טהאטען, 10

פרויען-ליעבע, א שילדערונג איבער דיא געפיהלע פון א פרויענצימער און דיא אנציהונגען צו איהר מאן וועלכע אונטערליעגען מערקווירדיגע וועקסלונגען. דער געניאלער עמיל זאלא בעווייזט וויא אזוי א פרויענצימער איז אומשטאנדע צו ליעבען ניט נור איין מאן, עס איז אונגעפעהר א בילד פון פאליאנדריע, (פיעל מענערייא), גראדע וויא עס איז און פאליגאמיע (פיעל ווייבערייא), 10

לעצטע שריפטען

— פון —

מענדעלי מוכר ספרים.

(ש. י. אבראמאוויץ)

דיא לעצטע שריפטען איז א זאַמלינג פון פערשיעדענע זשורנאַלען אונד צייטונגען וואו דער פאטער פון דער אידישער ליטעראטור ש. י. אבראמאוויץ האט אין דער לעצטער צייט געשריבען.

יעדע פון די שריפטען איז א מייסטערהאַפטע קריטיק איבער דעם אידישען לעבען אונד ווירקען אין רוסלאנד, אונד אין דער זעלבער צייט איז עס פול מיט הומאר, וויטץ אונד שארפזינן אונד זעהר אינטערעסאַנט אונד שפאַנענד צו לעזען.

אין איינע פון דיא שריפטען ווערט געשילדערט מיט דער קראפט פון מענדעלי'ס פעדער די לעצטע אידישע צרות אונד פאגראמען אין רוסלאנד, אונד דיעזע שילדערונג אַליין איבערשטייגט אַללעס וואס ער האָט פאָרהער געשריבען, אפילו פון זיינע צוויי בעריהמטע ווערק ווי דיא „קליאטשע" אונד „פישקע דער קרומער" עס איז א קונסט ווערק אונד עס איז ווערטה צו לעזען אונד שטודירען.

פרייז 35 סענט (פארטא פרייא)

צו בעקומען ביי אַלע בוכהענדלער, ווי אויך ביי די פערלעגער

THE HEBREW PUBLISHING COMPANY,

83-85-87 Canal Street New York.

— דער —

אידיש אמעריקאנער רעדנער

א ריעזען ווערק אין אונזער מאמע לשון.

דער אידיש אמעריקאנער רעדנער, ענטהאלט 600 זייטען אנגעפילט מיט דיא בעסטע און פאפולערסטע רעדעס געשריבען אין די שעהנסטע און דייטליכסטע אידיש, פון די גרעסטע אידישע רעדנער אין אמעריקא, ווי אויך פון דיא בעריהמטע אידישע שריפטשטעללער, וועלכע האבען ספעציעל געשריבען פאר דיעזע ענציקלאפעדיע פון רעדנער קונסט וואס וועט בלייבען אלס דער שעהנסטער מאנומענט פון קונסט אין אונזער מאמע לשון.

דער אידיש אמעריקאנער רעדנער, ענטהאלט א גרויסע הקדמה איבער די קונסט פון האלטען א רעדע וויא אויך פיעלע רעדעס צו האלטען ביי א ברית, א מזל־טוב, א פדיון הבן, א בר מצוה, א תנאים, א חתונה, זילבערנע און גאלדערנע האכציימען, ביי א לויה, שטעלען א מצבה, חנוך הגדר א. ז. וו.

דער אידיש אמעריקאנער רעדנער, ענטהאלט אויך פרעכטיגע רעדעס פיר לאדזשען, פעראיינען, קלאבס, געבורטס־טאג פארטיעס, סיום התורה און ציוניזמוס, רעדעס פיר יוניאנס און העכסט בעלעהרענדע פאטריאטישע רעדעס פיר אללע אידישע ימים־טובים צו האלטען אין שוהל און אין האלל, וויא אויך א בוקעט הומאריסטישע רעדעס צום לאכען ביי געוויסע געלעגענהייטען.

דער אידיש אמעריקאנער רעדנער, איז רעדאקטירט פון **פראפעסאר ג. זעליקאוויץ,** (סמבטיון, ליטווישער פילאזאף) וועלכער האט אלס רעדאקטאר פון בוך, אליין אויך געשריבען צעהנדליגע רעדעס פיר יעדע געלעגענהייט.

ענגלישע רעדעס.

דער אידיש אמעריקאנער רעדנער האט אויך א ביילאגע פון פערשיעדענע ענגלישע רעדעס, פיר אמעריקאנאזירטע אידען וועלכע קענען שוין רעדען אין דער לאנד'ס שפראכע, דיעזע ענגלישע רעדעס זיינען גענומען פון די בעסטע און גרעסטע אמעריקאנער רעדנער איבער און בעארבייטעט נאכ'ן אידישען געשמאק.

בר־מצוה רעדעס.

א בעזונדער טהייל פון דעם **אידיש אמעריקאנער רעדנער,** איז געווידמעט פיר בר־מצוה רעדעס, וואס יעדע פון זייא איז א פערל, און געשריעבען פון דיא גרעסטע פאבליסיט און פעדאגאגען. די בר מצוה רעדעס זיינען אין 3 פערשיעדענע שפראכען אין אידיש ענגליש און העברעאיש.

פרייז פיר דעם אמעריקאנער רעדנער מיט דיא בר מצוה רעדעס 150

פריין פיר די בר־מצוה רעדעס אליין, פאפיער באנד 35, קלאטה באנד, 50

צו בעקומען ביי אלע בוכהענדלער, ווי אויך ביי די פערלעגער,

היברו פאבלישינג קאמפאני,

83־85־87 קאנאל סטריט, נויארק.

300 פיידזשעס

וועלט בעריהמטע

אפעראס

300 פיידזשעס

בעשריעבען און ערקלעהרט אין פליין אידיש

— פון —

וויללי‍אם עדלין.

דעם אינהאלט פון דעם דראמאטישען סוזשעט און דער כאראקטער פון דער מוזיק פון דיא בעסטע 25 איטאליענישע, פראנצויזישע און דייטשע אפעראס. סיי דער וואס געהט אין אפערא און סיי דער וואס האט ליעב לעזען וועגען דיא פראכטפאלע סוזשעטען פון דיא גרעסטע אפעראס קען אין דיעזען בוך געפינען פיעלעס וואס פערשאפט דעם העכסטען עסטהעטישען פערגעניגען.

קויפט דעם בוך איבער דיא שעהנסטע קונסט.

און זעהט וואס פאר א וועלט פון גענוס עס איז דא פאר אלע מענשען פון אלע קלאסען. דער בוך דארף זיך געפינען ביי יעדען וואס האט ליעב צו לעזען די בעסטע ראמאנען, דראמאס און פאעזיע.

„מאצארט“
„בעטהאווען“
„וואגנער“
„ווערדי“
„מייערבעער“
„האלעווי“
„גונא“
„גאלדמארק“
„ראסיני“
„בעליני“
„דאניצעטי“
„פוטשיני“
„מאסקאני“
„לעאנקאוואלא“
„מאסענע“
„שטראוס“
„ביזע“
„דאן זשואן“
„פידעליא“
„טאנהייזער“
„לאהענגרין“
„פארסיפאל“

„טריסטאן און איזאלדע“
„אאידא“
„ריגאלעטא“
„טרובאדור“
„טראוויאטא“
„הוגענאטען“
„פראפעט“
„דיא יודין“
„פאוסט“
„מלכה שבא“
„בארבער פון סעוויל“
„פיוריטאני“
„לוציא“
„לא באהעם“
„מאדעם באטערפליי“
„קאוואלעריא“
„פאליאטשי“
„נאווארעז“
„סאלאמע“
„קארמען“

פרייז 35 סענט בראשירט און 50 סענט געבונדען

Hebrew Publishing Co.,

85 Canal Street, New York, City.